

HIKMET

ULUSLARARASI HAKEMLİ İLMİ
ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH
МЕЃУНАРОДНО НАУЧНО-ИСТРАЖУВАЧКО СПИСАНИЕ

ADEKSAM
Gostivar - Kuzey Makedonya
Yayın yılı: XXIV, Sayı: 40, Yıl 2024/1
ISSN: 1857-5935

HİKMET

Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi

ADEKSAM

Sahibi: Tahsin İBRAHİM

BAŞ EDITÖR:

Prof. Dr. Numan ARUÇ

EDITÖR YARDIMCISI:

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK

ULUSAL YAYIN KURULU:

Prof. Dr. Abdülmecit NUREDİN	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Mensur NUREDİN	(Kuzey Makedonya)
Doç. Dr. Aybeyan SELİM	(Kuzey Makedonya)
Doç. Dr. Arafat USEİNİ	(Kuzey Makedonya)
Doç. Dr. Osman EMİN	(Kuzey Makedonya)
Doç. Dr. Muhittin KAHVECİ	(Kuzey Makedonya)
Doç. Dr. İlker ALİ	(Kuzey Makedonya)
Dr. Fatma HOCİN	(Kuzey Makedonya)

ULUSLARARASI YAYIN KURULU:

Doç. Dr. Fahriye EMGİLLİ	(Türkiye)
Doç. Dr. Adnan KADRİÇ	(Bosna Hersek)
Dr. Marija DJİNDJİC	(Sırbistan)
Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK	(Kosova)
Dr. Almira SULYEVİÇ	(Sırbistan - Sancak)

HİKMET

Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi

ULUSAL BİLİM VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Ahmet ŞERİF	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Numan ARUÇ	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Nazım İBRAHİM	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Musa MUSAI	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Violeta DİMOVA	(Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Dragi GORGİEV	(Kuzey Makedonya)

ULUSLARARASI BİLİM VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Orhan DERMAN	
Hacettepe Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Recai COŞKUN	
Sakarya Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN	
İstanbul Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Necati DEMİR	
Gazi Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Mehmetzeki İBRAHİMGİL	
Gazi Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Dr. Melahat PARS	
Ankara Üniversitesi	(Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSİJEVIC	
Belgrad Üniversitesi	(Sırbistan)
Prof. Dr. Ksenija AYKUT	
Belgrad Üniversitesi	(Sırbistan)

HİKMET

Uluslararası Hakemli İlmî Araştırma Dergisi

Prof. Dr. Gazmend SHPUZA	
Arnavutluk Bilimler Akademisi	(Arnavutluk)
Prof. Dr. Lindita XHANARI	
Tiran Üniversitesi	(Arnavutluk)
Prof. Dr. Kerima FİLAN	
Sarayevo Üniversitesi	(Bosna Hersek)
Doç. Dr. Adnan KADRİÇ	
Zenitsa Üniversitesi	(Bosna Hersek)
Doç. Dr. Tudora ARNAUD	
Şevçenko Kiev Milli Devlet Üniversitesi	(Ukrayna)
Prof. Dr. Vugar SULTANZADE	
Doğu Akdeniz Üniversitesi	(KKTC)
Doç. Dr. Mehseti İSMAYİL	
Azerbaycan Devlet Üniversitesi	(Azerbaycan)
Prof. Dr. Tacida ZUBCEVIÇ HAFİZ	
Priştine Üniversitesi	(Kosova)

Sekreter: Mine KARABERZAT

Tasarım : İlker ALİ

Tercüme : Ayhan ŞABAN

İrtibat: adeksam@live.com

web: www.hikmet.mk

İÇİNDEKİLER

GOSTİVAR BELEDİYESİNDE MADDE BAĞIMLIĞININ YILLARA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Adnan VRAYNKO, Öğretim Görevlisi Beyhan USLU
Bağımsız Araştırmacı Pınar ZENGİN

8

STRESS MANAGEMENT OF HEALTH WORKERS AT THE UNIVERSITY CLINICAL CENTER OF KOSOVO (UCCK)

Prof. Dr. Musa Musai, Mr.sc. Valbone Ramaj Phd Candidate

20

KUZEY MAKEDONYA TÜRK ÇOCUK DERGİLERİ TOMURCUK VE BAHÇE'DE DEĞERLER EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Refide ŞAHİN

34

İKİNCİ YENİ ŞİİRİNDE METİNLERARASI İLİŞKİLER: PARODİ VE PASTİŞ

Dr. Muhammed YAKUPİ

46

MANASTIR'DAKİ OSMANLI MİMARİ ESERLERİNE YÖNELİK TÜRKİYE DESTEKLİ RESTORASYON ÇALIŞMALARI VE BU ÇALIŞMALARIN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Mr. İsa Deari

78

TAŞINMAZ MÜLKİYETİNE İLİŞKİN TASARRUF İŞLEMLERİ

Mr. Funda Nezir

94

METAL ENERJİ SÖNÜMLEYİCİLERİN OPTİMİZASYONU VE UYGULAMA ALANLARI

Mr. Meryem Kaproli Muci

108

BAŞ YAZI

Büyük bir gurur ve heyecanla ifade etmek isteriz ki, Balkanlar'da Türk-İslam medeniyeti, kültürü ve tarihi başta olmak üzere, ilim ve bilim dünyasına katkı sunan makaleleri yayımlayan, uluslararası hakemli ve araştırma dergisi hüviyetine sahip HİKMET dergisinin 40. sayısı siz değerli okuyucularımızla buluşmuştur.

Kuruluşundan bu yana geçen 21 yıl boyunca, HİKMET dergisi hem içerik hem de format açısından sürekli gelişerek, 26. sayıdan itibaren uluslararası standartlara uygun bir yapıya kavuşmuş ve bugün itibarıyla uluslararası indekslerde taranan, hakemli bir dergi olarak bilim dünyasında yerini sağlamlaştırmıştır.

Bu süreçte, Bilim ve Hakem Kurulu'na farklı ülkelerden değerli akademisyenlerin katılımı, dergimizin

küresel ölçekteki bilimsel niteliğini daha da güçlendirmiştir.

Bu 40. sayımızda, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti başta olmak üzere Türkiye'den ve çeşitli ülkelere gelen kıymetli makaleleri yayımlamış bulunuyoruz. Yurtdışından gelen yoğun ilgi, HİKMET dergisinin Balkanlar'da ve ötesinde bilimsel bir köprü vazifesi gördüğünün açık bir göstergesidir. Ayrıca dergimizin Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Balkanlar'daki birçok kütüphaneye ulaştırılması, uluslararası boyutunun somut bir kanıtıdır.

Bu sayıda; Gostivar Belediyesi'nde Madde Bağımlılığı Karşılaştırması, Sağlık Çalışanlarında Stres Yönetimi, Çocuk Edebiyatında Değerler Eğitimi: Tomurcuk ve Bahçe Dergileri, İkinci Yeni Şiirinde

Parodi ve Pastiş, Bitola'daki Osmanlı Mimari Eserlerinde Türkiye Destekli Restorasyonlar ve Sosyo-Ekonomik Etkileri, Taşınmaz Mülkiyetinde Peculium Süreci, ve Metalik Sismik Sönümleyicilerin Deprem Riskini Azaltmadaki Rolü gibi farklı disiplinlerden özgün araştırmalar yer almaktadır.

HİKMET dergisi, bundan sonraki sayılarında da uluslararası akademik kriterlere uygun, özgün ve nitelikli çalışmaları yayımlamaya devam edecek; böylece bilimsel etkileşimi daha da artırarak, Türk-İslam medeniyetinin ve genel bilim dünyasının gelişimine katkı sunmayı sürdürecektir.

Bu vesileyle, dergimize makalelerini gönderen değerli akademisyenlerimize, titiz değerlendirmeleriyle sürece katkı sağlayan Bilim ve Hakem Kurulu üyelerimize, Yayın Kurulu'na ve teknik ekibimize teşekkürlerimizi sunuyoruz. HİKMET dergisinin 40. sayısının bilim dünyasına faydalı olmasını temenni eder, bir sonraki sayımızda yeniden buluşmak dileğiyle hepinizi Allah'a emanet ediyoruz.

Mayıs, 2024 Gostivar

KUZEY MAKEDONYA

Editör:

Prof. Dr. Numan ARUÇ

UDC: 613.83(497.752)

Makale türü:

1.02 Genel bilimsel makale

Kabul edildi: 15.03.2024

Revize : 23.03.2024

Onaylandı : 06.04.2024

GOSTİVAR BELEDİYESİNDE MADDE BAĞIMLIĞININ YILLARA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Adnan VRAYNKO

Öğretim Görevlisi Beyhan USLU

Bağımsız Araştırmacı Pınar ZENGİN

ÖZET

Madde kullanımı, bireylerin yaşamlarında ani haz verici etkiler yaratmak üzere kimyasal maddelerin kontrolsüz tüketilmesiyle ortaya çıkan, ancak zamanla ciddi ve kalıcı zararlara yol açan bir durumdur. Bu durum, sadece geçici keyif ve rahatlama sağlamaz; aynı zamanda beyin fonksiyonlarını bozan, duygu durumunda dalgalanmalara, bilişsel zorluklara ve psikolojik rahatsızlıklara neden olur. Uyuşturucu kullanımı, bireyin kişisel özellikleri, çevresel etkenler, sosyoekonomik koşullar ve kültürel normların karmaşık etkileşimi sonucu gelişir. Bu durum, aile ilişkilerini, mesleki yaşamı ve sosyal bütünlüğü bozarak, toplum genelinde ciddi sağlık ve sosyal sorunlara yol açmaktadır. Tedavi süreçleri ise, tıbbi müdahalelerle başlayan detoks aşaması, psikolojik destek, rehabilitasyon programları ve sosyal entegrasyonu destekleyen toplumsal projeleri kapsayan çok yönlü bir yaklaşımla yürütülmektedir.

Anahtar kelimeler: Bağımlılık, Rehabilitasyon, Detoksifikasyon, Psikoterapi,

UDC: 613.83(497.752)

Article type:

1.02 Overview scientific article

Received : 15.03.2024

Revise : 23.03.2024

Accepted : 06.04.2024

COMPARISON OF SUBSTANCE ABUSE IN GOSTIVAR MUNICIPALITY BY YEARS

Prof. Dr. Adnan VRAYNKO

Öğretim Görevlisi Beyhan USLU

Bağımsız Araştırmacı Pınar ZENGİN

ABSTRACT

Drug use refers to the uncontrolled consumption of chemical substances that initially produces rapid, euphoric effects but eventually leads to serious and lasting harm. This condition not only provides temporary pleasure and relief but also disrupts brain function, causing fluctuations in mood, cognitive difficulties, and psychological disturbances. Drug use develops as a result of the complex interaction between an individual's personal characteristics, environmental influences, socioeconomic conditions, and cultural norms. Consequently, it undermines family relationships, professional life, and social cohesion, resulting in significant health and social problems across society. Treatment processes involve a multidisciplinary approach that includes a medically supervised detoxification phase, psychological support, rehabilitation programs, and community projects aimed at promoting social integration.

Keywords: Addiction, Rehabilitation, Detoxification, Psychotherapy

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin hızla arttığı günümüzde, çalışma şekilleri ve yaşam tarzları da önemli ölçüde değişmektedir. Küreselleşme ve teknolojinin getirdiği hızlı çözümler yanında, istenmeyen etkiler de hızla toplumda yayılmaya başlamıştır. Bunlardan biri de uyuşturucu kullanımında dikkat çeken artıştır.

Bu artış, özellikle genç nüfus arasında deneysel kullanım oranlarının yükselmesi ve uzun vadede bağımlılık sorunlarının ortaya çıkmasıyla kendini göstermektedir. Dijital iletişim araçları, sosyal medya ve online platformlar, bilgiye ve maddelere erişimi kolaylaştırmakla kalmayıp, uyuşturucu maddelere ulaşımı da artırmaktadır. Ayrıca, küreselleşmenin getirdiği kültürel homojenleşme, geleneksel yaşam tarzlarının yerini modern yaşam biçimlerine bırakmasına neden olmakta; bu da bireylerde stres, yalnızlık ve belirsizlik gibi psikososyal sorunların artmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu süreçte, sosyal çevre ve aile yapısındaki bozulmalar, ekonomik belirsizlikler ve artan rekabet, bireylerin kaçış yolu olarak uyuşturucu kullanımını tercih etmelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin getirdiği hızlı değişim, uyuşturucu kullanımını tetikleyen çok boyutlu etkenlerin birleşimiyle, toplumda önemli bir sağlık ve sosyal sorun haline dönüşmektedir.

Dünya genelinde uyuşturucu kullanımıyla ilgili uluslararası raporlar, bu sorunun ne kadar yaygın olduğunu ve

ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) 2024 Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre: Küresel Uyuşturucu Kullanımı, 2019 yılında, 15-64 yaş arasındaki dünya nüfusunun yaklaşık %5,5'i, yani yaklaşık 275 milyon kişi, en az bir kez uyuşturucu madde kullanmıştır. Aynı raporda, uyuşturucu kullanım bozukluğu (bağımlılık) yaşayan birey sayısının yaklaşık 36 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Dünya genelinde uyuşturucu kaynaklı aşırı doz ölümleri her yıl 250.000 ila 300.000 arasında seyretmektedir.

Bu rakamlar, küresel ölçekte uyuşturucu kullanımının ve bağımlılığının önemli bir halk sağlığı sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Teknolojik gelişmeler, küreselleşme, sosyoekonomik faktörler ve kültürel etkileşimler gibi unsurlar, uyuşturucu maddelere erişimin artmasına ve kullanım davranışlarının çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu nedenle, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde müdahale stratejilerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

2. TIBBİ OLARAK MADDE BAĞIMLILIĞI

Madde bağımlılığı, tıbbi literatürde genellikle “madde kullanım bozukluğu” olarak adlandırılır ve kronik, tekrarlayan bir beyin hastalığı olarak değerlendirilir. Uzun süreli ve kontroledilemeyen madde kullanımı sonucunda, beynin ödül, motivasyon, öğrenme ve hafıza gibi temel işlevlerinde yapısal ve fonksiyonel değişiklikler meydana gelir. Bu durum, kişinin maddeye karşı tolerans geliştirmesine, aynı miktarda

maddeyle eskisi kadar etki alamamasına ve madde alımının kesilmesi halinde çekilme semptomlarının ortaya çıkmasına neden olur.

DSM-5 gibi tanı kılavuzlarına göre, madde kullanım bozukluğu; maddeye yönelik yoğun istek, kontrol kaybı, madde kullanımının kişisel, sosyal, mesleki veya sağlık açısından olumsuz sonuçlar doğurması gibi kriterlerin belirli eşiği aştığı durumlarda tanı konulur. Bu durum, bireyin yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürdüğü gibi, aile ilişkileri, iş performansı ve sosyal uyum üzerinde de ciddi olumsuz etkiler yaratır.

Tedavi süreci, madde bağımlılığının çok boyutlu yapısı göz önüne alınarak, tıbbi müdahale (detoksifikasyon, farmakolojik destek), psikoterapi (bilişsel davranışçı terapi, motivasyonel görüşme gibi) ve sosyal rehabilitasyon programlarıyla bütüncül bir yaklaşımla yürütülür. Bu tedavi yöntemleri, hastalığın nörobiyolojik temellerini hedef almanın yanı sıra, hastanın davranışsal ve sosyal fonksiyonlarını da yeniden kazanmasını sağlamayı amaçlar.

2.1. Madde Kullanımını Tetikleyen Faktörler

Madde kullanımını tetikleyen faktörler, bireyin yaşamındaki çeşitli etmenlerin karmaşık etkileşimi sonucunda ortaya çıkar. Bu faktörler tıbbi, psikolojik, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları içerir. İşte madde kullanımını tetikleyen temel faktörler:

Genetik Yatkınlık: Aile geçmişinde madde bağımlılığı öyküsü bulunması,

bireyin bağımlılığa daha yatkın hale gelmesine neden olabilir. Genetik faktörler, beynin ödül sisteminin hassasiyetinde farklılıklar yaratarak, maddeye karşı duyarlılığı artırabilir.

Psikolojik Faktörler: Stres, kaygı, depresyon, travma veya düşük benlik saygısı gibi psikolojik durumlar, bireyleri madde kullanımına yönlendirebilir. Kimi durumlarda madde, bu olumsuz duygulardan geçici olarak kaçış ya da rahatlatma sağlamak amacıyla kullanılabilir.

Sosyal ve Ailevi Etkenler: Aile içi şiddet, ebeveynlerin madde kullanımı, aile yapısındaki bozulmalar ve sosyal çevrede madde kullanımının normalleştirilmesi gibi durumlar, madde kullanımını tetikleyebilir. Arkadaş çevresinin etkisi ve sosyal izolasyon da önemli rol oynar.

Ekonomik Koşullar: İşsizlik, düşük gelir düzeyi ve ekonomik belirsizlik, bireylerde stres yaratır ve bu durum madde kullanımını tetikleyebilir. Ekonomik sıkıntılar, özellikle dezavantajlı gruplarda maddeye yönelimi artırabilir.

Çevresel Faktörler: Ulaşım kolaylığı, maddeye kolay erişim, reklam ve medyanın etkisi, özellikle gençler arasında madde kullanımını artıran çevresel etmenlerdendir. Ayrıca, yaşanan sosyal çevrenin madde kullanımını teşvik etmesi de etkili olabilir.

Kültürel ve Toplumsal Normlar: Kültürel değerler, toplumun madde kullanımına yaklaşımını belirler. Bazı toplumlarda madde kullanımı sosyal ritüellerin bir parçası olarak görülürken, bazı toplumlarda ise ciddi bir damgalama ve tabu olarak kabul edilebilir. Bu fark, bireylerin

maddeye yönelme eğiliminde önemli bir rol oynar.

Eğitim ve Bilinç Düzeyi: Eğitim düzeyi ve madde kullanımının zararları konusunda farkındalık, madde kullanımını engellemede önemli bir koruyucu faktör olabilir. Eğitim eksikliği ve bilgi yetersizliği, madde kullanım riskini artıran etmenler arasındadır.

Sonuç olarak, madde kullanımını tetikleyen faktörler çok boyutlu olup, bireyin genetik yapısından başlayarak, psikolojik durum, aile ve sosyal çevre, ekonomik koşullar, kültürel normlar ile çevresel etmenlerin birleşimi sonucunda ortaya çıkar. Bu etmenlerin birbirini nasıl etkilediği, her birey için farklılık gösterebilir; bu nedenle, madde kullanımına yönelik müdahale stratejileri de bireysel ihtiyaçları göz önünde bulunduran bütüncül yaklaşımlarla geliştirilmelidir.

2.2. Demografik Değişkenlerin Rolü

Demografik değişkenler, madde kullanımını ve bağımlılık süreçlerini anlamada kritik bir rol oynar. Bu değişkenler; yaş, cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi, medeni durum ve etnik köken gibi faktörleri içerir. Her bir demografik faktör, madde kullanım davranışlarının biçimini ve yaygınlığını belirlemede farklı etkiler gösterebilir:

Yaş:

Genç nüfus, özellikle ergenlik döneminde, deneme ve risk alma davranışları nedeniyle madde kullanımına daha açık olabilir.

Erken yaşta başlayan madde kullanımı, uzun vadede kronik bağımlılık riskini artırabilir.

Orta ve ileri yaş gruplarında, madde kullanımının etkileri daha çok sağlık sorunları ve kronik hastalıklarla ilişkilendirilebilir.

Cinsiyet:

Erkekler, çoğu toplumda madde kullanımında daha yüksek oranlarda yer alır; bu durum biyolojik, kültürel ve sosyal etkenlerin birleşimiyle açıklanabilir.

Kadınlarda ise toplumsal normlar, damgalama ve ailevi sorumluluklar, madde kullanımının daha gizli kalmasına veya raporlanma oranlarının düşük olmasına neden olabilir.

Eğitim ve Bilinç Düzeyi:

Eğitim seviyesi, madde kullanımının zararları ve riskleri konusunda farkındalığı artırarak koruyucu bir etki sağlayabilir.

Yüksek eğitilmiş bireyler genellikle daha bilinçli seçimler yapar; ancak bazı durumlarda sosyal çevre ve iş stresleri, yüksek eğitilmiş gruplarda da riskli kullanımı tetikleyebilir.

Gelir ve Sosyoekonomik Durum:

Düşük gelirli ve ekonomik olarak dezavantajlı gruplarda, stres, işsizlik ve sosyal dışlanma gibi faktörler madde kullanımını teşvik edebilir.

Öte yandan, daha yüksek gelir grubuna mensup bireylerde de, sosyal etkinliklerde madde kullanımının artması ve elit yaşam tarzının bir parçası olarak görülen madde kullanımı söz konusu olabilir.

Medeni Durum ve Aile Yapısı:

Boşanmış, ailevi destekten yoksun veya sosyal izolasyon yaşayan bireylerde, madde kullanımına yönelme olasılığı artabilir.

Sağlam aile ilişkileri ve sosyal destek sistemleri, bireylerin stresle başa çıkmasında madde kullanımının önüne geçilmesine yardımcı olabilir.

Etnik ve Kültürel Faktörler:

Farklı etnik grupların ve kültürlerin madde kullanımına ilişkin normları ve tutumları farklılık gösterebilir.

Bazı kültürlerde madde kullanımı sosyal ritüellerin veya kutlamaların bir parçası olarak görülürken, bazı toplumlarda ise ciddi şekilde damgalanabilir.

2.3. Madde kullanımının Bireyler Üzerindeki Etkileri

Madde kullanımıyla mücadele stratejileri geliştirilirken, demografik farklılıkların göz önünde bulundurulması, müdahalelerin daha hedefe yönelik ve etkili olmasını sağlar. Bu yaklaşımla, toplumun çeşitli kesimleri için uygun, bireyselleştirilmiş önleyici ve tedavi programları oluşturulabilir.

1. Fiziksel Etkiler

Uyuşturucu maddeler vücut üzerinde ciddi zararlara yol açar. Kullanılan maddenin türüne bağlı olarak farklı sistemlerde kalıcı hasarlara sebep olabilir.

a) Beyin ve Sinir Sistemi Üzerindeki Etkiler

Nörotransmitter Dengesizliği: Uyuşturucular dopamin, serotonin ve endorfin gibi beyin kimyasallarının salgılanmasını değiştirerek sahte bir “zevk” hissi yaratır.

Beyin Hasarı: Uzun süreli kullanım, beyin hücrelerine zarar vererek hafıza kaybı, öğrenme güçlüğü ve bilişsel bozukluklara neden olabilir.

Dürtü Kontrol Kaybı: Madde kullanımı, kişinin karar alma yetisini ve öz kontrolünü zayıflatır.

Psikoz ve Halüsinasyonlar: Özellikle halüsinojenler ve metamfetamin gibi maddeler gerçeklik algısını bozabilir.

b) Kalp ve Damar Sistemi Üzerindeki Etkiler

Yüksek Tansiyon: Kokain ve amfetaminler kalp atış hızını artırarak hipertansiyona yol açabilir.

Kalp Krizi ve Felç: Kan basıncını yükselten uyuşturucular, kalp krizleri ve felç riskini artırır.

Kan Dolaşımı Problemleri: Damar tıkanıklıkları, kangren ve organ yetmezliği gibi ciddi sağlık sorunlarına yol açabilir.

c) Solunum Sistemi Üzerindeki Etkiler

Akciğer Hasarı: Sigara yoluyla alınan uyuşturucular (esrar, metamfetamin, kokain) kronik bronşit ve akciğer kanseri riskini artırır.

Solunum Yetmezliği: Özellikle

opiooidler (morfin, eroin, fentanil), solunumun yavaşlamasına ve durmasına neden olabilir.

d) Sindirim Sistemi Üzerindeki Etkiler

Mide ve Bağırsak Problemleri:

İştahsızlık, mide bulantısı, kusma ve kabızlık gibi rahatsızlıklar sık görülür.

Karaciğer ve Böbrek Yetmezliği:

Özellikle alkol ve bazı uyuşturucular karaciğer sirozuna ve böbrek yetmezliğine neden olabilir.

e) Cilt ve Doku Hasarı

Damar İçi Kullanımın Etkileri:

Enjeksiyon yoluyla kullanılan maddeler damarların tıkanmasına ve kangrene neden olabilir.

Ciltte Yaralar ve Çürümeler:

Özellikle metamfetamin kullanan bireylerde ciltte şiddetli akne ve enfeksiyonlar gelişebilir.

2. Psikolojik Etkiler

Uyuşturucu bağımlılığı, ruh sağlığı üzerinde de ciddi etkiler yaratır.

a) Depresyon ve Kaygı Bozukluğu

Uyuşturucu kullanımından sonra ortaya çıkan ani iniş ve çıkışlar, bireyde şiddetli depresyon ve anksiyete bozukluklarına neden olabilir. Uyuşturucu bırakıldığında, kişi kendini mutsuz, huzursuz ve motivasyonsuz hisseder.

b) Halüsinasyonlar ve Paranoya

Özellikle LSD, kokain

ve metamfetamin gibi maddeler halüsinasyonlara ve gerçeklik algısının kaybolmasına sebep olabilir. Kullanıcılar şizofreni benzeri paranoyalar yaşayabilir ve kendilerini tehdit altında hissedebilirler.

c) Kişilik ve Davranış Bozuklukları

Uyuşturucu kullanan bireylerde agresiflik, dürtü kontrol eksikliği ve saldırganlık görülebilir. Kişinin ahlaki ve etik değerlerinde değişimler olabilir, bu da suç işleme oranlarını artırır.

d) Hafıza ve Konsantrasyon Problemleri

Uzun süreli uyuşturucu kullanımı hafıza kaybına ve konsantrasyon bozukluğuna yol açabilir. Beyin hücrelerine zarar veren maddeler öğrenme kapasitesini düşürerek bilişsel yetenekleri kısıtlar.

3. Sosyal Etkiler

Uyuşturucu bağımlılığı sadece bireyin değil, ailesinin ve toplumun da yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bir sorundur.

a) Aile ve İlişki Problemleri

Bağımlılar ailelerinden uzaklaşır, yalan söylemeye ve manipüle etmeye başlar. Anne-baba olan bağımlılar çocuklarına yeterli ilgiyi gösteremez ve bu durum çocuk istismarı ya da ihmaline yol açabilir.

b) İş ve Eğitim Hayatındaki Sorunlar

Bağımlılar işlerini kaybetme riski altındadır, çünkü genellikle sorumluluklarını yerine getiremezler. Öğrenciler akademik başarısızlık yaşar, dikkat eksikliği ve hafıza

problemleri nedeniyle eğitimlerini yarıda bırakabilirler.

c) Suç ve Hukuki Sorunlar

Uyuşturucu bağımlılığı, hırsızlık, şiddet ve yasa dışı uyuşturucu ticareti gibi suçlarla ilişkilidir. Uyuşturucu satın almak için para bulamayan bireyler yasa dışı yollara başvurabilir.

d) Toplumdan Dışlanma

Uyuşturucu bağımlıları, toplum içinde izole hale gelir ve dışlanmış hissederek. Çoğu zaman evsizlik riski taşırlar, çünkü işlerini ve aile desteklerini kaybedebilirler.

4. Ekonomik Etkiler

Uyuşturucu bağımlılığı, hem bireyin hem de toplumun ekonomik kaynaklarını tüketir.

a) Kişisel Ekonomik Çöküş

Uyuşturucu satın almak için büyük miktarlarda para harcanır. Bağımlılar işlerini kaybettiklerinde borç batağına sürüklenebilirler. Uyuşturucu bulmak için yasa dışı yollara başvurabilirler.

b) Sağlık Harcamalarının Artışı

Uyuşturucu bağımlılığı, sağlık sistemleri üzerinde büyük bir yük oluşturur. Tedavi ve rehabilitasyon merkezleri büyük maliyetler gerektirir.

c) Devlet Harcamalarının Artması

Uyuşturucu ile mücadeleye ayrılan devlet bütçesi sürekli artmaktadır. Uyuşturucu bağlantılı suçlarla ilgili yargı

ve hapisane masrafları ekonomiye ek yük getirmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma yöntemi bağlamında veri analiz yöntemi ele alınmaktadır.

3.1. Materyal ve Yöntemler

Gostivar'da uyuşturucu bağımlılığına dair sağlıklı verilere ulaşılamasa da tahmini rakamlar, bölgedeki risk faktörlerine ve alınan önlemlere dair genel bir perspektif sunmaktadır. Kuzey Makedonya genelinde uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele etmek amacıyla çeşitli programlar ve eğitimler düzenlenmektedir.

3.2. Bulgular

2012-2017 Yılları Arası

Nüfus ve Demografik Eğilimler

2012-2017 Dönemi: Tahmini nüfus: 81.042 civarı.

Madde Kullanan Kişi Sayısı

Elde edilen verilere göre, 2012-2017 yılları arasında Gostivar Belediyesi'nde toplam 748 intravenöz uyuşturucu kullanıcısı tespit edilmiştir. Bunların 539'u erkek, 199'u kadındır.

Cinsiyete göre intravenöz uyuşturucu kullanıcılarının dağılımı:

YILLAR	GENEL	ERKEK	KADIN
2012	98	69	29
2013	114	84	30
2014	120	89	31
2015	126	91	35
2016	138	98	40
2017	152	108	44
Toplam	748	539	199

Tablo 1: İntravenöz Uyuşturucu Kullanıcılarının Sayısı

Elde edilen verilere göre, bağımlıların en sık kullandığı uyuşturucu türü, diazepam ile birlikte enjekte edilen metadon (%55,8) olup, bunu eroin, yasa dışı yollarla temin edilen metadon ve sedatifler takip etmektedir.

Ayrıca, ankete katılanların %96,4'ü son enjeksiyonlarında steril enjektör kullandıklarını belirtmiştir. Ancak %5,1'i son bir ay içinde enjeksiyon ekipmanlarını (şırınga, iğne, kaşık, pamuk, su vb.) en az bir kez paylaştıklarını ifade etmiştir.

2018-2023 Yılları Arası

Nüfus ve Demografik Eğilimler

2018-2023 Dönemi: Tahmini nüfus: 60.000-55000 aralığına gerilemiştir.

Madde Kullanan Kişi Sayısı

Gostivar Belediyesi'nde 2018-2023 yılları arasında uyuşturucu bağımlılığı ile ilgili bölgedeki demografik yapı, küresel eğilimler ve Kuzey Makedonya genelindeki uyuşturucu kullanım tahmini verilerine göre, 2018-2023 yılları arasında Gostivar Belediyesi'nde toplam 1310 intravenöz uyuşturucu kullanıcısı tahmin edilmektedir. Bunların 1105'i erkek, 205'i kadın olarak ifade edilmiştir.

Cinsiyete göre intravenöz uyuşturucu kullanıcılarının dağılımı:

YILLAR	GENEL	ERKEK	KADIN
2018	137	120	17
2019	169	145	24
2020	195	165	30
2024	230	195	35
2022	275	230	45
2023	304	250	54
Toplam	1310	1105	205

Tablo 1: İntravenöz Uyuşturucu Kullanıcılarının Ortalama Sayısı

1.Nüfusa Göre Artış Eğilimi:

2012-2017 döneminde toplam kişi sayısı tahmini verilere göre 748 iken, 2018-2023 döneminde bu sayı iki katına çıkarak 1310'a ulaşmıştır. Bu artış, nüfusun hafif azalmasına rağmen madde kullanımının oranını önemli ölçüde yükselttiği varsayılmaktadır.

2. Cinsiyete Göre Dağılım:

Her iki dönemde de madde kullanım vakalarının büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmakla birlikte, 2012- 2017 yılları arasında madde kullanan kadınların sayısı nispeten daha düşüktür. 2018-2023 döneminde kadınlarda da vakaların sayısında nispeten artış gözlemlenmiştir.

4. SONUÇ

Dünya genelinde uyuşturucu kullanımı sürekli değişim göstermektedir. 2023 Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) raporuna göre:

Uyuşturucu Kullanımı Artıyor: 2022 itibarıyla dünya çapında 300 milyondan fazla insan en az bir kez yasadışı uyuşturucu kullanmıştır. Bu sayı her yıl artış göstermektedir.

Esrar En Yaygın Madde: Birçok ülkede yasallaşma süreci nedeniyle esrar kullanımı yaygınlaşmıştır.

Sentetik Uyuşturucular Tehdit Oluşturuyor: Özellikle fentanil gibi sentetik opioidler, ABD başta olmak üzere birçok ülkede aşırı doz ölümlerini artırmaktadır.

Uyuşturucu Ticareti Çeşitlenmektedir. Dark web üzerinden uyuşturucu satışı

artarken, kartellerin ve suç örgütlerinin rolü de günden güne büyümektedir.

Dünyada yaygınlaşan uyuşturucu kullanımının Gostivar Belediyesine yansımalarını değerlendirmek üzere hazırlanan bu çalışmada olası tahmini rakamlar;2012-2017döneminekıyasla2018-2023 döneminde Gostivar Belediyesi'nde madde kullanım vakalarında nüfusa göre oranlarda artış olduğu varsayılmıştır. Bu artış, bölgedeki demografik yapıdaki değişiklikler (nüfus azalması, genç nüfusta risk artışı) ve sosyoekonomik faktörlerin etkisiyle ilişkilendirilebilir. Ayrıca, cinsiyete göre dağılımda erkeklerin yüksek oranda kalması, geleneksel cinsiyet rollerinin ve kültürel normların bu durumu yansıttığı **söylenbilir.**

Bu tahmini bulgular, yerel sağlık ve sosyal hizmet politikalarının olası madde kullanımına yönelik **önleyici stratejiler geliştirmesi ve müdahale programlarını güçlendirmesi gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle genç nüfusun risk altında olduğu göz önüne alındığında, erken müdahale, eğitim programları ve toplumsal farkındalık artırıcı kampanyaların hayata geçirilmesi, gelecekteki madde kullanım vakalarını azaltmada kritik rol oynayacaktır.**

5. ÖNERİLER

Erken Müdahale ve Eğitim Programları:

Okul ve üniversitelerde madde kullanımının zararları konusunda bilinç artırıcı seminerler, atölye çalışmaları ve farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir.

Gençlerin risk altındaki davranışlarını önlemek amacıyla, medya ve sosyal platformlarda gençlere yönelik bilgilendirici içerikler oluşturulmalıdır.

Toplumsal Farkındalık ve Sosyal Destek:

Yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile, aile ve toplum temelli destek grupları oluşturulmalıdır.

Madde kullanımına bağlı damgalamayı azaltmak için toplumda farkındalık artırıcı kampanyalar yürütülmeli, madde bağımlılığı yaşayan bireylerin tedavi ve rehabilitasyon sürecine erişimi kolaylaştırılmalıdır.

Tedavi ve Rehabilitasyon Hizmetlerinin Güçlendirilmesi:

Yerel sağlık kurumları, madde bağımlılığına yönelik multidisipliner tedavi ve rehabilitasyon programlarını genişletmeli, detoks, psikoterapi ve sosyal rehabilitasyon hizmetlerini güçlendirmelidir.

Özellikle risk altında olan genç ve orta yaş grubuna yönelik özel müdahale programları geliştirilmeli, cinsiyete özgü destek hizmetleri sunulmalıdır.

Erişim ve Denetim Politikalarının İyileştirilmesi:

Reşit olmayan bireylerin maddeye erişimini kısıtlamak amacıyla, satıcılar üzerinde daha sıkı denetimler uygulanmalı, kaçak ve ev yapımı maddelerin dolaşımı engellenmelidir.

Yerel polis ve belediye iş birliğiyle, madde kullanımının teşvik edildiği sosyal mekanlar ve etkinlikler sıkı şekilde kontrol edilmelidir.

Veri Toplama ve Sürekli İzleme:

Yerel sağlık ve istatistik kurumları, madde kullanımına ilişkin verileri düzenli olarak güncelleyerek, demografik değişkenler ile ilişkili eğilimleri izlemelidir.

Elde edilen veriler ışığında, politika yapımcıların stratejileri sürekli olarak gözden geçirmesi ve gerektiğinde müdahale planlarını revize etmesi sağlanmalıdır.

Bu öneriler, 2012-2017 ve 2018-2023 dönemleri arasında tahmini rakamlar doğrultusunda, Gostivar Belediyesi'nde madde kullanımının toplum içindeki yaygınlığını azaltmaya yönelik kapsamlı ve çok boyutlu müdahale stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Böylece, yerel halk sağlığı ve sosyal refahın artırılması hedeflenmektedir.

UDC:005.95.159.944.4]:614.2-051(497.115)

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 16.04.2024

Revize : 21.04.2024

Onaylandı : 25.11.2024

STRESS MANAGEMENT OF HEALTH WORKERS AT THE UNIVERSITY CLINICAL CENTER OF KOSOVO (UCCK)

Prof. Dr. Musa Musai

International Vision University

musa.musai@vizyon.edu.mk

Mr.sc. Valbone Ramaj Phd Candidate

Biznesi College, Pristina, Kosovo

valbone.ramaj@vizyon.edu.mk

ABSTRACT

The article, “Stress Management of Health Workers at the University Clinical Center of Kosovo” offers a summary of the research conducted in the field of stress management in this specific context. This summary includes the purpose, methodology and key findings of the study.

The purpose of this study is to identify the factors that cause stress in the work environment for health workers at the University Clinical Center of Kosovo and to propose effective strategies for stress management in this context.

The study methodology includes a combination of analysis of existing literature, interviews with health workers, and the use of surveys to assess their perceptions and experiences with stress at work.

The main findings of the study show that health workers at the University Clinical Center of Kosovo face many challenges and factors that cause stress in their work environment, including workload, time pressure, and resource scarcity.

Effective stress management strategies include promoting a culture of well-being at work, offering stress management training programs, and implementing work policies and practices that promote the balance between personal and professional life.

The implications of the findings show that stress management in the health sector is important for the health and performance of employees, as well as for the quality of services provided to patients. Investing in stress management benefits all participants in this context.

Keywords: *Management, Stress, Workers, Health, Kosovo*

UDC:005.95.159.944.4]:614.2-
051(497.115)
Article type:
1.01 Original scientific article

Received : 16.04.2024

Revise : 21.04.2024

Accepted : 25.11.2024

KOSOVA ÜNİVERSİTESİ KLİNİK MERKEZİ'NDE (UCCK) SAĞLIK ÇALIŞANLARININ STRES YÖNETİMİ

Prof. Dr. Musa Musai

International Vision University

musa.musai@vizyon.edu.mk

Mr.sc. Valbone Ramaj Phd Candidate

Biznesi College, Pristina, Kosovo

valbone.ramaj@vizyon.edu.mk

ÖZET

“Kosova Üniversitesi Klinik Merkezi’nde Sağlık Çalışanlarının Stres Yönetimi” başlıklı makale, bu bağlamda yapılan stres yönetimi araştırmasının bir özetini sunmaktadır. Özet; çalışmanın amacı, yöntemi ve temel bulgularını içermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kosova Üniversitesi Klinik Merkezi’nde sağlık çalışanlarının iş ortamında strese neden olan faktörleri belirlemek ve bu bağlamda etkili stres yönetimi stratejileri önermektir.

Çalışma yöntemi; mevcut literatürün analizi, sağlık çalışanlarıyla yapılan görüşmeler ve onların iş yerindeki stres algılarını ve deneyimlerini değerlendirmek için anketlerin kullanılmasını içermektedir. Çalışmanın temel bulguları, sağlık çalışanlarının iş ortamında birçok zorluk ve stres kaynağıyla karşılaştığını göstermektedir.

Bu faktörler arasında iş yükü, zaman baskısı ve kaynak yetersizliği yer almaktadır. Etkili stres yönetimi stratejileri; iş yerinde iyi oluş kültürünün teşvik edilmesi, stres yönetimi eğitim programlarının sunulması ve kişisel ve profesyonel yaşam dengesi sağlayan iş politikalarının uygulanmasını kapsamaktadır.

Bulguların sonuçları, sağlık sektöründe stres yönetiminin çalışanların sağlığı ve performansı ile hastalara sunulan hizmetlerin kalitesi açısından önemli olduğunu göstermektedir. Stres yönetimine yapılan yatırım, bu bağlamdaki tüm paydaşlara fayda sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Stres, Çalışanlar, Sağlık, Kosova

1. INTRODUCTION

The article that addresses stress management of health workers at the University Clinical Center of Kosovo should include a clear presentation of the importance of the topic, the context in which the study occurs, as well as its goals and objectives. Workplace stress is a critical issue affecting the quality of healthcare as well as the physical and mental well-being of health workers. In this entry, we will try to present these aspects in a detailed and understandable way.

Workplace stress is a global phenomenon that negatively affects employee well-being and the quality of services provided. Health workers are particularly vulnerable to stress due to the nature of their work, which often involves huge responsibilities, vital decisions, and emotionally charged situations. This condition can lead to emotional fatigue, burnout, and reduced effectiveness at work.

University Clinical Center of Kosovo (QKUK) is the leading health institution in the country, providing specialized services to a large number of patients. In this environment, health workers face numerous challenges, including long working hours, lack of resources, and pressure to deliver quality care in difficult conditions. For this reason, managing the stress of these employees is essential to maintaining their health and providing good care for patients.

Stress at work can have serious consequences for health workers, including physical and mental health problems, as well as negative impacts on personal and professional lives. To address these

challenges, it is necessary to develop and implement effective stress management strategies that can help reduce its negative impacts and improve employees' overall well-being.

This article aims to examine the factors that contribute to the stress of health workers in QKUK and analyze the effectiveness of various methods for managing this stress. Through this analysis, we will try to offer recommendations for improved strategies that can help reduce stress levels and improve the quality of healthcare.

Our study will include a review of existing literature on workplace stress and its management, with particular focus on the health sector. We will use various research methods, including surveys and interviews with health workers at UCCK, to collect detailed data on their experiences and the current stress management strategies used.

An important part of the article will be to analyze this data to identify the main patterns and factors that affect employee stress. In this way, we will have a better understanding of the current situation and the challenges facing health workers in QKUK.

By identifying stressors and analyzing management methods, we can develop recommendations for improving existing practices and implementing new strategies that can be more effective. These recommendations may include special training on stress management, psychological and social support for employees, as well as improved working conditions.

In addition, we will also consider the role of administration and institutional

policies in supporting employees and creating a healthy working environment. Effective stress management requires a shared commitment from all levels of the organization, and administration plays a key role in providing the necessary support and in creating policies that support employee well-being.

This article aims to provide an in-depth analysis and practical recommendations for stress management of health workers in QKUK. By addressing this important issue, we can contribute to improving the health and well-being of employees, as well as to increasing the quality of healthcare provided to patients. In this way, we will help create a healthier and more productive working environment for all involved.

2. LITERATUE REVIEW

2.1. Stress

Stress is a natural response of the body to challenges and demands, which can be positive or negative. It occurs when individuals are confronted with situations perceived as threatening or overblown. At low levels, stress can be beneficial, increasing alertness and performance. However, chronic or high stress can have negative effects on physical and mental health.

Stress can manifest in various ways, including physical symptoms like headache, muscle tension, fatigue and trouble sleeping. Emotional symptoms can include anxiety, depression, irritation and loss of motivation. Stress can also affect behavior, leading to excessive food consumption, alcohol or

drug use, and social isolation (Nushi.P., 2012).

The causes of stress are varied and include factors like work pressure, financial problems, personal relationships and health challenges. Coping with stress requires an integrated approach that can include relaxation techniques, exercise, consciousness and meditation, and seeking professional support when needed (West, C.P., etal. 2016).

Stress management strategies include developing time management skills, setting priorities and sharing responsibilities. Creating a healthy balance between work and personal life is also essential. Support from friends and family can help reduce stress, while activities that bring pleasure and relaxation are important for overall well-being.

One effective way to manage stress is to practice mindfulness. This includes focusing on the present moment and accepting it without judgment. Mindfulness and meditation techniques can help calm the mind and reduce stress.

In conclusion, stress is an inseparable part of everyday life, but its effective management is possible through different approaches and personalized interventions. Understanding the causes and symptoms of stress, along with developing healthy coping strategies, can contribute to improving quality of life and maintaining overall health.

2.2. Stress management

Stress management is an important process that involves techniques and strategies to control and reduce stress in our daily lives. Stress is a natural response to challenges and pressures, but when it becomes chronic and unmanageable, it can have severe consequences for physical and mental health (Kabat-Zinn, J. 1990).

Stress management techniques include a wide range of methods, including cognitive, conductive and physical strategies. One of the most popular techniques is physical exercise, which helps release endorphins and improve overall wellbeing.

Meditation and mindfulness practices are also effective methods for managing stress. These techniques focus attention and calm the mind, reducing feelings of stress and anxiety.

Another effective method is the practice of deep breathing, which helps relax the body and mind. Controlled breathing can lower blood pressure and improve circulation, bringing a general sense of calm.

Planning and time management are critical to reducing stress. By organizing tasks and responsibilities in a structured manner, individuals can avoid feelings of overload and improve their productivity (Shanafelt, etal. 2017).

A healthy diet can have a major impact on stress management. Foods rich in vitamins and minerals, especially those containing B vitamins and magnesium, can help stabilize mood and improve overall health.

Quality sleep is another important

component in managing stress. Lack of sleep can exacerbate feelings of stress and negatively affect daily functioning.

Social support is a key factor in managing stress. Strong and healthy relationships with family, friends and colleagues can offer emotional and practical support in difficult times.

Another important aspect is the ability to say “no.” Many people feel stressed because they take on too much responsibility. By learning to set healthy boundaries, individuals can protect their time and energy (Kabat-Zinn, J. 1990).

Humor and laughter are powerful tools for managing stress. Activities that cause laughter, such as watching a comedy or spending time with cheery friends, can help reduce tension (West, C.P., etal. 2016).

Hobbies and personal interests can offer a blast of daily stress. Creative activities such as painting, music, and reading can help relax the mind and improve mood.

Using muscle relaxation techniques, such as yoga and stretching, can help release physical tension and improve flexibility.

Knowing and accepting emotions is an important step in managing stress. By acknowledging feelings of stress and dealing with them in a healthy way, individuals can find effective ways to manage them (Nushi.P., 2012).

Talking to a mental health professional can be very helpful for managing chronic stress. Therapy can offer personalized strategies and support to deal with stress.

Physical activities such as walking, running, or cycling can be great ways to

relieve stress and improve cardiovascular health (West, C.P., etal. 2016).

Reducing caffeine and alcohol consumption can help manage stress. These substances can exacerbate feelings of anxiety and interfere with sleep quality.

Engaging in spiritual or religious activities can provide a sense of calm and meaning, helping to manage stress (Nushi.P., 2012).

Reflecting on personal experiences and successes can help build a positive attitude and improve self-esteem.

Creating a calm and organized environment at home and at work can help reduce stress. Clean and regulated spaces can improve concentration and reduce feelings of chaos (Kabat-Zinn, J. 1990).

The use of aromatherapy, with essential oils like lavanda or chamomile, can help relax and improve mood.

Setting achievable and realistic goals can help reduce pressure-related stress to meet excessive expectations.

Incorporating social activities into your daily routine can help build a support network and improve mood.

Taking regular breaks and time to relax is essential for managing stress. Short and frequent breaks can help replenish energy and improve productivity.

Reflecting on personal and professional priorities can help manage stress by prioritizing what's most important and eliminating unnecessary tasks.

Using technology responsibly, setting limits for its use, can help reduce stress caused by too much information and

constant interruptions.

Engaging in outdoor physical activities, such as walking in the park or gardening, can help relax and improve mental health.

Creating a daily routine that includes relaxing activities can help manage stress and improve quality of life.

Avoiding conflict situations and resolving disputes peacefully can help reduce stress (Shanafelt, etal. 2017).

Using music as a means of relaxation can help improve mood and reduce tension.

Taking the time to reflect on positive experiences and feel gratitude for them can help build a positive attitude.

Creating a healthy and supportive work environment can help reduce work-related stress.

Encouraging open and honest communication in personal and professional relationships can help manage stress and improve wellbeing.

Using breathing relaxation techniques can help reduce tension and improve mental calm.

Building conflict management skills can help reduce relationship-related stress.

Creating a daily routine that includes relaxing activities can help manage stress and improve quality of life.

Awareness of negative thoughts and replacing them with positive thoughts can help manage stress.

Stress management is a complex process that requires a multi-sided and

personalized approach. Through the use of various techniques and building a healthy routine, individuals can improve their well-being and reduce the negative impacts of stress in their daily lives.

2.3. Stress management at health workers

Stress management among health workers is a critical issue for maintaining their mental and physical health and providing quality care to patients. Health workers often face stressful situations due to the nature of their work, including responsibility for patients' lives, long working hours, lack of resources, and pressure to provide excellent care in difficult conditions (Shapiro, S.L., et al. 2009).

One of the main strategies for stress management is to provide regular training to employees, which includes relaxation techniques, time management and communication skills. These trainings can help employees develop skills to cope with stress and improve their work efficiency.

Psychological support and counselling services are also essential. Employees should have easy access to these services to discuss and manage their feelings of stress and anxiety. Organizing support groups where employees can share their experiences and receive support from colleagues is also helpful (Shanafelt, et al. 2017).

Improving the working conditions is another important step. This includes providing equipment and resources needed to carry out the work, reducing excessive working hours and offering regular breaks to avoid occupational fatigue and burnout (burnout).

Promoting a healthy work culture, where employees feel valued and supported, is essential. Evaluating their work and offering recognition and rewards for their efforts and achievements can help boost morale and reduce stress.

Implementing well-being programs that include physical activities, healthy eating and social activities can contribute to improved overall health and reduce stress. These programs can include yoga classes, gyms, and various relaxation activities.

The techniques of consciousness and meditation are also very effective. These techniques can help employees calm their minds and focus better on the present moment, reducing feelings of stress and anxiety.

Improving communication within the organization and creating an environment where employees can freely express their concerns and ideas is essential. This includes effective communication with management and collaboration between departments to ensure a smooth workflow and mutual support (Shapiro, S.L., et al. 2009).

So stress management at health workers requires an integrated approach that includes training, psychological support, improved working conditions, promoting a healthy working culture, and implementing wellness programs and consciousness techniques. These measures can help preserve the health and well-being of employees and improve the quality of care provided to patients (Shanafelt, et al. 2017).

1.4. Stress in health professionals as a result of hard work

The work is hard for health management, it is important and it must not be too preoccupied even in the free time. Make time for yourself and your relatives, so you will serve the sick. It's good to have someone in the workplace who you can talk to from time to time about your difficulties in life and at work. Those who are fortunate for a good life (partner, family) are easier to get through the stress situations of the profession.

We all need peace and relaxation, which is a basic principle of biological and psychological processes. So as you can see, stress is important in life, especially positive stress, such as getting married, getting pregnant, getting a good grade, graduating, etc. He is sometimes necessary to motivate us to live a more intense life. However, stress must be kept at the limits of tolerance, otherwise it can seriously endanger health. (<https://de-de.facebook.com/>, 2013)

Try to live healthy, healthy, healthy life philosophy. Take care of your personality and professional perfection, do not expect from yourself that you can perform miracles and give life and health to all the sick. If you're sad, angry, overwhelmed with negative emotional pressure, find a corresponding way to empty yourself from the strain. The situation that most often irritates the health worker and makes him unhappy has many: for example, the undisciplined sick, the sick with poor bodily hygiene, the feeling of guilt (because the expectations for the result of the disease must be real) and more severely the experience of the death of the sick (Shapiro, S.L., Etal. (2009).

Death is a necessity and part of the profession, it always affects us, but if we have a real and good look at life, we will be easier to deal with.

Posttraumatic stress encapsulates the totality of pathological behaviors that emerge after experiencing trauma, real or imaginary to the individual.

In the civilized world, for the scaling of humanity, there is still a present post-conflict stress disorder that comes as a result of constant warfare, accidents, natural disasters, various threat that endanger human life every moment and leave unwelcoming consequences. Given our place as a country that experienced war with severe consequences, it can be said that anxiety and depression are among the disorders that have affected a significant part of the population, not even bypassing the age of adolescents.

How we respond to stress is called adaptation, and to achieve adaptation requires even minimal or tolerable effort. Not in vain is stress often called the disease of our overwork and difficulties. The greater the demand for adaptation, the stronger the stress or stressful state experienced by the individual (Shanafelt, etal. 2017).

In everyday language, stress puts more emphasis on the negative characteristics of change to its pathological consequences, but on the other hand, all of us, who more and who less need a little stress. So stress is not always harmful and unpleasing for the individual, but since we live in a developing society where a lot of things change quickly, there needs to be a lot of known and considered risks associated with it. ... (Orhani, 2011, p. 74)

The complexity of the health worker's work includes family members of the sick person. They are hard hit by their human disease, seeking different information, the course, the prediction and the consequences of the disease. They are also burdened with difficulty. Therefore, we must influence the family's feelings and because of their report to the sick. In this way, we must develop realistic reports on the sick and the disease. It should not be dramatized or underestimated, the situation should not be shown as too pink or too black. They should be impressed that the patient takes care of the sick. Often, family members during the hospital visit ask for information about the sick, while the saint-deed worker cannot remember which sick person is asleep. It affects the family very badly and people are rightly asked if their man has left him in safety and in safe hands. It is right that family members instruct them how to behave towards the sick so that they can affect his mood. Some patients (in geriatric or psychiatric departments) make statements that, for example, they do not give them food, that someone has stolen their money, etc., statements that are obligatory on the disorder of mental life, for which family members must

be notified. (Milev & Kacarski, pp. 83).

With the advancement of the technique and its application in medical sciences, there is increasing talk of dehumanization in medicine. It is a fact that the technique is necessary in determining diagnosis and treatment, but it is also that without professional report and without a warm human report of health workers, the medication is compromised.

1.1. DECLARATION OF THE PROBLEM

The reason for this study is that stress is increasingly increasing in our country, which is accompanied and manifested with many symptomatic signs and numerous disorders. Knowing that health workers as a result of hard work and with very severe conditions facing our hospitals, we in this work have been trying to analyze stress management and its consequences on health workers and in the case of the health workers of UCCK. Getting information on this problem leads us to an easier conclusion for its treatment. Our professional duty must always be on alert for the help required of us, but never lack the moral care and advice needed to those who are under constant stress and pressure from overwork, numerous obligations, etc., for reasons that they do not feel uninformed and treated properly. Stress as a health problem requires specific treatment by the medical staff, employer and society in general, a crucial role here is patient counseling, improving conditions, raising the standard at work, taking enough rest, etc.

The study data showed that health workers of all ages, genders are predisposed to stress, and here distinguish workers in some departments who are more engaged, i.e. more busy, results that match the data derived from the literature. They also showed that adequate care carried out by the nurse or medical staff about rest, adequate sleep, counseling, nutrition, walking, sports etc. Physical activity reduces the chance of stress or even full recovery, as well as better mood and motivation at work. These results also match data from the literature.

Health promotion by people participating in public health, which aims to increase knowledge about stress in the workplace and the many factors

that cause stress, has affected the treatment of people (employees) affected by this problem, and highlights that management of stress and workload is the cause of many problems, where the health status of health workers is fairly in relation to the conditions offered in the workplace for health workers. These data match the data from the study

Our professional duty must always be on standby for the help required of us.

3. METHODOLOGY

3.1. Sample

Our research was conducted in theoretical and practical area where we have conducted literature from various authors and sources of information from the Internet, collecting data where we have obtained various questions posed through the pythoresms. In theoretical aspect, the thesis of the various authors' hypotheses are analyzed, through the method of quality analysis, descriptive method and comparative method.

3.2. Instruments

As an instrument of research I have collected data on stress as a problem in general as well as that of workers in health institutions in particular. The research involved 150 respondents employed in different departments of the University Clinical Center of Kosovo (UCCK) in Pristina who are of different ages, as well as both male and female, where the data obtained from the surveyed surveyed were compared and presented in tabular and graphic form. We also focused the research on these parameters: gender, age, level of employee, ward, etc. I used the data collection in the construction of the questionnaire constructed from a total of 40 questions.

3.3. Procedure

In our research we have included the procedure of collecting and collecting data, analyzing this data, classification, processing of results and categorization of data from the questionnaires distributed in different departments, where the questions are distributed in a given period of time from 27 January 2024 to 1 February 2024.

3.4. RESULTS

During this research, which we conducted participants were health workers of several departments. All 150 participants were included in this study. Participants had different directions such as general nurses, radiology nurses, anesthesiology technicians and midwives. 150 structured questionnaires were distributed (with all the necessary clarifications for how to complete them). All questionnaires distributed to the target group are returned within 27 January 2024 until 1 February 2024.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Pressure in the workplace is inevitable due to the current working environment, when pressure is excessive, poor organization or management of work, unsatisfactory conditions, and lack of appreciation by superiors or colleagues causes stress. However, a well-planned, well-organized and stressful work will affect workers' professionalism not only at work but also more broadly.

It's a topic that hasn't been explored before in our hospital. I mean, earlier data on this topic do not exist, therefore these circumstances make it impossible to compare research findings with preliminary data. In the research findings, the opinions of the participants in the research showed that 56% of them are no more irative and tense than before, 25% are sometimes more anxious and tense than before, while 6% are always more irifying. More stressful and more stressful than before. In the research findings, the opinions of the subjects participating in the research have shown that 70% of them do not tell themselves sometimes I can no longer bear to take, 18% of them sometimes tell themselves that I can no longer bear to stand, and 5% of them always tell

themselves that I can no longer bear to take.

The research findings also showed that the subjects participating in the research showed that 30% disagree that they could do the job better if they had more time, while 27% fully agree that they could do the job better if they had more time. The findings of the research also showed that the subjects participating in the survey 61% disagree that they have the impression that they are consistently discriminated against at work, while 7% of them agree completely. The research also found that 53% of subjects disagree that their work environment is not very pleasant and safe, while 21% agree. There also 54% of them disagree that patients make unreasonable requests, while 11% of them agree completely. The research also found that 61% disagree that they do not have enough time to provide emotional support to the patient, while 14% agree that do not have enough time to provide patient emotional support.

The research also found that 54% of subjects disagreed with the lack of manager support, while 20% agreed that they lacked the support of the manager. There also 64% of subjects disagree with the manager's job criticism, while 9% of them agree that they are criticized by the manager during the job. The research also found that 53% of them did not agree that they did not have enough time to complete all their tasks, while 12% fully agree that they do not have enough time to complete all their tasks. The opinions of the subjects participating in the research have shown that 46% of them agreed that they become very anxious when a patient with whom we had formed a close friendship, while 21 % disagree that they are very much bothered when a patient with whom we had made a close frienddies.

The opinions of the participating participants in the research show that 40% of them agree that they are burdened with different and inappropriate experiences in their work, while 33% of them disagree that they are burdened with different and inappropriate experiences in their work. The research also found that 17% of them agree that they do not have enough time to respond to the needs of the patient's family members, while 45% disagree that they do not have enough time to respond to the needs of the patient's family members. The research also found that 24% of them agree that they are responsible for things they are not controlled, while 41% disagree that they are responsible for things they do not control. The opinions of the participants in the study

showed that 48% of them fully agree that they feel bad when watching patients suffer, while 4% of them completely disagree that they feel bad when they see patients suffering. The opinions of the participants in the research showed that 51% of them fully agree that they genuinely feel pleasure in their work, while 13% of the subjects participating in the research did not agree that they really enjoyed their work. The research found that 59% of them did not agree that they were often upset with their work, while 9 % of them fully agree that they are often bored with their work.

1.1. Validity and reliability

All 150 participants were included in this study. Participants had different directions such as: Specialists, Doctors, General Nurses, Radiology Nurses, Anesthesiology Technicians and Midwives. All participants (100%) responded positively to our request and participated in the research. The questionnaire was collected. In the questionnaire and annex, the way of filling out is explained, the questions in the questionnaire were of the closed type with many options of choice such as: I agree fully, I agree partly, I don't know, I don't agree in part, I don't agree in part, I don't agree completely and rarely, sometimes and always.

As a condition that the data be considered valid was not to identify participants, so their anonymity was preserved. Their right to be informed about the way the questionnaire is completed, the right to free expression of their opinion and their will for the individual filling in of the questionnaires is respected. The analysis of the findings is done without prejudice and by presenting real data from the questionnaires on tables and graphs. The participation of the entire number of planned subjects in the research and their contribution to all questions posed indicates the report and mutual respect for the research participant. It is respected that the collected data will be used only for the purpose of research and for nothing else.

RECOMMENDATIONS

From this study we understand that stress at work is present, so the data from this research tells us how health workers feel in their workplace, so they need to be managed in the best form. Given that the subjects in the research were of different ages, some agree but some do not on stress at work. But from this study we also have very good stress-related outcomes in health workers, where we are dealing with the presentation of this very important topic in our health institutions.

It is important to know how to prevent this phenomenon with its own initiative for health workers. The many reasons for doing this research is that our institutions in our country, in recent years, have increased stress due to many reasons but mostly are questions about working conditions. But we hope that at a very close time the working conditions and other reasons will be regulated, we will have as little stress as possible, which has a great impact on the efficiency of the work.

For better results, we recommend:

- Try to maintain a proper and professional attitude.
- We need to be informed about our rights.
- Knowledge gives us the tools we need to change the things that are not going well around us.
- Planning and time management
- Rest or relaxation during the day allows us to get back to work with energy
- All areas where the situation can be better are calming and compensated for stress at work.

For the stress management of health workers at the University Clinical Center of Kosovo (QKUK), the following recommendations may be useful:

1. Training and Education

- **Provide Stress Management Training:** Organize regular courses and seminars on stress management techniques, including relaxation techniques, meditation and consciousness.
- **Mental Health Education:** Include education on recognizing and treating symptoms of stress and anxiety.

2. Psychological Support

- **Counselling Services:** Provide easy and continuous access to counselling and psychological support services.
- **Support Groups:** Create support groups where employees can share experiences and offer support to each other.

3. Improving working conditions

- **Resource Optimization:** Ensure that employees have all the tools and resources needed to perform their work effectively.
- **Flexible schedules:** Provide flexible schedules and regular breaks to avoid professional fatigue and burnout.

4. Healthy Working Culture

- **Promotion of Gratitude and Rewards:** Recognize and reward employees' efforts and achievements to boost morale and motivation.
- **Open Communication:** Create an environment where employees feel confident to express their concerns and ideas.

5. Welfare Programs

- **Physical and Relaxing Activities:**

Organize physical activities, such as yoga or gym classes, and relaxing activities, such as painting or music.

- **Healthy Food Promotion:** Provide healthy food options in the hospital canteen and educate employees on the importance of healthy eating.

6. Awareness and Meditation

- **Mindfulness and Meditation Sessions:** Organize mindfulness and meditation sessions to help employees calm their minds and focus better.
- **Encourage Daily Practices:** Encourage employees to practice mindfulness and meditation techniques on their daily basis.

REFERENCES

1. **Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984).** *Stress, evaluation and coping*. New York: Springer.
2. **Selye, H. (1976).** *Stress of life*. New York: McGraw-Hill.
3. **Kabat-Zinn, J. (1990).** *Full-life disaster: Using the wisdom of your body and mind to deal with stress, pain and illness*. New York: Delacorte.
4. **Seegerstrom, S. C., & Miller, G. E. (2004).** Psychological stress and the human immune system: A meta-analytical study of 30 years of investigation. *Psychological Bulletin*, 130(4), 601-630.
5. **Sapolsky, R. M. (2004).** *Why zebras don't get ulcers: The assessed guide to stress, stress-related illnesses and coping*. New York: Henry Holt and Company.
6. **Shapiro, S. L., & Carlson, L. E. (2009).** *The Art and Science of Mindfulness: Integrating Mindfulness into Psychology and the Helping Professions*. Washington, DC: American Psychological Association.
7. **Cohen, S., Janicki-Deverts, D., & Miller, G. E. (2007).** Psychological stress and illness. *JAMA*, 298(14), 1685-1687.
8. **Gross, J. J. (1998).** The emerging area of emotion regulation: An integrative review. *General Psychology Review*, 2(3), 271-299.
9. **McEwen, B. S. (1998).** The protective and damaging effects of stress mediators. *New England Journal of Medicine*, 338(3), 171-179.
10. **Baum, A. (1990).** Stress, intrusive images and chronic anxiety. *Health Psychology*, 9(6), 653-675.
11. **Shanafelt, T. D., & Noseworthy, J. H. (2017).** Executive leadership and physician well-being: Nine organizational strategies to drive engagement and reduce burn-out. *Mayo Clinic Proceedings*, 92(1), 129-146.
12. **West, C. P., Dyrbye, L. N., Erwin, P. J., & Shanafelt, T. D. (2016).** Interventions to prevent and reduce burns of doctors: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet*, 388(10057), 2272-2281.
13. **Ruotsalainen, J. H., Verbeek, J. H., Marine, A., & Serra, C. (2015).** Prevent stress at work in healthcare workers. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 4, CD002892.
14. **Panagioti, M., Panagopoulou, E., Bower, P., Lewith, G., Kontopantelis, E., Chew-Graham, C., ... Esmail, A. (2017).** Controlled interventions to reduce burn in doctors: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Internal Medicine*, 177(2), 195-205.
15. **Wallace, J. E., Lemaire, J. B., & Ghali, W. A. (2009).** Health of doctors: A marker of missing quality. *The Lancet*, 374(9702), 1714-1721.
16. **Shapiro, S. L., Astin, J. A., Bishop, S. R., & Cordova, M. (2005).** Mindfulness-based stress reduction for healthcare professionals: Results from a randomized trial. *International Journal of Stress Management*, 12(2), 164-176.
17. **Maunder, R. G., & Hunter, J. J. (2024).** Love, Fear and Health: How our connections with others affect health and care. *American Psychological Association*.

18. **Dyrbye, L. N., & Shanafelt, T. D. (2011).** Burning doctors: A potential threat to successful healthcare reform. *JAMA*, 305(19), 2009-2010.
19. **McVicar, A. (2003).** Work stress in nursing: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 44(6), 633-642.
20. **Riley, R., & Weiss, M. C. (2016).** A pilot study of mindfulness based stress reduction: Personal and professional course effects on primary care physicians. *BMC Medical Education*, 16(1), 110.
21. *Family and shendeti.com*. [Family and health], (2019, 03 15). Found in <https://www.familjadheshendeti.com/>.
22. **Bajraktari, I., Halili, F., & Gashi, A. (2016).** *Biologjia 9* [Biology], (bot. i Dukagjini). (Dukagjini, Re.) Peja, Kosovo.
23. **Gega, K. (2020).** Menxhimi i Stresit në Vendin e Punë Manual për punëdhënësit, menaxherët dhe punonjësit. Në *Menxhimi i Stresit në Vendin e Punës* [Managerial Stress management for employers, managers and employees. In *Stress Management in the Workplace* (p. 7)].
24. **Gevukaj, K. (2024, 1 13).** Stresi dhe llojet e tij. Revista Psikologjia dhe shendeti [Stress and its kinds. Psychology and Health magazine].
25. <https://www.coursehero.com/> (Re.). (A.D.). Stresi dhe menagjimi i stresit [Stress and stress management]. Copyright © 2024. Course Hero, Inc. .
26. **Milev, L., & Kacarski, K. (a.d.).** *Psikologjia Për drejtimin shëndetësor* [Psychology for health care]. Skopje, Republic of Macedonia: Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia.
27. **Nushi Pajazit, J. N. (2006).** *Psikologjia II* [Psychology II]. Pristina.
28. **Orhani, Mr. (2011).** *Psikologji e Emocioneve* [Psychology of Emotions]. Tirana, Albania.
29. Ushqimet, „Stres” dhe „Antistres”. [Food, stress, and, antistress”] (A.D.). (http://www.ikub.al/FEMRA_CATEGORY//Article-Ushqimet-stres-dhe-antistres-.aspx?cookiesEnabled=false).

UDC : 821.512.161(497.7)-93.09 UDC
050(497.7:=512.161):821.512.161-93

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 23.03.2024

Revize : 07.04.2024

Onaylandı : 21.04.2024

KUZEY MAKEDONYA TÜRK ÇOCUK DERGİLERİ TOMURCUK VE BAHÇE'DE DEĞERLER EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Refide ŞAHİN

“Uluslararası Balkan Üniversitesi” Kuzey Makedonya -Üsküp

ÖZET

Çalışmanın amacı K. Makedonya Türk çocuk edebiyatının iki önemli eseri olan *Tomurcuk* ve *Bahçe* dergisi üzere değerler eğitimi açısından bir inceleme yapmaktır. Kuzey Makedonya'daki Türk çocuk edebiyatının şiir, hikâye ve çocuk dergilerine tarihî ve sosyolojik eleştiri yöntemi üzere yaklaşılacaktır. Özellikle 1957 ile 2004 yılları arasında K. Makedonya'daki Türk çocuk dergisi *Tomurcuk*'ta ve 2004 ile 2024 yıllarında *Bahçe* dergisinde yer alan değerlerin birkaçının tasnifi ve değerlendirilmesi oluşturacaktır. Kuzey Makedonya'da Osmanlılar zamanında olduğu gibi Yugoslavya zamanında ve şimdi de çok canlı bir Türk edebiyatı mevcuttur. Araştırmamızda *Tomurcuk* ve *Bahçe* dergisi hakkında metinler değerler eğitimi açısından incelenip bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, dergileri, *Tomurcuk*, *Bahçe*, Değerler.

UDK : 821.512.161(497.7)-93.09UDC
050(497.7:=512.161):821.512.161-93

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 23.03.2024

Revise : 07.04.2024

Accepted : 21.04.2024

A STUDY ON VALUES EDUCATION IN NORTH MACEDONIA TURKISH CHILDREN'S MAGAZINES *TOMURCUK AND BAHÇE*

Asst. Prof. Dr. Refide ŞAHİN

“International Balkan University” North Macedonia -Skopje

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the role of values education in two significant magazines of North Macedonian Turkish children's literature: Tomurcuk and Bahçe magazines. This analysis will utilize historical and sociological criticism methods to explore the poems, stories, and children's magazines within Turkish children's literature in North Macedonia. Specifically, the study will classify and evaluate selected values presented in Tomurcuk magazine from 1957 to 2004, and in Bahçe magazine from 2004 to 2024. Turkish literature in North Macedonia has maintained its vibrancy from the Ottoman era through the Yugoslav period to the present day. Our research involves a detailed examination of texts from Tomurcuk and Bahçe magazines, with a focus on values education.

Key words: Children's literature, magazines, *Tomurcuk*, *Bahçe*, Values.

GİRİŞ

Çocuk üzerinde kullanılması gereken her yöntem saygı ve sevgiye yönelik olmakla birlikte, kullanılan materyallerde onun gelişimine katkıda bulunmalıdır. Bu materyaller içerisinde gazete ve dergilerin büyük rolü bulunmaktadır. Çocuğun gelişiminde gazete ve dergilerin önemi yapılan bilimsel araştırmalar ile de kanıtlanmıştır.

Türklerin Osmanlı döneminde Balkanlara yerleşmesiyle bu coğrafyada pek çok değişim yaşanmıştır. Günümüz Rumeli Türkleri edebiyatı son zamanlarda üretilen eserlerle yaratılan zengin bir edebiyat da kendi yolunda gelişmesini sürdürmüş ve sürdürmektedir.

Türk edebiyatının tesiri Makedon lirik şiiri, düğün türküleri, halk hikâyeleri ve masalları, atasözleri, deyimleri, efsaneleri ve destanlarında görülür. Osmanlı döneminden sonra yazılan yeni Makedon edebiyat türlerinde dahi bu tesiri görmek mümkündür. Folklor ve müzik alanında Türkler, Makedonları da etkilemişlerdir. Türkçeden Makedoncaya ve Kuzey Makedonya'da konuşulmakta olan Arnavutça, Ulahça gibi diğer dillere kelimeler, cümle yapıları, Türk meslek adları, yemek, içki, sebze ve meyve adları geçmiştir (Hamza, 1996, s. 9).

Kuzey Makedonya'daki Türk şairleri ve yazarları bir edebiyat türü olarak ilkin şiirde kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bunun ardından, öykü, oyun ve en sonunda roman yazmaya da yönelmişlerdir. Birlik'in sayfalarında, o dönemlerde Necati Zekeriya gibi başka şairler de boy göstermeye başlıyorlar. Necati Zekeriya 2 Ağustos, İlhami Emin 1 Ekim, ondan sonra Enver Tuzcu, Fahri

Kaya ve diğer şairler şiirlerini yayımlamaya başlıyorlar. 1949 yılında ise *Makedonyalı Genç Türk Yazarlarının Eserleri* başlıklı ilk antoloji kitabı çıkmıştır. Burada, tüm bu gelişmelerin, yürekte ve içten yazan, bir anlık duygulanmadan hareket ederek kabul edilmiş şiir ölçülerine saygı göstermeyen genç şairlerin ilk adımları olarak kabul edilmesi gerekir. Yirmi yaşlarında olan bu gençler, o sıralarda, kendilerine özgün bir şekilde, kendi dillerinde yaşadıkları dönemin acılarını, görüp yaşadıkları kahramanlıkları dile getirmeyi amaç edinmişlerdi (Engülü ve İsen, 1997, s. 83).

Kuzey Makedonya 1991 yılında Yugoslavya'nındağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuş genç bir cumhuriyettir. Makedonya Türk edebiyatının bir bütün halinde ele alınıp Kuzey Makedonya Türk edebiyatı tarihi ve Kuzey Makedonya Türk edebiyatı antolojileri de henüz hazırlanıp yayımlanmamıştır. Yapılan çalışmalarda ise Makedonya Türk edebiyatı genellikle 1944'ten sonra başlatılmış ve ondan sonrası incelenmiştir. Daha öncesine pek temas edilmemiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Kuzey Makedonya Türk Edebiyatı bir bütün olarak görülmeye ve incelenmeye başlanmıştır. 1944'ten sonra çağdaş Kuzey Makedonya Türk edebiyatını meydana getiren şair ve yazarlar yetişmiştir.

Çağdaş Kuzey Makedonya Türk edebiyatına dair ilk süreli yayın Birlik Gazetesi'dir. Devamında Sevinç dergisi, Sesler dergisi, Tomurcuk dergisi gibi yayın organları birbirini izledi. Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığından sonra birçok yeni çocuk dergileri çıkmaya başladı, bunların arasında: Bahçe, Petek, Kardaş ve Kardelen. Bu yayınlar Necati Zekeriya, Fahri Kaya, İlhami Emin, Nusret Dişo Ülkü, Avni Engüllü, Hasan Mercan,

Fahri Ali, Avni Abdullah ve burada ismini sayamayacağımız daha birçok yazar tarafından oluşturulmuştur. Bu yayın organları, hem usta yazarların eserlerini yayınladığı merci hem de genç yazarlar için okul görevi görmüştür. Bahsedilen yayın organlarında Kuzey Makedonya Türk edebiyatının şiir, deneme, hikâye gibi türlerde örneklerine yer verilmiştir.

Çocuk edebiyatının en temel işlevlerinden biri çocuklara okuma sevgisi ile birlikte okuma alışkanlığı kazandırmaktır. Çocuk edebiyatı ürünleri, çocukları nitelikli metinlere yönlendirmeyi başarabilen onlara zamanla okuma kültürü kazandırabilen bir sorumluluk üstlenmelidir (Şirin, 2007, s. 11).

Çocuk dergileri, çocuğun eğitiminde, gelişmesinde ve topluma katılmasında bilgi, beceri ve yetenekleriyle kendisini gösterebileceği bir eğitim aracıdır. Güncel olma özellikleriyle çocuk dergileri çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk dergilerinin en önemli özellikleri, bir haftalık, on beş günlük veya bir aylık süre içinde çocukların dünyasını ilgilendiren, haber, olay ve bilimsel gelişmelerin yansıtıldığı iletişim aracı olmalarıdır (Yalçın ve Aytaş, 2002, s. 208-209). Çocuk dergilerinde her ailede yaşanabilecek, her çocuğun başından geçebilecek, yaşanmış ya da yaşanması mümkün olan olaylar ve çocukların eğlenerek öğrenmelerini sağlayan bilgiler yer almaktadır.

Çocuk dergileri diğer edebiyat türleri gibi tek yönlü değildirler ve barındırdıkları birçok tür sayesinde çocukların ilgisini çeken süreli yayınlardır. Bu türlerin hepsini içerirler. Tekerleme, bulmaca, masal, hikâye, roman, tiyatro, biyografi, anı, gezi yazıları, fıkra, sohbet, deneme, makale

gibi edebiyat türlerinin yanı sıra karikatür, resim, fotoğraf ve bulmacaya da yer verilir (Sınar Çılgın, 2007, s. 205). Dergilerde türlü konulara ilişkin kalıcı, öğretici ve ansiklopedik nitelikte yazılar bulunur; güncel haberlere ve yazılara ayrılan sayfalar ise belli bir sınırı aşmaz (Oğuzkan, 2001, s. 338). Çocuk dergilerinde güncel haberler ve yazılardaki sayfa sınırlamasının diğer türlere de yer verilmesinden ileri geldiğini ifade etmek mümkündür.

1. EĞİTİM DEĞERLERİ KAVRAMI

Bir kavram olarak değerlerin pek çok özelliğinden bahsetmek mümkündür. İçten bir güç olarak değerler; bireysel davranışları etkiler; yaşamda ikilemde kalma anında karar vermeyi kolaylaştırır; toplum veya bireyler tarafından benimsenen birleştirici öğelerdir (Güçlü, 2015, s. 720).

Son zamanlarda değer, üzerinde tartışmaların ve tetkiklerin en fazla yapıldığı kavramların başında gelmektedir. TDK Güncel Türkçe Sözlükte değer kavramının bir çok anlamı verilmiştir. Önce, “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet” olarak tanımlanan değer kavramı ayrıca, “Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör”, “Üstün nitelik, meziyet, kıymet”, “Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse”, “Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı” olarak da tanımlanmaya devam edilmiştir. En sonunda ise değer kavramının konumuzla ilgili tanımı; “Bir milletin sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” şeklinde yapılmıştır (TDK, 2011).

Değer; her hangi bir davranış, durum, olay ve olgunun insanlar arasında arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç, düşünce ve genel-geçer yargı ve tutum olarak tanımlanabilir. Her millet, bireylerinin kültürlenme sürecinde kendi değerlerinin edinmesini, kendi değerlerini benimsedikten sonra evrensel değerlere ulaşmasını bekler (Karatay, 2011, s. 473).

Değer kavramı; etik, estetik, siyasal, demokratik, dinî ve toplumsal olmak üzere pek çok alanı içine alan norm, inanç ve ilkeleri ifade eder. Dolayısıyla “değer” kavramını farklı bilim dalları ve bakış açıları tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. “Değer” kavramı eğitim bilimleri açısından yorumlandığında sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi alanlar çerçevesinde açıklanması gerekir. Birçok bilim adamı da değerler sistemine psikoloji, felsefe ve sosyoloji gibi bilim dalları açısından bakılması gerektiğini ifade eder (Tulumcu, 2015, s. 8).

2. TOMURCUK ÇOCUK DERGİSİ

Tomurcuk dergisi yayın hayatına 1957 yılının Eylül ayında başlamış, 2004 yılına kadar devam etmiştir. Bu dergide asıl amaç çocuklara eğitim ve öğretim yönünden katkı sunmaktır. Eğitim süresi boyunca dergi yılda 10 sayı çıkmıştır. Yayınlar, her eğitim öğretim yılının Eylül ayından başlayarak Haziran ayında sona ermiş, yaz tatili döneminde iki ay dergi çıkartılmamıştır. Konular dergide okul müfredatına uygun seçilmiş, görsel olarak da çocuklara hitap eden karikatür, resim, çizim ve desenler çocukların ilgisini

çekecek şekilde düzenlenmiştir.

Türk çocuklarına saygı, sevgi, hoşgörü, sabır, yardımlaşma, merhamet, şefkat gibi temel değerleri vermeyi amaçlayan Tomurcuk ve Bahçe dergisi, bu açıdan oldukça önemli bir görevi yerine getirmiştir. Bu araştırmada, Tomurcuk ve Bahçe dergilerinin ilk sayısından son sayısına kadar değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Ancak biz bir kaç eğitim değerini örnek olarak göstermeye çalıştık.

Tomurcuk dergisinde incelenen değerler; öncelikle Ahlaki değerler, dini değerler, estetik değerler, iktisadi değerler, siyasi değerler, sosyal değerler, teorik değerler ve eklenen değerler başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Tomurcuk dergisi’nin 47 yıllık yayın sürecindeki mevcut 470 sayısının 468’ine ulaşılmıştır. Dergi 34 yıl Yugoslavya döneminde, 13 yıl da Kuzey Makedonya döneminde yayın yapmıştır.

Bu çalışmada Tomurcuk dergisindeki değerlerden bir kaçını seçerek örneklerle incelemeye çalıştık.

Alçak Gönüllülük “Kendi değerini olduğundan aşağı gösteren, başkalarını küçük görmeyen, büyüklenmeyen (kimse)” (TDK, 2011, s. 86) olarak tanımlanmıştır. Alçak gönüllü olan bir kimse toplumda sevilip sayılan bireylerdir. Aşağıda alçak gönüllülük değerine Tomurcuk dergisinden bir örnek verilmektedir.

Tomurcuk dergisinin 1961’e ait altıncı sayısındaki Acıklı Tarih metninde kibirli bir kardan adamın öyküsü vardır. Bu kardan adamı kimin yaptığı bilinmemektedir;

“Bir kış gecesi, köyün üstündeki beyaz tepecikte büyük bir dev-kardan adam belirmişti.”

Herkes kardan adamın başka bir yerden geldiğine inanmaktadır. Kardan adam insanların abartmasıyla kibirlenir; Bana bakınız. Bana bakınız! Kimse bana benzemiyor; diye övünmeye başlar. Poyraz estikçe;

Es kardeş, es, diyordu Kardan adam poyraza, haydi buzdan olan yüreğimi taş yap, öyle ki ağrı nedir bilmesin, korkmasın, üşümesin. der. Yardıma ihtiyacı olan ceylan ve tavşana yardım etmez. Her zaman orada kalacağını sanır.

Mart güneşinin sıcak ışınları, karları eritmiye başladı. Ötede-beride kara toprak görünmiye başladı. Fundalıklar yanında, kardan adamın çıplak ayakları yanında bir kardelen beliriverdi” (Tomurcuk, [6], 1961, s. 4-5).

Bağışlamak: Sözlükte ikinci anlam olarak “herhangi bir kötü davranış için ceza vermekten vazgeçmek, affetmek” (TDK, 2011, s. 229) tanımlanmıştır. Aşağıda bağışlama değerine Tomurcuk dergisinden bir örnek verilmektedir.

Tomurcuk dergisinin 1972 yılına ait altıncı sayısında yayınlanan Hasan Mercan’a ait Kedi İle Fare arasındaki kovalamacada, kedinin kendisini yakalayacağını anlayan farenin ricasının anlatıldığı şu bölümde:

“-Etme diye ricaya başladı, bu kez beni bağışla, bahçeden bir daha geçersen tutup yiyebilirsin.

Kedi farelerin böyle akıllı ricada bulunacaklarını aklından geçirmemişti. Bu yüzden de kararını verdi: Gitsin, bağışlayacağım diye” (Tomurcuk, [6], 1971, s. 2).

Kedinin fareyi bağışlaması anlatılmıştır. Bağışlamak, dünyadaki en yüce duygulardan biridir.

Cömertlik: Kelime olarak “para ve malını esirgemedi veren, eli açık” (TDK, 2011, s.471) anlamındadır. Cömertlik de aile içinde küçük yaşlardan itibaren verilmesi gereken değerler arasındadır. Aşağıda cömertlik değerine Tomurcuk dergisinden birkaç örnek verilmektedir.

Tomurcuk dergisinin 1957’ye ait üçüncü sayısındaki Cömert Çocuklar şiirinde aç kalan bir kuşcağız ile çocukların öyküsü anlatılmaktadır. Üç dörtlükten oluşan şiirde karnı acıkan bir kuş çocuklardan yem ister. Bunun üzerine çocuklar kuşa;

“Kuşu acıtmış

Cömert çocuklar

Önüne bol bol

Ekme atmışlar” (Tomurcuk, [3], 1957, s. 10).

Mısralarında çocukların cömertlik yaptığını ellerindeki ekmekten kuşa fazlasıyla verdiklerini görmekteyiz. Çocukların bu hareketleriyle akranlarına

cömertlik değeri verilmiştir.

Dürüstlük: “Sözünden de anlaşıldığı gibi, davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru (kimse)” (TDK, 2011, s. 738-739) olarak tanımlanmaktadır. Dürüst kimse ne kadar zor durumda olursa olsun her zaman doğrudan yanadır, doğruları söyler. Dürüst olmanın önemi ve değeri öncelikle çocukların ailelerinde öğrenecekleri önemli bir değerdir. Aşağıda dürüstlük değerine Tomurcuk dergisinden bir örnek verilmektedir. Anne iki bile çocuğuna çıkarır:

-Haydi söyleyin der, söyleyin pencereyi kim kırdı?

Küçüğü:

-Söyleyemem anne, der, söyleyemem, ağabeyime pioneer sözü vermişimdir” (Tomurcuk, [4], 1957, s. 14).

Mısralarında küçük çocuğun sözünü tutmamasını okumaktayız. Küçük büyük bütün bireylerin verdikleri sözleri tutmaları gerekmektedir. Sözünde durma, dürüstlük değeri küçük yaşlarda verildiğinde bireyler için daha kalıcı ve daha yararlı olmaktadır. Burada dürüstlük değeri işlenmiştir.

Fedakârlık: (TDK, 2011, s. 857) yani özveri “bir amaç uğruna veya gerçekleştirilmesi istenen herhangi bir şey için kendi çıkarlarından vazgeçme, fedakârlık” (TDK, 2011, s. 1872) olarak tanımlanmaktadır. Aşağıda fedakârlık değerine Tomurcuk dergisinden bir örnek verilmektedir.

Tomurcuk dergisinin 1963 yılı sekizinci sayısında yayınlanan yazarı belirtilmeyen Tuhaf İstek metninde bir saat ve kalemin öyküsü anlatılmaktadır. Kalem

büyümek istememektedir. Büyüdüğünde çocukların kendisini kullanmayacaklarını bilir. Çocuklara hizmet etmek için hep küçük kalmak, küçülme istemektedir. Burada kalem kendinden fedakârlık edip çocukları mutlu etmek istemiştir.

“Çocuklar benimle ilk resimlerini yapsınlar, adlarını yazsınlar. Bu işi görürken elbette küçükleneceğim ama, bu küçüklenden hiçbir zaman unutmıyacaklar!” (Tomurcuk, [8], 1963, s. 4)

Merhamet: Sözlükte “bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü” (TDK, 2011, s. 1657) olarak geçmektedir. Merhametli olmak karşısındakinin ne hissettiğini anlamak, bir bakıma empati yapmak demektir. Aileden görülen sevgi ve şefkatle çocuklar öz güvenli bireyler olarak yetişir. Aşağıda merhamet değerine Tomurcuk dergisinden bir örnek verilmektedir.

Tomurcuk dergisinin 1964’e ait dokuzuncu sayısında yayınlanan Vidoe Podgoreviç’in yazdığı Mayıs Öyküsü adlı öyküde 1 Mayıs’ta çiçekçi kızın güllerinin bir polis tarafından ezilmesinden dolayı yazarın duyduğu derin üzüntü ve merhamet gözlenmektedir.

“O an, biraz önce yasaklıyan o çelik takkeli adam: Kolundaki güllerle dolu sepeti aldı, ayakları altında ezdi de ezdi. Fakat, yiğit kız serinkanlılığını hiç bozmadı. Kin, acı dolu titreyen sesini işittim sonra: Boşuna eziyor ve yok ediyorsunuz! Bahçemiz, henüz tomurcuklanmış al güllerle doludur. Onlar her gün durmaksızın açacak, sizin kurşuni renkte o demir takkelerinizi örtecektir!

O tanımadığım kızı o kadar içimden kucaklayıp sarmak istedim ki hemen ortalıktan yitirildi. O gün bu gündür her Bir mayıs günlerinde o kızçağızı, ve yolda ezilen o al gülleri hatırlamaktan kendimi alamam doğrusu” (Tomurcuk, [9], 1964, s. 4).

3. BAHÇE ÇOCUK DERGİSİ

Yugoslavya’nın 1990’lı yılların başında parçalanıp dağılmasından sonra kurulan Kuzey Makedonya’da 2004 yılına gelindiğinde Türkçe yayınlanan herhangi bir çocuk dergisi kalmamıştı. Bahçe çocuk dergisi işte böyle bir zamanda çocuklarla buluşacağını ilan etti. Makedonya Türk Çocuklarının Sevinci Bahçe başlığı ile yayına başlayan derginin ilk sayısı Eylül-Ekim 2004 tarihini taşıyor.

Üsküp’te kurulan Yeni Balkan Yayınevi adına derginin sahibi ve yazı işleri müdürü Murtaza Suluoca’dır. Bahçe dergisinin editörlüğünü Dr. Zeki Gürel ve Dr. Nazlı Râna Gürel yapmaktadır. Derginin yayın kurulunda ise ağırlıklı olarak öğretmenler yer almaktadır. Dergi, 2004’te yayınlanan ilk sayısından sonra imkânsızlıklar yüzünden bir müddet yayınına ara vermiş, bu süreçte müstakil dergi olarak çıkmasa da Yeni Balkan Gazetesinin eki olarak, gazeteyle aynı boyda dört sayfalık ek olarak Yeni Bahçe adıyla çıkmaya devam etmiştir. Bu ek, Şubat 2007 tarihinden itibaren altı sayfa olarak çıkmıştır. Makedonya’da Çocukların Türkçe Sevinci Bahçe dergisi, Eylül 2015’te yeniden kapaklar da dâhil tamamı renkli kuşe kâğıda otuz iki sayfa olarak çıkmaya başlamıştır. Yayın periyodu ise yılda dört sayıdır. Dergi sekizinci sayısında Bahçe adının altındaki ifadeyi değiştirerek Balkanlarda Çocukların

Türkçe Sevinci yapmıştır (Çelik ve Gürel, 2017, s. 106). Yine derginin değişmeyen bir sayfası olan Balkan Harmanında da bütün Balkan ülkeleriyle birlikte Türkiye şairleri de her sayıda bir şiirinin de yer alması Balkan Türklüğünün birlik ve beraberliğini yeni yetişen kuşaklara bir şuur olarak aktarma cabasıdır diye düşünüyoruz.

Bahçe’nin sayfalarında Dede Korkut, Keloğlan, Nasrettin Hoca, Osmanlı Sultanları, Türk-İslam kültürünün manevî mimarlarına ayrılmış sayfalar yanında İslâm dinini anlatan sayfalar, boyama sayfaları, Türkçe eğitim yapan okulların tanıtımı ve çocukların yazdıkları da yer almaktadır. Dergi, içerik bakımından millî, dinî ve insanî değerlerin edebî metinler yoluyla aktarımı konusunda ve Türkçenin öğrenilmesi, yaşatılması konusunda da Kuzey Makedonya’da olduğu kadar bütün Balkanlarda da bir boşluğu doldurmaktadır.

Bahçe çocuk dergisi hâlen çıkmaya devam etmektedir ve Kuzey Makedonya başta olmak üzere Balkanlarda ücretsiz dağıtılmaktadır (Çelik ve Gürel, 2019, s. 22-23).

Yapmış olduğumuz incelemede derginin birinci sayısından son sayısına kadar yayınlanan hikaye ve şiirlerde toplam 1440 değer tespit edilmiştir. Biz bu çalışmamızda sadece bir kaçını örnek olarak seçtik.

Çalışkanlık: Çalışkan kelimesi “gayretli, çalışmayı seven” (TDK, 2011, s. 487) olarak TDK Türkçe Sözlük’te (TDK, 2011, s. 487) tanımlanmıştır. Çalışkanlık ise “çalışkan olma durumu” olarak tanımlanmıştır. Çalışmak hayatın her devresinde vardır. Çocuk, genç, yetişkin,

ihtiyar bütün insanlar çalışmakta, hiçbir insan boş durmamaktadır. Çocuklar okula giderek, ödev yaparak, ders çalışarak, evde anne-babasına yardım ederek çalışmaktadır. Her işin kendine özgü önemi vardır.

Bahçe dergisinin 2024 yılına ait nisan-mayıs-haziran ayının yirmi beşinci sayısında yayınlanan “Balkan Harmanı” köşesinde Cenap Şehabettin’in Arının Türküsü adlı şiirinde çalışkanlık değeri;

“Ben çalışkan arıyım,

Altın gibi sarıyım.

Borumu öttürerek,

Gezerim çiçek çiçek.

Her yaprağı yoklarım,

Her goncayı koklarım.” (Bahçe, 2024, s. 14), mısraları ile ifade edilmektedir. Arı, çalışkanlığı, doğadaki aktif rolü ve kovaniyla ilişkisini vurgulayan bir anlatı sunuyor .Arının çalışkanlığı ve sürekli olarak görevini yerine getirmesi, öğrencilere çalışkan olmanın önemi ve sürekli çaba göstermenin başarıyı getireceği mesajını verir.

Vatan Sevgisi: Vatan sevgisinin ana damarlarından biri kahramanlık ve kahramanlara duyulan saygı ve sevgidir. Vatanını seven birey vatan için büyük fedakârlıklar gösteren kahramanlara da saygı duyacaktır ve o kahramanlara özenip onlar gibi olmaya çalışacaktır. Bunun gibi hamasi duygularla yetişen birey vatani için gerektiği zaman fedakârlık yapacaktır. Küçük yaşlardan itibaren verilen vatan sevgisi ve kahramanlık duyguları ile ileride vatanını, milletini seven; vatanının, milletinin gelişmesi için elinden gelenin

en iyisini yapmaya çalışan bireyler yetiştirilecektir (TDK, 2011, s. 607).

Bahçe dergisinin 2023 yılına ait temmuz-ağustos-eylül ayının otuz dördüncü sayısında yayınlanan “Balkan Harmanı” köşesinde Göktürk Mehmet Uytun’un Türkiyem adlı şiirinde vatan sevgisi değeri;

Sorsam seni uçan kuştan, lodostan,

Denizlerin sarmış seni üç koldan.

Zaman akmış, tarih geçmiş bu yoldan,

İklim iklim, gurbet gurbet Türkiyem (Bahçe, 2023, s. 14), mısralarda ile verilmiştir. Vatan sevgisi, Türkiye’ye duyulan derin bir bağlılık ve özlemle ifade edilmektedir. Şiirde geçen “uçan kuş”, “lodostan”, “denizlerin sarmış” gibi doğal unsurlar, Türkiye’nin zengin coğrafyasını ve çeşitliliğini yansıtır. Bu unsurlar üzerinden vatanın doğal güzellikleri ve zenginlikleriyle olan bağlılık ve sevgi ifade edilir. “Zaman akmış, tarih geçmiş bu yoldan” ifadesiyle geçmişten bugüne uzanan tarihi ve kültürel mirası vurgulanır. Vatan sevgisi, geçmişte yaşananların, tarihi anıların ve kültürel mirasın değerini anlamak ve korumakla da ilgilidir. Bu mısralarda kullanılan dil ve imgelerle vurgulanan vatan sevgisi, Türkiye’nin doğal güzelliklerine, tarihine, kültürel mirasına duyulan derin bir saygı ve bağlılığı yansıtır. Vatan sevgisi, insanın köklerinden gelen ve yaşadığı topraklara karşı sorumluluk duygusuyla beslenen önemli bir değerdir.

Din Sevgisi: Din “Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum” (TDK, 2011, s. 668) olarak

tanımlanmıştır. Din toplumlar bir arada tutan temel değerlerdendir. Bireylere küçük yaştan itibaren din sevgisi değeri verilmelidir. Dinî yönü kuvvetli olan bireyler toplumun birliğine de önem verirler. Din ile insanlardaki olumsuz özellikler törpülenmektedir. Nezaket, sevgi, saygı, uzlaşma gibi olumlu özellikler değer kazanmaktadır.

Bahçe dergisinin 2004 yılına ait ikinci sayısında yayınlanan “Benin Dinim” adlı köşesinde Salih Zeki’nin Sen Allah’ı Seversen Allah Seni Sevmez Mi? adlı eserde din sevgisi değeri işlenmiştir.

Allah (C.C.)’in adını zikredelim (söyleyelim) evvelâ; çünkü her işe Allah’ın adıyla başlamak vaciptir.

“Ol” deyince olduranın

Yeri, göğü kaldıranın

Donatarak dolduranın

Doksan dokuz adıyla...

İnsanlığa, dünya ve ahrette mutlu ve doğru yolda olmalarını sağlayacak esasları öğretmek; Yüce Rabbimize nasıl kulluk ve ibadet edileceğini göstermek üzere, insanlık tarihi boyunca Allah tarafından peygamberler aracılığıyla gönderilen dinlerin en sonuncusu ve en mükemmeli benim dinimdir. Benim dinimin adı İSLÂMİYET’tir (Bahçe, 2004, s. 12).

Bu şiirde Allah’ın (C.C.) birçok ismi ve niteliği vurgulanmıştır. “Ol” deyince yani Allah bir şeyi dile getirdiği zaman, O’nun güç ve kudretinin ifadesi olan yaratma ve var etme eylemleri anlatılmıştır. Şiirde geçen “Ol” deyince

olduranın, yeri göğü kaldıranın, donatarak dolduranın ifadeleriyle Allah’ın yaratma, var etme, yüceltme ve rızıklandırma gibi nitelikleri dile getirilmiştir. Ayrıca “Doksan dokuz adıyla” ifadesiyle de Allah’ın pek çok ismi ve niteliğine vurgu yapılmıştır. Bu şiirde Allah’ın sonsuz kudreti, yaratıcılığı ve her şeyin sahibi oluşu vurgulanırken din sevgisi değeri işlenmiştir.

Türk Büyüklerine Saygı: Türk tarihine siyasi, askeri ve sosyal açıdan yön vermiş olan Mustafa Kemal Atatürk hakkında Bahçe dergisinde birçok metin yer almaktadır.

Bahçe dergisinin 2017 yılına ait kasım-aralık ayının on birinci sayısında yayınlanan “Okudukça” köşesinde Fatih Rıfkı Atay’ın Küçük Mustafa adlı hikayesinde Atatürk ile çocuk Mustafa’nın arasında geçen diyalogta:

Küçük Mustafa biraz düşündükten sonra çıkınındaki cevizleri uzatarak:

-Alırım fakat sen de bu cevizleri alırsan, dedi.

Atlı cevizleri alıp varayı verdi. Gülümseyerek tekrar adını

sordu. Çocuk “Mustafa” diye cevapladı.

-Benim de adım Mustafa, ama yanında bir de Kemal’i var.

Mustafa ile Kemal bir araya gelince ne olur?

Küçük Mustafa Atatürk’ü tanıdı. Belli etmedi (Bahçe, 2017, s. 7), mısralarında Türk büyüklerine saygı

değeri tespit edilmiştir. Verilen mısralarda Mustafa Kemal Atatürk'e olan sevgi ve saygı vurgulanmıştır. Küçük Mustafa'nın adının Mustafa olduğunu belirtmesi üzerine, diğer kişinin adının da Mustafa Kemal olduğunu söylemesiyle bir bağlantı kurulur. Bu durumda Mustafa ile Kemal'in bir araya gelmesiyle Atatürk'ü hatırlamak veya onun hakkında konuşmak anlamına gelir. Küçük Mustafa'nın Atatürk'ü tanıdığını ama belli etmediğini belirtmesi, onun Atatürk'e olan saygısını ve onun önemini anladığını ancak bunu mütevazı bir şekilde ifade ettiğini gösterir. Bu metin, Türkiye'de Atatürk'e duyulan sevgi ve saygının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak çocuk edebiyatı, önce çocuğa görelilik ve çocuk gerçekliği ilkelerinden hareket ederek edebîlikten uzaklaşmadan çocukların okumaya karşı ilgi ve alışkanlıklarını geliştiren, onların duygu, düşünce ve hayallerini besleyen, sezdirerek öğretmeyi amaçlayan bir edebiyat anlayışıdır.

KAYNAKÇA

Bahçe Çocuk Dergisi Koleksiyonu, Eylül, Ekim, say. 1. 2004-2024 Ocak, Şubat, Mart. say.36

Celik, Mahmut ve Kurtis, Muhsin (2017) Makedonya Türk Çocuk Yayıncılığında “Kardelen”. Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlarıdaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı.

Çelik, Mahmut ve Gürel, Zeki (2017) “Balkanlar’da Çocukların Türkçe Sevinci Bahçe Çocuk Dergisi” Üsküp, K. Makedonya

Göktürk, Mehmed (2005). “Makedonya’da Türk Çocuklarının Sevinci Bahçe”, Dere Dergisi, Yukarı Banisa-Makedonya, Yıl: 3, Sayı: 4. Namik Efendi Derneği Yayını.

Gürel, Zeki ve Çelik, Mahmut (2019) “Nusret Dişo Ülkü’nün Kuzey Makedonya’daki Süreli Yayın Faaliyetleri” 24. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu-Bildiriler, Gostivar Makedonya

UDC : 821.512.161-1.09
Makale türü:
1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 21.03.2024
Revize : 07.04.2024
Onaylandı : 21.04.2024

İKİNCİ YENİ ŞİİRİNDE METİNLERARASI İLİŞKİLER: PARODİ VE PASTİŞ

Dr. Muhammed YAKUPİ

ORCID: 0000-0002-5696-0700

e-posta: ve.muhammedyakupi@gmail.com

(Bu makale, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Muhammed Jakupi (Yakupi) tarafından hazırlanmış “İkinci Yeni Şiirindeki Parodi, Pastiş, Satir ve İroni Yansımaları” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.)

ÖZET

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı içinde önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen İkinci Yeni şiiri, 1950’li yılların ortalarına doğru belirmeye/şekillenmeye başlar ve etkisi günümüze kadar devam eder. İlk kez Muzaffer Erdost’un 19 Ağustos 1956 tarihinde *Son Havadis* gazetesinde neşrettiği “İkinci Yeni” başlıklı yazısında ismiyle karşılaştığımız bu şiir hareketi, edebiyat araştırmacıları tarafından modernist bir çizgide değerlendirilir. Şiirlerinde kendilerine özgü bir dil ve imge dünyası kuran İkinci Yeniciler, ele aldıkları konuları farklı tekniklerin yardımıyla anlam ve anlatım olanakları bakımından zenginleştirmiş ve birçok yönden çağdaş Türk şiirinde derin izler bırakmışlardır. Bu çalışmada, İkinci Yeni şiirinde parodi ve pastiş gibi metinlerarası yöntemlerin hangi amaçlar ve işlevlerde kullanıldığı, eserlerden örneklerle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Yeni Şiiri, Parodi, Pastiş.

UDC : 821.512.161-1.09
Article type:
1.01 Original scientific article

Received : 21.03.2024
Revise : 07.04.2024
Accepted : 21.04.2024

INTERTEXTUAL RELATIONS IN SECOND NEW POETRY: PARODY AND PASTICHE

Muhammed JAKUPI PhD
ORCID: 0000-0002-5696-0700
e-mail: ve.muhammedyakupi@gmail.com

ABSTRACT

The Second New poetry emerged in the mid-1950s and has continued to influence Turkish literature until today. This poetry movement was first introduced in Muzaffer Erdost's article "İkinci Yeni" ("The Second New") published in the newspaper called *Son Havadis* on August 19th, 1956. Literary researchers have analyzed it as a modernist movement. The Second New poets created a distinct language and imagery in their poems. They used various techniques to enrich the subjects they wrote about, bringing additional meaning and expression possibilities. Through their efforts, they have left a significant impact on modern Turkish poetry. In this study, the study analyzes the purposes and functions of intertextual methods such as parody and pastiche in Second New Poetry, with examples from the works.

Keywords: Second New Poetry, Parody, Pastiche.

Giriş

Söylenilen birkaç dize ile birden fazla şey anlatabilen şiir, kültürel ve tarihsel açıdan pek çok dilin en eski dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu türün, Türk kültür ve edebiyat geleneği içerisinde de çok önemli ve özel bir konuma sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Klasik edebiyatımızla zirve bir söyleyişe ulaşmış olan şiirimiz, Tanzimat döneminin getirdiği köklü değişikliklerle birlikte farklı mecralar(d)a akmaya ve kendisi için “yeni” diye tabir edilebilecek yollarda iz sürmeye başlamıştır. Her alanda olduğu gibi şiirde de kendi etkisini gösteren bu büyük değişim, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte daha bir ivme kazanmış ve Beş Hececiler, Yedi Meşaleciler, Toplumcu Gerçekçiler, Garipçiler, Hisarcılar, Maviciler, İkinci Yeniciler gibi toplulukların/hareketlerin/atılımların/akımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İşte böyle yeni/farklı bir arayışın ürünü olarak karşımıza çıkan İkinci Yeni şiiri, 1950’li yılların ortalarına doğru belirmeye/şekillenmeye başlamış ve etkisi günümüze kadar sürmüştür. Hatta bu şiir hareketi için; Türk edebiyatı geleneği içerisinde kendine has bir yer edinmeyi başarabilmiş ender şiir atılımlarından biridir de demek mümkündür. İkinci Yenicilerin böyle özel bir konuma yerleş(tiril)meleri, şiirlerinde kendilerine özgü bir dil ve imge dünyası kurmalarından; ayrıca ele aldıkları konuları farklı tekniklerin yardımıyla anlam ve anlatım olanakları bakımından zenginleştirmiş olmalarından ileri gelmektedir.

Bu çalışmada, İkinci Yeni şiirinde

parodi ve pastiş gibi metinlerarası yöntemlerin hangi amaçlar ve işlevlerde kullanıldığı, eserlerden örneklerle incelenecektir.

Parodi ve Pastic Terimlerine Kısa Bir Bakış

Edebî terim olarak başka bir yazarın yapıtını taklit yoluyla değiştirme ve komik (alaycı) bir uyumsuzluk oluşturarak yeniden yorumlama işi olarak tanımlanması mümkün olan *parodiye*, ilk kez Antik Çağ felsefecilerinden Aristoteles’in *Poetika*’sında rastlanmaktadır. Aristoteles eserinde, antik Yunan edebiyatının erken dönem (M.Ö. 5. yy.) yazarlarından biri olan Thasoslu Hegemon’un, “parodia” (παρωδία) diye adlandırılan türün kurucusu olduğunu; ayrıca bu yazarın kaleme almış olduğu parodiyaların, destan türünün dil ve ölçü gibi kimi ayırt edici/karakteristik özelliklerini kullanarak, daha kötü karakterleri taklit eden şiirlerden meydana geldiğini ifade eder (Aristoteles, 2024: 5-6).

Parodi, “pará” (παρά) ön ekiyle “ode” (ὁδή) kelimesinin birleşmesi sonucu meydana gelmiş eski Yunanca menşeli bir sözcüktür. Gérard Genette, bir şeyin karşısında, kenarında, yanı sıra gibi manaları ihtiva eden “pará” (παρά) ön ekinin ayrıca benzerlik ve uyumsuzluk ifade ettiğini; “ode” (ὁδή) kelimesinin ise ezgi, şarkı, şiir, ilahi ve buna benzer manaları içerdiğini ve manzum eserleri bildirmek amacıyla kullanıldığını söyler (akt. Özdemir, 2019: 59). Bu düşünceden hareket eden Genette, “parodia”yı kökensel anlamıyla; “bir şarkıyı başka bir tonda söylemek, yani bir melodiyi başka bir ses perdesine geçirmek” (akt. Aktulum, 2000: 117) şeklinde tarif eder.

Türkçe sözlüklerde ise parodi: “Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütününü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki yaratan bir oyun türü.” (TDK, 2011: 1892) şeklinde -ekseriyetle tiyatro sanatı üzerinden- birbirine benzeyen ifadelerle tanımlanmıştır. Keza yine birçok Avrupa ülkesinde konuşulan dillerin sözlüklerinde, kavramın yakın ya da benzeri tariflerle açmlandığı görülür.

Kaynaklarda, parodi ile ilgili yapılmış pek çok sözlüksel tanımın yanı sıra, bu konu üzerine düşünmüş ve fikir beyan etmiş kişilerce (t)üretilen tanımlarla da karşılaşmak mümkündür. Örneğin *Parodi: Antik, Modern ve Postmodern* adlı inceleme eserinde, parodi konusunu birçok yönüyle ele alan Margaret A. Rose, kavramı genel anlam ve kullanımıyla şu cümlelerle ifade etmiştir:

“[...] parodi, başka bir eseri ya da en basitinden bu eserin kelime dağarcığını önce taklit eden sonra da, eserin ‘biçimi’ni ve ‘içeriği’ni veya üslup ve ana fikrini ya da sözdizimi ve anlamını, bazen ikisinden birini bazense her ikisini de değiştiren olarak tanımlanabilir. Bunun yanı sıra, bir önceki cümlede söylenenlerle birlikte, en başarılı parodilerin asıl metin ile parodi metin arasındaki komik uyumsuzluk sayesinde komik, eğlendirici ya da gülünç bir etki yarattığı söylenebilir.” (Rose, 2016: 69)

Neticede tarihsel süreç içerisinde parodinin pek çok kişi tarafından birçok tarifinin yapıldığını görmek olasıdır. Bunlardan bazıları birbirine benzer; bazıları ise özgün ifadeleri içermektedir. Ancak gerek olumlu gerekse olumsuz

yaklaşımlarla yapılmış çoğu tanımlamanın altından, umumiyetle -parodinin temel bir bileşeni olarak- metinlerarasılığın çıktığını görüyoruz.

“Metinlerarsılık” kavramını teorik olarak ilk ortaya atanın; Séméiotikè (Σημειωτική). Recherches pour une sémanalyse isimli eseriyle Julia Kristeva olduğu ekseriyetle kabul ediliyor olsa da, kavram özünü aslında Rus eleştirmen Mihail Mihayloviç Bahtin’in “söyleşimcilik” (dialogisme) adını verdiği kuramından ve onun “söyleşim boyutundan yoksun sözce yoktur” söyleminden/düşüncesinden almıştır (Aktulum, 2000: 24-25/40). Bahtin’in bakış açısına göre yeryüzünde bağımsız ve tek başına var olmuş bir söylem yoktur. Her söylem kendinden önceki söylemlerden etkilenmiş, kendinden sonraki söylemleri ise etkilemiştir. Bu düşüncesiyle beraber Bahtin, bir metnin bütünüyle orijinal olamayacağını da bir nevi altını çizmiştir. Özetle bu kurama göre (edebî) metinlerin hiçbirisi daha önce söylenmemiş, özgün ve yeni değildir. Ve bu kuram sayesinde bir metnin diğer metinlerle kurduğu ilişkinin açığa çıkarılabileceği düşünülmektedir.

Parodi, metinlerarasılığın temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Öyle ki bir metni başka bir metne bir türev ilişkisine göre bağlayan açık metinlerarası yöntemlerin en önemlilerinden birinin (*alaycı dönüştürüm* ve öykünme ile birlikte) *yansılama* (yani *parodi*) olduğu ifade edilir. Ayrıca *yansılamanın*, alt-metnin (gönderge-metin) çoğu zaman gülünç bir etki yaratmak ya da eğlen(dir)mek amacıyla dönüştürülmesine dayandığının, özellikle altı çizilmektedir (bkz. Aktulum, 2000: 116).

Bu düşünce(ler)den yola çıkarak, parodiyi ilk etapta metinlerarasılığın alaycı eleştiri yöntemlerinden biri olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak yazarın niyetine göre şekil alması, taklitle dayanması, göndermede bulunması ve dönüştürme esaslarını baz alması gibi yönleri onu, edebî söylemin en önemli türlerinden biri hâline de getirmektedir.

Parodiye kıyasen çok daha kısa bir tarihî geçmişe sahip olan *pastiş*, genellikle sanatsal açıdan usta işi bir eserin biçim taklidi olarak nitelendirilmektedir. Türkçede en kısa tanımı ile “öykünme” olarak bilinen *pastiş* kavramının kökeni, “çeşitli malzemelerin bir karışımı” şeklinde tercüme edilmesi mümkün olan erken modern İtalyancadaki “pasticcio” sözcüğüne dayan(dırıl)maktadır. Sanatsal açıdan farklı yapıtlardaki tarzların/motiflerin -ödünc- alınarak yeniden kullanılmasını (veya bir araya getirilmesini) sağlayan bu vakıa, en nihayetinde bugün kullandığımız anlamsal karşılığını Fransızcadaki “pastiche” lafzında bulabilmiştir. Tarihî süreç içerisinde hem semantik hem de fonksiyonel açılardan pek çok gelişme kaydeden pastiş, özellikle postmodern dönemde sanatçılar tarafından sıklıkla kullanılan bir alıntılama tekniği hâline gelmiştir.

Türkçe sözlük veya ansiklopedilerde ise pastiş; “ünlü sanat yapıtlarının çeşitli bölümleri kopya edilerek, bütünlük kaygısı güdülmeden bir araya getirilmesiyle oluşturulan eklektik [seçmecî] yapıt” (Rona & Beykan, 1997: 1435) yahut “başka sanatçıların eserlerini taklit [etme] yoluyla meydana getirilen sanat eseri” (TDK, 2011: 1897) gibi birbirine benzeyen ifadelerle tanımlanmıştır. Keza yine birçok Avrupa

ülkesinde konuşulan dillerin sözlük veya sanat ansiklopedilerinde, kavramın yakın ya da benzeri tariflerle açıklandığı görülür.

Kaynaklarda, pastiş ile ilgili yapılmış pek çok sözlüksel tanımın ve ansiklopedik bilginin yanı sıra, bu konu üzerine düşünülmüş ve fikir beyan etmiş kişilerce (t)üretilen tanımlarla da karşılaşmak mümkündür. Örneğin Pauline Marie Rosenau, pastiş; eski-yeni gibi karşıt öğeleri bünyesinde taşıyan; düzeni, mantığı veyahut simetriyi inkâr eden; karşıtlık ve çelişkiden hoşlanan; fikir ya da görüşleri gelişi güzel, darmadağın veya kolajı andırır bir biçimde bir araya getirerek oluşturan bir kırkyama (patchwork) olarak tanımlamıştır (akt. Emre, 2006: 156).

Margaret A. Rose ise bazı yetkili mercilerce pastişin bir edebî “sahtecilik” olarak tanımlandığını; ancak daima sahtesini yapma veya aldatma maksadı ile ilişkilendirilmediğini, ilişkilendirilmesinin de gerekmediğini ifade eder (Rose, 2016: 102).

Türk araştırmacıları tarafından ise pastişin genellikle metinlerarasılık kuramı çerçevesinde ele alındığı görülür. Söz gelişi Kubilây Aktulum; bir metni başka bir metne bir türev ilişkisine göre bağlayan açık metinlerarası yöntemlerin en önemlilerinden birinin (*yansılama* ve *alaycı dönüştürüm* ile birlikte) öykünme (yani *pastiş*) olduğunu ifade eder. Bununla beraber, öykünmenin, bir gönderge-metnin biçimini taklit etmeye dayandığını, yani kısacası bir “taklit” ilişkisine göre kurulduğunu vurgular (bkz. Aktulum, 2000: 116).

Benzer bir yaklaşımı Ali İhsan Kolcu’da da görmek mümkündür. O da

öykünmeyi bir metinlerarası “taklit etme” yöntemi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca “taklit”in metinlerarası ilişkilerde kendini en çabuk ele veren yöntem biçimlerinden biri olduğunu da bilhassa belirtmektedir (bkz. Kolcu, 2019: 331).

Bu bağlamda pastişi de parodi gibi metinlerarasılığın önemli yöntemlerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak pastişi parodiden ayıran en önemli özellik; özgün bir üslubu alaya almak için değil; tam aksine orijinal bir anlatım biçimini taklit ederek ona duyulan/beslenen hayranlığı/saygıyı ifade etmek için tasarlanmış olmasıdır. Dolayısıyla pastişi, metinler arasındaki iletişimi sağlayan bir rabıta olarak görmek mümkündür. Çünkü metinlerarasılık kuramında; “bir metin, taklit edilen orijinali (alt metni) olmadan gerçekleşemez” ilkesi/kuralı geçerlidir.

Çalışmanın bu aşamasından itibaren metinlerarası ilişkiler bağlamında İkinci Yeni şiirinde önce parodi ardından da pastiş yöntemlerinin kullanım şekli ve amaçlarına, değişik örneklemeler ışığında değinmeye çaba göstereceğiz.

Metinlerarası İlişkiler Bağlamında İkinci Yeni Şiirinde Parodinin Kullanımı

Rus edebiyat teorisyeni Mihail Mihayloviç Bahtin, Orta Çağ insanının yaşamında kutsal metinlere eğlenmek amacıyla parodik dönüşümler yapıldığını ve bu parodik dönüşümlere “parodia sacra” (“kutsal parodi”) adı verildiğini ifade eder (Bahtin, 2001: 244). Bazı İkinci Yeni şairlerinin şiirlerinde de, kutsal metinlere yönelik (orada var olan ciddiyeti alaşağı etmek maksadıyla) parodik dönüştürmeler yapılmış olduğu

görülmür. Mesela İlhan Berk’in 1972 yılında yayımladığı Şenlikname adlı şiir kitabında “Âşıkane” başlığını taşıyan uzunca bir şiir yer almaktadır. Berk, bu şiire başlamadan önce -hatta şiirin başlığından önce- “[Hiçbirşeyinadınanmadanbaşlarım]” (Berk, 2018: 359) şeklinde bir ibareye yer vermiş; ve böylece *Kur’ân-ı Kerîm*’de -Tevbe sûresi hariç- tüm sûrelerin başında/başlangıcında bulunan ve Türkçeye “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla” şeklinde tercüme edilmiş “Bismillâhirrahmânirrahîm” ifadesini; yani özetle *Kur’ân-ı Kerîm*’deki sûrelerin başlama tarzını, kendine özgü bir bağıntıyla parodileştirmiştir. Aslında şairin metinlerarası bir ilişki kurarak gerçekleştirdiği bu parodileştirme girişimini, kutsiyeti sarsma veya yerinden etmenin bir adımı olarak görmek mümkündür.

Toplumların ehemmiyetli kültürel unsurlarından biri de atasözleri ve deyimlerdir. Her ulusun kendine özgü atasözleri ve deyimleri mevcuttur. Atasözleri ve deyimler; ifadeyi tesirli kılma, söylenmekte olanı anlaşılır, açık ve daha kolay bir biçimde dile getirme; ayrıca lisan öğretimi, kültür iktisabı ve aktarımı hususunda çok önemli etkilere maliktir. Belli bir tecrübe ve yaşanmışlığın tezahürü olarak ortaya çıkan atasözleri ve deyimler, öğretici özellikleri sayesinde toplumların sosyal ve kültürel değerlerinin aktarılmasında, insanların sosyalleşmesinde aktif rol oynamaktadır. Bu bağlamda atasözleri ve deyimleri kültürel bir zenginlik olarak görmek/kabul etmek mümkündür. Geleneksel sözlü halk kültürünün mahsulleri olan atasözleri ve deyimlerin, zaman zaman İkinci Yeni şairlerinin şiirlerinde de kendilerine yer buldukları görülmür. Fakat

eskiden beri söylenegelen hâllerıyla değil, ironik parodileriyle. Şimdi aşağıda hem atasözleri ve deyimlerin asıllarını hem de İkinci Yeni şiirinde dönüştürülerek yer almış ironik parodilerini sunmaya çalışalım.

Cemal Süreya'nın dergilerde kalmış şiirlerinden biri olan "Bent Kapağı" üç ayrı metinden oluşmaktadır. Birinci şiirin son mısrası "Son pişmanlık, inanın, fazla çiçek!" (Süreya, 2013: 295) şeklindedir. Türkçeye ve Türk atasözlerine hâkim biri, bu dizeyle karşı karşıya geldiğinde, bunun "iş işten geçtikten sonra pişman olmanın yararı yoktur" anlamında kullanılan "son pişmanlık fayda vermez (veya etmez)" (TDK, 2011: 2137) atasözünün bir ironik parodisi olduğunu hemen fark edebilir.

Şairin "Elma" başlıklı şiirinde, "o sözlerine kanmıyorum, önem vermiyorum" anlamında kullanılan "Benim öyle boş laflara karnım tok." deyiminin "Benim öyle elmalara karnım tok" (bkz. Süreya, 2013: 25) şeklinde dönüştürülerek parodize edildiğini görüyoruz. Ancak Cemal Süreya bu parodik dönüştürmeyi deyimle alay etmek için değil, kendi şiirindeki temayı desteklemek yahut güçlendirmek için yapmıştır.

Çanakkale Savaşı'nın hem dünya hem de Türk tarihi açısından önemi büyüktür. Türk tarihinde en büyük zaferlerden biri olarak sayılmaktadır. Öyle ki bu savaşın önemini anımsatmak/yaşatmak amacıyla Çanakkale'de pek çok anıt inşa edilmiştir. Bunların en bilinenlerinden biri de hiç şüphesiz -1960 yılında bir grup askerin girişimiyle meydana getirilmiş- "Dur Yolcu" anıtıdır. Bu anıt, Necmettin Halil Onan (1902-1968) tarafından yazılmış, Türk ordusunun Çanakkale Savaşı'ndaki direnişini/mücadelesini anlatan "Bir

Yolcuya" başlıklı şiirinin ilk iki dizesi ile oluşturulmuştur. Cemal Süreya ise "Dur Yolcu" deyimini/sloganını ironik bir parodinin yardımıyla "Seviş Yolcu" (bkz. Süreya, 2013: 136-137) şeklinde dönüştürmüştür. Böylece iki yüz elli bin şehidin yazdığı tarihsel destanla ve o tarihî destanı yaşatan anıtla içten içe alay etmiştir.

Benzer bir yaklaşımı Ece Ayhan'ın "Melâhat Geçilmez" (bkz. Ayhan, 2010: 181) isimli şiirinde de görmek mümkündür. Şair, Türk ulusunun büyük bir sınav vererek tarihe kazıdığı "Çanakkale Geçilmez" deyimini/sloganını, hayatını anlattığı kendi şiir kahramanı fahişe Melâhat'la özdeşleştirip ("Melâhat Geçilmez"), iki farklı olayı karşı karşıya getirerek ironik denebilecek bir biçimde yansılamıştır. Dolayısıyla burada da gizliden gizliye bir alayla karşı karşıyayız demektir.

Bunların dışında Ece Ayhan'ın "Orta İkiden Ayrılan Çocuklar İçin Şiirler" adlı metninde, "insan sevdiği kimse veya sevdiği iş yüzünden gelecek sıkıntılara katlanır" anlamında kullanılan "gülü seven dikenine katlanır" (TDK, 2011: 997) atasözünü "diken seven gülüne katlanır" (Ayhan, 2010: 126) şeklinde; 1968 senesinde çıkardığı *Ortodoksluklar* kitabında yer alan ve Roma rakamlarıyla belirtilmiş on beş numaralı şiirinde, "çırılçıplak"lığı ifade etmek için kullanılan "anadan doğma" (TDK, 2011: 118) deyimini "Babadan doğma bir çırılçıplak." (Ayhan, 2010: 101) şeklinde; "Arapların At Koşturmaları" başlıklı bir diğer şiirinde, *Binbir Gece Masalları*'nda yer alan "Ali Baba ve Kırk Haramiler" hikâyesinde/masalında geçen "Açıl susam açıl!" -sihirli- deyimini "Açıl Doğu açıl!" (Ayhan, 2010: 133) şeklinde; yine bir başka

şiiirinde “Batan gemiyi ilk önce fareler terk eder.” deyimini “Gerçeklikte, gemiler terketmektedir fareleri.” (Ayhan, 2010: 165) şeklinde ironikleştirerek parodileştirdiğine şahit oluyoruz.

Bu noktadan itibaren parodi yöntemi vasıtasıyla İkinci Yeni şiirinin -genel olarak- hem klasik hem halk hem de yeni Türk şiiriyle kurduğu metinlerarası ilişkiye -kısa bir iki örnekle- temas etmeye çalışalım.

Türk edebiyatında yeni bir şiir hareketi başladığında, daha önceki şiir geleneği hep göz ardı edilmeye hatta bazen bütünüyle inkâr edilmeye çalışılmıştır. (Türk edebiyatında bu durum bilhassa Tanzimat edebiyatında başlayan yenileşme hareketleriyle birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır.) Çünkü şairlerin çoğu yeninin ancak eskinin bertaraf edilmesiyle teşekkül edebileceğine inanmışlardır. Cemal Süreya ise bu konuya çağdaşlarından biraz daha farklı yaklaşmış ve geleneğin yeni/modern şiirin içerisinde bazı edebî tekniklerin aracılığıyla devam ettirilebileceğini; hatta her yeni şiirin daha önceki şiir geleneğinin yeni ve özel bir parodisinden başka bir şey olmadığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bütün sanatlarda olduğu gibi şiirde de her gerçek yaratışın diriliği, tutarlığı sağlam bir geleneğin varlığına bağlıdır. Kişilik de humour da gelenekten doğar. Humour’dan, sadece güldürüyü, eğleniyi değil, geniş anlamda espiriyi anlıyoruz. Baudelaire’in, Lautréamont’un, André Breton’un yapıtlarındaki espiriyi. Sanatta alışılmışın ötesine sıçrayabilmek için, o alışılmışın oldukça kıvamlı bir durumda olması gerekir. Çok geri planda şiirsel her yaratış, daha önceki dil değerlerinin, daha önceki şiirin yeni ve özel bir parodi’sinden

başka bir şey değildir. Sözelimi Aragon’un şiiri Guillaume Apollinaire’nin dizelerine, Guillaume Apollinaire’inki ise Charles d’Orléans’ın yapıtlarına gider bağlanır.” (Süreya, 2019: 312)

Çoğu İkinci Yeni şairinin muhtelif dönemlerde hem klasik hem halk hem de yeni şiirimize çok fazla alaka gösterdiğini, kitaplarında yer alan metinlerden görmek/ anlamak mümkündür. Geleneği gerek konu gerekse form bakımından şiirlerine yansıtarak, kendilerinden önceki şiirsel ürünlerden oldukça faydalanmış, hatta bir adım ileriye giderek, onlarla zaman zaman farklı tekniklerin aracılığıyla metinlerarası ilişkilerde bulunmuşlardır. Bu yöntemlerin en başında ise hiç şüphesiz *pastiş* gelmektedir. Fakat yine de, örneğin Cemal Süreya’nın bazı şiirlerinde olduğu gibi, (nadiren de olsa) *parodiden* de istifade edildiği göze çarpmaktadır.

Cemal Süreya, klasik edebiyatımızın nazım biçimlerinden biri olan gazeli, ilk şiir kitabı Üvercinka’nın daha sonraki baskılarında yer alan ve “Gazel” (bkz. Süreya, 2013: 42) başlığını taşıyan şiiriyle tahvil etmiştir. Klasik edebiyatımızda aruz vezni ve beyitlerle oluşturulan gazelde, parça bütünlüğü ve güzelliği esastır. Ayrıca asıl konusu; sevgili ve onun güzelliğine duyulan aşk, hasret ve bundan ötürü çekilen kaygı/üzüntü/çile olan gazelin, 18. yy.’dan sonra içeriğinin de gittikçe genişlemeye başladığı görülür (İpekten, 1996: 442). İşte Cemal Süreya da -yukarıda bahsettiğimiz şiirinde- bu türe has vezin ve kafiye düzenini bozarak, gazeli klasik yapısından uzaklaştırmış; üstelik geleneksel toplumda kabul görmeyecek bir aşkı tema olarak ele alarak, klasik şiirimizin hem biçim hem de

içerik olarak parodisini yapmıştır.

Cemal Süreya, Türk halk şiiri örneklerinden “Yemen Türküsü”nün de içeriğini dönüştürmüştür. Şair, hem Türkiye Cumhuriyeti’nin militarist hüviyetinin hem de yakın tarihte vuku bulan darbelerin ironik parodisi niteliğinde olan “Kısa Türkiye Tarihi” adlı şiir dizisinin son yani iki dizeden müteşekkil (“Kahvede subay yok, / Bu nasıl iştir!” (Süreya, 2013: 223)) beşinci şiiri ile “Yemen Türküsü”nü -de- parodize etme girişiminde bulunmuştur.

İkinci Yeni şairlerinin yeni Türk edebiyatına ve özellikle de yeni Türk şiirine olan ilgisi, belki de yukarıda değindiğimiz klasik Türk şiiri ve Türk halk şiirinden çok daha fazladır. Üstelik nesildaşlarının yanı sıra, bir önceki kuşak şairleri de takip ederek, şiirlerinde bu takibi metinlerarası ilişkiler boyutuna ulaştırmış ve böylece bu ilgiyi daha da belirgin hâle getirmişlerdir.

Cemal Süreya ile TRT’de gerçekleştirilen bir sohbette, şair, İkinci Yeni’nin Garip şiirine karşı bir tepki olarak çıkmış olmasına rağmen, ondan ne kadar etkilendiğini ve beslendiğini vurgulamıştır (bkz. Süreya, 19 Ekim 2023). Ayrıca şairin özellikle ilk iki kitabındaki şiirleri incelediğimizde yer yer kelimeler, anlam ve kurguyla Garip şiirinden etkiler taşıdığını görmek olasıdır. Öyle ki ikinci kitabı *Göçebe*’de yer alan “Rokoko” şiirinin son dörtlüğü, Orhan Veli’nin “Kitabe-i Seng-i Mezar (III)” şiirinin son dizeleriyle ilişki kurmaktadır:

“Öyle bir rûzigâr ki,
Kendi gitti,
İsmi bile kalmadı yadigâr.

Yalnız şu beyit kaldı,

Kahve ocağında, el yazısıyla:

‘Ölüm Allahın emri,

Ayrılık olmasaydı.’” (Kanık, 2010: 47)

Cemal Süreya bu şiir parçasının parodisini yaparak kendi şiirine şu şekilde aktarmıştır:

“Ah şimdi bunlar rokoko

Yalnızım bir de uzaktayım

Hani ölmek işten değil

Matmazel Ay da olmasa” (Süreya, 2013: 54)

Cemal Süreya’nın yansılama yöntemi ile metinlerarası ilişkide bulunduğu bir diğer çağdaşı da Oktay Rifat’tır. Oktay Rifat’ın Garip Akımı etkisinden henüz tamamıyla sıyrılmadığı dönemlerde yazdığı “Hayatımı Düşündüm” adlı şiiri ile Cemal Süreya’nın Garip tesiri altında kaleme aldığı ve ilk şiirlerinden biri olan “Çıkmaz Sınır” isimli eseri, metinlerarası ilişki kurmaktadır:

“Beni deli mi edeceksin İstanbul

Dilini tut biraz hem hatırlatma

Akşam karanlığında düşündüğüm
yeter

Ölmüş anamı hasta karımı

Karım daha dün girdi hayatıma

Kim var bana ondan yakın

Ne Melih ne Cahit işte yalnızım
Tenha iskelesinde Üsküdar'ın

[...]

Ben böyle adam değildim
Boynum büküldü doğrusu
Hayatımı düşündüm deniz kenarında
On sekiz mart cuma gecesi” (Rifat, 2010: 53)

Oktay Rifat'ın verem hastası olan eşi Türkân (bkz. ———, 19 Ekim 2023) için kaleme aldığı ve ona adadığı bu lirik şiiri Cemal Süreya, ironik bir özellik de katarak parodik bir tavırla kısmen yeniden sergilemiştir:

“Dün hayatıma bir köpek girdi

[...]

Dün girdi, dün 22 Nisan Salı

Şapkamla beraber oturuyordum,

Mevsim mütehayyıl, vakit akşamdı
şehirde

Aklımda yalan yere fiiller

Yapayalnız, ben bana oturuyordum;

Bir köpek geldi, hayatıma girdi

[...]

Gölgemi gördüm yerde sonra, seni
hatırladım” (Süreya, 2013: 281)

Cemal Süreya'nın parodi ihtiva eden bir diğer şiiri de “Ama Senin”dir.

“Daha nen olayım isterdin,

Onursuzunum senin!” (Süreya, 2013: 160)

Parodinin ciddi olanı dönüştürerek alaya alma eğiliminden çoğu kez yararlanan Cemal Süreya, yukarıda alıntılanmış olduğumuz iki dizelik şiiriyle Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun “Karadut” adlı şiirinin parodisini yapmıştır.

“Karadutum, çatal karam, çingenem

Daha nem olacaktın bir tanem

Gülen ayvama, ağlayan narımsın

Kadınım, kırsığım, karımsın.”
(Eyuboğlu, 1974: 102)

“Karadut” şiirinin tam merkezine sevgilisini yerleştiren Eyuboğlu, benzetme yoluyla onu doğa zenginlikleriyle imtizaç ederek betimlemiştir. Şiirin Roma rakamıyla belirtilen ikinci bölümünde ise; kendisinin de sevgilisinin varlığıyla olumlu yönde değişim gösterdiğini, yenilendiğini, tazelendiğini -estetik bir dille- anlatan şair, onsuz (yani sevgilisi olmadan) çok sevdiği dünyanın bile kendisine haram olmasını dilemiştir (bkz. Eyuboğlu, 1974: 110). Cemal Süreya'nın “Ama Senin” adlı şiirinin anıştırmadan parodiye dönüştüğü nokta da tam da burasıdır. Şiirde, sevgilisiz özünü kaybeden öznenin ancak “onursuz” olabileceği ironik bir dille ima edilmiştir. Böylece Cemal Süreya'nın “Ama Senin” başlıklı şiiri, Bedri Rahmi'nin “Karadut” şiirinin parodi tekniğiyle örülmüş/ dönüştürülmüş alaycı kısa bir özeti

niteliğinde olduğu söylenilebilir.

Uçurumda Açan adlı kitabının “Oteller Hanlar Hamamlar İçin Sürekli Şiir” isimli bölümünün iki dizeden oluşan (“Ankara Ankara / Ey iyi kalpli üvey ana!” (Süreya, 2013: 165)) iki numaralı şiiriyle ise Süreya, “Ankara Marşı”nı; aynı kitabın “Taşıran Damla” bölümünün “Bir Çiçek” başlıklı iki kısımdan oluşan şiirinin birinci faslının son (“Bir çiçek yolumu kesti!” (Süreya, 2013: 175)) mısrasıyla da Necip Fazıl Kısakürek’in “Aynalar Yolumu Kesti” (bkz. Kısakürek, 2010: 271) şiirinin başlığını (ve son dizesini) -alaycı bir dönüştürme ile- ironik bir şekilde parodize etmiştir.

Süreya’nın şiirine -metinlerarası- gönderme yaptığı ve bilineni değiştirerek bir nevi parodileştirdiği bir diğer çağdaş da Cahit Sıtkı Tarancı’dır. Tarancı, “Otuz Beş Yaş” adlı şiirinin ilk bendinde “Yaş otuz beş! Yolum yarısı eder. / Dante gibi ortasındayız ömrün. / Delikanlı çağımızdaki cevher, / Yalvarmak yakarmak nafile bugün, / Gözünün yaşına bakmadan gider.” (Tarancı, 2010: 202-203) gibi birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan dizelerle, bir bakıma yaşlanmaya doğru giden yolun tarifini yapmaya çalışmıştır. Cemal Süreya ise “Karacaoğlan” başlıklı şiirinin içinde birden fazla metne gönderme yapmış ve onları dönüştürerek parodileştirmiştir. Bunlardan birisi de yukarıda alıntılarladığımız Cahit Sıtkı’nın “Otuz Beş Yaş” şiiridir. Süreya, şiiri “Yaş otuz beş dantel gibi ortasından / Sessizce yırtılmış temiz yüzlü hacılar” (Süreya, 2013: 207) şeklinde dönüştürmüş ve Tarancı’nın şiirde kendisi üzerinden yaşlılığı somutlamak için çizdiği insan profilini, genellikle toplumumuzda Müslümanların hac ibadetlerini yaşlılık dönemlerine

erteleyerek, bir nevi günahlardan arınıp öyle ölmek düşüncesiyle bağdaştırarak, bir durum parodisi oluşturmuştur. Böylece her iki dizenin yardımıyla şair, hem “Otuz Beş Yaş” şiirinin parodisini yapmış, hem de toplumumuza sirayet etmiş -hacla ilgili- bu yanlış düşünceyi ironik bir dille kendince satirize etmiştir.

Metinlerarası İlişkiler Bağlamında

İkinci Yeni Şiirinde Pastişin Kullanımı

Dünya sanatının genelinde olduğu gibi İkinci Yeni şiirinde de yeniden üretme ya da yeniden yorumlama yöntemi olarak bilerek yahut bilmeyerek pastiş tekniğinden yararlanan şairlerin varlığından söz etmek mümkündür. İlhan Berk’ten Turgut Uyar’a, Cemal Süreya’dan Sezai Karakoç’a pek çok şairin yeni bir sistem içinde çıkış/ başlangıç noktası olarak kutsallık atfedilen metinlerden feyzalarak şiirsel pastişler ortaya koydukları görülür. Kutsal metinler, gerek benzer bir dil/ses veya anlatım/üslup, gerek bir kompozisyon oluşturma, gerekse konu olarak İkinci Yeni şairlerinin bazı şiirleri için hem -etkilenme bakımından- önemli bir çıkış noktası hem de bir seçenek hâline gelmiştir.

İlhan Berk, “Littera Amor (İkona)” adlı şiir dizisinin birçok dizesini *Kur’ân-ı Kerîm*’de Allah’ın yemin ettiği ayetlerden öykünerek kaleme almıştır. Allah, *Kur’ân-ı Kerîm*’de çeşitli münasebetler sonucu yemin etmiştir. Bu yeminler genellikle yemine değer olan varlıklar üzerinden edilmiştir. Mesela *Zâriyât* sûresinde, “toz durup savuranlara, yükünü yüklenenlere, kolayca süzülenlere, işi ayıranlara” (*Zâriyât*, 51/1-4); *Necm* sûresinde, “battığı zaman yıldızla” (*Necm*, 53/1); *Vâkı*’a sûresinde, “yıldızların

yerlerine” (Vâkı’a, 56/75); İnşikâk sûresinde, “şafağa, geceye ve onda basan karanlığa, dolunay olmuş aya” (İnşikâk, 84/16-18); Fecr sûresinde, “fecre, on geceye (haccın on gecesine), çifte ve teke, (her şeyi karanlığı ile) örttüğü an geceye” (Fecr, 89/1-4); Beled sûresinde, “bu beldeye [Mekke’ye] -ki sen bu beldedesin-, babaya ve ondan meydana gelen çocuğa” (Beled, 90/1-3); Tîn sûresinde, “incire, zeytine, Sina dağına ve şu emîn beldeye [Mekke’ye]” (Tîn, 95/1-3) gibi unsurlar/varlıklar üzerinden yeminler edilmiştir. Bu doğrultuda Yaradan, böyle bir yemin sistemi uygulayarak, insanlara hakkında malumat verilen konularla alakalı hatalı işlerinden vazgeçmeleri ya da uzak durmaları için uyarılarda bulunmuştur. Şair İlhan Berk ise, yukarıda sözünü ettiğimiz şiir dizisindeki dizelerde her ne kadar bir yeminde bulunmamış olsa da, aşağıda örneklerini sunacağımız mısraların tamamının, üslup bakımından yukarıdaki ayetlerle benzerlik arz ettiği görülecektir.

“Ölümcül tene ve geceye.” (Berk, 2024: 316); “Gökkuşağıma!” (Berk, 2024: 317); “Bir ideaya! / (Her seferinde yeniden doğan.)” (Berk, 2024: 319); “(Yabancı olmayan hiçbir şeye.)” (Berk, 2024: 320); “Akşamın unutulmuş loş sözcüklerine. / Trenlere, rüzgârlara, yerinden oynatılmış yıldızlara. [...] Bir yokluluğun haklılığına. / (Hep eksiklik duygusu veren.) / Kendini kaybederek, kendini bulmaya.” (Berk, 2024: 321); “Çöle. Kayalara.” (Berk, 2024: 322)

Açıkça görüleceği üzere yukarıda örnek olarak sunduğumuz ayetler ve dizeler arasında bir üslup benzerliği söz konusudur. İlhan Berk’in bu öykünmeyi bilinçli bir tercihe bağlı olarak yaptığı kanaatindeyiz.

İhtimal ki şair, bu sayede ya da bu yolla şiirine ruhani bir boyut kazandırma gayreti içerisine girmiştir.

Turgut Uyar, 1968 yılında yayımlanmış *Her Pazartesi* (62-67 *Notları*) isimli eserinde yer alan bir şiirine, Hristiyanlar tarafından Yahudilerin kutsal kitabına verilen *Ahd-i Atik* adını koymuştur. Yahudilerin kutsal kitabı *Ahd-i Atik* üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; *Torah* (*Tevrat*), *Neviîm* (*Peygamberler*) ve *Ketuvîm* (*Kitaplar*)’dır. Bu ana bölümler de kendi içlerinde kısımlara/gruplara vs. ayrılmaktadır. *Ahd-i Atik*’in ilk ve en mühim bölümünü oluşturan *Tevrat*, beş kısımdan müteşekkildir. “Bunlar Tekvîn, Huruç, Levililer, Sayılar ve Tesniye’dir. Tekvîn, yaratılıştan Hz. Yûsuf’un vefatına kadar geçen olayları, diğer bölümler ise Hz. Mûsâ’nın dünyaya gelişinden vefatına kadarki dönemde cereyan eden olayları, Hz. Mûsâ’nın ilâhî vahye mazhar oluşunu, çöldeki kırk yıllık hayatı anlatmaktadır.” (Harman, 1988: 496) Turgut Uyar da aynı şekilde “Ahd-i Atik” şiirini -aynı bölüm isimleriyle- *Tevrat*’a öykünerek tanzim etmiştir. Fakat şiir muhteva yönünden *Tevrat*’tan farklıdır. Şairin şiirde sadece bezgin/yalnız modern bir yaşamdan kesitler sunmuş olduğu görülür (Uyar, 2011: 243-249). Şiirde ayrıca *Tevrat*’a ve *Kur’ân-ı Kerîm*’e göre Hz. Mûsâ’nın peygamberliğini ispatlamak için mucize olarak gösterdiği “beyaz el”e de üstü kapalı göndermede bulunulmuştur.

Cemal Süreya ise -tıpkı İlhan Berk gibi- “Yırtılan İpek Sesiyle”, “Burkulmuş Altın Hali Güneşin” ve “Vakit Var Daha” başlıklı şiirlerinin ana motifini *Kur’ân-ı Kerîm*’deki Rahmân sûresine öykünerek

tekvin etmiştir denebilir. Bilindiği üzere Rahmân sûresinde Allah'ın nimetleri sayılmaktadır. Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetler sayılırken de ek olarak, bütün bilinçli varlıklara hitaben “O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?!” manasına gelen ayet sıkça tekrar edilmiştir (bkz. Rahmân, 55). Cemal Süreya da Rahmân sûresinde sürekli olarak tekrarlanan bu ayeti taklit ederek, “Yırtılan İpek Sesiyle” ve “Burkulmuş Altın Hali Güneşin” adlı şiirlerinde “yırtılan ipek sesiyle” (bkz. Süreya, 2013: 88-89/90-92) dizesini; “Vakit Var Daha” isimli şiirinde ise “Diyor ki değil daha / Vakit var daha” (bkz. Süreya, 2013: 100-102) mısralarını sık sık tekrar etmiştir. Ayrıca Cemal Süreya'nın “Vakit Var Daha” adlı eserinin pastiş niteliği taşıdığının bir diğer işareti olarak, şiirine *Kur'ân-ı Kerîm*'in altı sûresinin (bkz. Bakara, 2/1; Âl-i İmrân, 3/1; Ankebût, 29/1; Rûm, 30/1; Lokman, 31/1; Secde, 32/1) başında (yani ilk ayet olarak) yer alan ve bağımsız/ayrı harfler (hurûf-ı mukattaa) diye tabir edilen “Elif. Lâm. Mîm.” ile başlaması da gösterilebilir (bkz. Süreya, 2013: 100-102).

Sezai Karakoç, ilk kez 1967 senesinde yayımladığı *Hızır'la Kırk Saat* adlı eserinin 33. bölümünde Hz. Muhammed'in doğumunu konu edinmiştir. Klasik Türk şiirindeki mevlit geleneğinin ufak bir temsili olan bu şiir parçası, Hz. Muhammed'in doğumunun insanlık tarihi itibarıyla ihtiva ettiği mana üstüne kurulmuştur. Hz. Muhammed'in dünyaya gelişinin ifade edildiği bu bölüm Sezai Karakoç'un geleneği yaşatma şeklinin benzerine az tesadüf edilen önemli bir örneğidir denebilir. Aynı zamanda bu şiir parçasının belli bir kısmında Süleyman Çelebi'nin (1351-

1422) *Vesiletü'n Necât Mevlid-i Şerif*’inde yer alan ve Hz. Muhammed'in dünyaya geliş sürecine giriş yapıldığı “Merhaba Bahri” başlıklı faslıyla pastiş yolu ile metinlerarası bir ilişki kurulduğu görülür. Öyle ki Süleyman Çelebi'nin “merhaba” (bkz. Çelebi, 2022: 41) ile ördüğü şiir, şair Sezai Karakoç'ta “günaydın”a (bkz. Karakoç, 2020: 269-271) evrilmiştir (Enser, 2018: 165-166).

Yukarıda da dediğimiz gibi: Çoğu İkinci Yeni şairinin muhtelif dönemlerde hem klasik hem halk hem de yeni şiirimize çok fazla alaka gösterdiğini, kitaplarında yer alan metinlerden görmek/ anlamak mümkündür. Geleneği gerek konu gerekse form bakımından şiirlerine yansıtarak, kendilerinden önceki şiirsel ürünlerden oldukça faydalanmış, hatta bir adım ileriye giderek, onlarla zaman zaman farklı tekniklerin aracılığıyla metinlerarası ilişkilerde bulunmuşlardır. Bu yöntemlerin en başında ise hiç şüphesiz *pastiş* gelmektedir. İkinci Yeni hareketinin başında şiirlerini yazarken klasik Türk şiirinden yararlanmayı pek önemsemeyen ve şiir mantalitesini Batılı bir zemine yerleştirmeye özen gösteren İlhan Berk, 1968 yılında çıkardığı *Âşıkane* isimli kitabında pastiş tekniği aracılığıyla modern gazeller kaleme almış ve böylece gelenekten de bir çeşit istifade etmiştir. Cümle yapısı ve imaj olarak yeni bir anlayışın ürünleri olmasına rağmen, şair, “Siz” (bkz. Berk, 2018: 327), “Çıkrıkçılar Yokuşu” (bkz. Berk, 2018: 328), -kitaba da adını veren- “Âşıkane” (bkz. Berk, 2018: 329), “Kıyı” (bkz. Berk, 2018: 330) ve “Aşkyüzlü” (bkz. Berk, 2018: 331) başlıklı şiirlerini, birim (beyit), kafiye örgüsü (aa/ba/ca/...) ve konu (aşk) olarak klasik Türk edebiyatında en

yaygın bir biçimde kullanılmış olan nazım şekillerinden “gazel”e öykünerek kaleme almıştır. Hatta şair, “Çıkrıkçılar Yokuşu”, “Âşıkane” ve “Kıyı” şiirlerinin son beyitinde mahlasını da söylemiştir. Gerçek ismi Emrullah İlhan Birsan olan şairin, “İlhan Berk” ismini bir çeşit mahlası olarak da düşünebiliriz. Öte yandan yine aynı şekilde bunlara bağlı olarak Âşıkane kitabında yer alan “Kral Su” (bkz. Berk, 2018: 313) ve “Haziran” (bkz. Berk, 2018: 332) başlıklı diğer iki şiir de birim (beyit) ve konu (aşk) olarak klasik Türk edebiyatındaki gazellere öykünülerek oluşturulmuştur.

Turgut Uyar da 1970 senesinde adı *Divan* (bkz. Uyar, 2011: 339-399) olan bir şiir kitabı yayımlamıştır. Bu kitabında şair, çağcıl bir muhtevayı klasik Türk şiir geleneğinin kalıplarıyla yeniden söyleme girişiminde bulunmuştur. Öyle ki bu kitap modern şiirde geleneksel formların yeniden kullanılmasına ilişkin o dönemin edebiyat çevrelerinde mühim bir münakaşa başlamasına da neden olmuştur. Uyar, *Divan* adlı bu yapıtında, klasik Türk edebiyatındaki divanlara öykünerek kitabın açılışını önce bir münacat ve arkasından bir naat ile yapmıştır. Ancak buradaki münacat ve naatın içerik/konu bakımından klasik/geleneksel münacat ve naatla bir alakası/benzerliği yoktur. Kitaptaki şiirlere şöyle bir göz gezdirdiğimizde, klasik Türk şiirindeki gazel, kaside, rubai türleri ile belli bir ölçüde özdeşlik kurulduğu görülür. Ayrıca redif ve kafiyelerin insicamlı kullanımı, bazı şiirlerde beyitlerin bütünlük arz ediyor olması, serbest müstezat tesiri hissettiren şiirler ihtiva etmesi bakımından kitapta klasik Türk şiirine olan öykünmenin ne derece olduğunu gözler önüne sermektedir. Tüm bunların yanı sıra, kitapta az da olsa

klasik Türk şiirinin sabitleşmiş tema ve mazmunlarına tesadüf edilmesi ve ayrıca bu geleneksel şiirin bazı mühim misallerine göndermeler yapılmış olması da dikkat çekicidir. Ancak şunu da belirtmekte yarar var; Turgut Uyar’ın bu eserle klasik Türk şiir geleneğine dönmek gibi bir maksadı olmamıştır. Nitekim Uyar’ın bu kitaptaki öykünmesi biçimle sınırlıdır. Ayrıyeten kitapta biçimin yalnızca bir vasıta olarak kullanıldığının da altı çizilmesi gerekir.

Cemal Süreya’nın bazı şiirlerinde de -genel olarak- klasik Türk şiirine karşı bir öykünmeden söz etmek mümkündür. Söz gelimi ilk kitabı Üvercinka’nın daha sonraki baskılarında yer alan “Gazel” (bkz. Süreya, 2013: 42) şiiri her ne kadar içerik olarak parodik bir metin olsa da, klasik Türk edebiyatındaki gazellerin sesini ve aruz ölçüsünün ritmini bir ölçüde yansıtmaktadır. Şair, gazellere öykünerek ve beyit birimine sadık kalarak, içeriği dönüştürüp yeni bir metin vücuda getirmiştir. Bu açıdan baktığımızda, Süreya’nın -kısmen de olsa- pastiş bir metin ortaya koymuş olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra şairin pek çok şiirini beyit nazım birimiyle inşa etmiş olması ve 1988’de yayımladığı *Güz Bitigi* (bkz. Süreya, 2013: 231-271) kitabını klasik Türk edebiyatındaki divanları anımsatacak bir şekilde tanzim etmiş olması bir öykünmenin sonucu olduğunu gösteriyor.

Öte yandan Cemal Süreya’nın bir şiiri Aziz Mahmud Hüdâyî’nin (1541-1628) bir beyitinden öykünülerek yazılmıştır. Önce Aziz Mahmud Hüdâyî’nin beyitini okuyalım:

“Günler geçip gitmekteler,

Kuşlar gibi uçmaktalar.” (akt. Kutlu,

30 Ekim 2023)

Şimdi de Cemal Süreya'nın "Kısa" adlı şiirini okuyalım:

"Hayat kısa,

Kuşlar uçuyor." (Süreya, 2013: 293)

Görüldüğü gibi Cemal Süreya, Aziz Mahmud Hüdayî'nin beyitini taklit ederek hem anıştırma hem de öykünme yoluyla metinlerarası ilişki kurmuştur. Nasıl her taklit aslının sesini taşıyor ve yaşıyorsa, Cemal Süreya'nın "Kısa" adlı şiiri de Aziz Mahmud Hüdayî'nin beyitinin sesini öyle taşımakta ve yaşatmaktadır.

Gözlemlediğimiz kadarıyla Sezai Karakoç'un da bazı şiirlerinde klasik Türk şiirine yönelik bir öykünmeden söz etmek mümkündür. Söz gelişi Karakoç, *Leylâ ile Mecnun* (bkz. Karakoç, 2020: 517-600) eserini, Nizâmî-i Gencevî'nin (ö. 1214 [?]) ve Fuzûlî'nin (ö. 1556) *Leylâ ile Mecnun* mesnevilerinin motif yapısına sadık kalarak ve bu anlatıların yer yer özgün içeriğine, izleğine öykünerek kaleme almıştır. Çünkü her üç eserde de "Mecnun" karakterinin/figürünün mecazi aşktan hakiki aşka ulaşması söz konusudur.

Şairin "Gazel" (bkz. Karakoç, 2020: 615) başlıklı şiirine baktığımızda ise, şiirin gazel biçiminde yazıldığını; ancak her ne kadar aruz ölçüsüyle söylenmemiş olsa da, içten içe aruzun ahengini duyumsattığını söyleyebiliriz. Karakoç'un bu şiiri aynı zamanda "düştü" redifli gazellerin ve bilhassa Şeyh Galib'in (1757-1799) aynı redifli gazelinin çağcıl bir pastiş olarak düşünülebilir.

Sezai Karakoç'un klasik Türk

edebiyatındaki gazel nazım biçiminin beyit birimine ve kafiye örgüsüne öykünerek kaleme aldığı diğer şiirleri ise; "İstanbul'un Hazan Gazeli", "Kızkulesi'ne Gazel (I)" ve "Diriliş"tir (bkz. Karakoç, 2020: 618/619/620). Karakoç, "İstanbul'un Hazan Gazeli" şiiri ile aynı zamanda Nedîm'in (1681-1730) "Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâşâda" şarkısını yansılamıştır. Şairin ayrıca "Rubailer" başlığını taşıyan üç adet de rubaisi bulunmaktadır. Fakat bu rubailerin klasik Türk şiirindeki rubailer ile benzeştiği (ya da o rubailere öykündüğü) tek nokta; dörtlüklerle ve muhteva bakımından yoğun fikir örgüsü ile yazılmış olmasıdır (bkz. Karakoç, 2020: 108).

İkinci Yenicilerin Türk şiirinde öykündükleri bir diğer kısım/kol halk şiiridir. Özellikle Ülkü Tamer, bu tarzda çok ciddi ve önemli eserler meydana getirmiştir. Hatta zaman zaman Türk halk şairlerinin bazı şiirleriyle de -pastiş yöntemi vasıtasıyla- metinlerarası ilişkilerde bulunmuştur. Ülkü Tamer'in bu tür (pastiş ihtiva eden) eserlerine geçmeden önce, konuyla ilgili İkinci Yeni'nin diğer şairlerinin şiirlerine kısaca bir göz gezdirmeye çalışalım.

Turgut Uyar'ın *Toplandılar* adlı kitabında arka arkaya sıralanan "Bir Amcanın ve Onun Karısının Ölümüne Ağıt" (bkz. Uyar, 2011: 444) ve "Elli İki Hane" (bkz. Uyar, 2011: 445-446) başlıklı metinleri Türk halk şiirinden öykünülerek kaleme alınmış izlenimi vermektedir. Üç bentten meydana gelen ilk şiir gerek söyleyiş, gerekse içeriğiyle halk şiirindeki *ağıtları*; ikinci şiir ise birkaç mısra hariç 7'li hece ölçüsü, dörtlükleri, tekerleme ve nakaratı anımsatan ikilikleri, uyak örgüleri ve söyleyişteki rahatlığı ile doğrudan halk

şiiirindeki *türkü*leri hatırlatmaktadır.

Cemal Süreya'nın Üvercinka adlı kitabındaki "Güzelleme" (bkz. Süreya, 2013: 16) başlıklı şiiri muhteva; aynı kitaptaki "Türkü" (bkz. Süreya, 2013: 24) adlı şiiri ise ritmik söyleyiş bakımından Türk halk şiirinden öykünülerek kaleme alınmıştır denebilir. Hatta altışar dizelik üç bentten teşekkül eden "Türkü" şiiri her ne kadar türkü nazım biçimiyle şekil bakımından bir benzerlik arz etmiyor olsa da, her bendin dördüncü dizesinde yer alan "Kahin-klin kahin-klin", "Gülüm-mera gülüm-mera" ve "Çal-para çal-para" tekrarları türkülerin nakaratlarını anımsatmaktadır. Bunlara koşut olarak; *Göçebe* adlı eserindeki "Terazi Türküsü" (bkz. Süreya, 2013: 52) isimli şiirini dörtlük, zengin kafiye ve dörtlüklerin son iki dizesini kavuştaklı şiirleri anımsatacak şekilde dizayn etmesi; *Beni Öp Sonra Doğur Beni* adlı yapıtındaki "Türkü" (bkz. Süreya, 2013: 128) başlıklı bir diğer şiirini ise dörtlük, ses/söz tekrarları ve konu itibarıyla lirizmle (yani ağıt olarak) bezemiş olması; aynı şekilde *Uçurumda Açan* adlı kitabındaki İlhan Erdost için yazdığı "İlhan'ın Anısına Türküler (I)" (bkz. Süreya, 2013: 179) adlı şiirini dörtlük nazım birimiyle inşa etmesi ve ses/söz tekrarlarının yanı sıra muhtevasını ağıt olarak tasarlaması; ayrıyeten *Sıcak Nal* adlı eserindeki "Türkü" (bkz. Süreya, 2013: 212) isimli şiirinin dize kuruluşu (bu şiir diziliş bakımından kavuştaklı türkülere çok benzemektedir) dikkatli bir şekilde incelendiğinde, Cemal Süreya'nın Türk halk şiirindeki "türkü" nazım biçiminden öykündüğü su yüzüne çıkmaktadır.

Süreya'nın halk şiirinin ses ve söyleyiş (hatta kısmen üslup) özelliğinden

öykünerek yazdığı diğer bazı şiirleri ise; "Yunus ki Sütdeşleriyle Türkçenin..." (bkz. Süreya, 2013: 95-97), "Kalın Abdal" (bkz. Süreya, 2013: 122), "Dört Mevsim" (bkz. Süreya, 2013: 147), "Karacaoğlan" (bkz. Süreya, 2013: 207) ve "Di Gel"dir (bkz. Süreya, 2013: 280).

Aslında Cemal Süreya'nın şiirlerinin geneline bakıldığında, -yukarıda da değindiğimiz gibi- zaman zaman Türk halk şiirine özgü (söz gelimi vezin olarak *hece*, nazım birimi olarak *dörtlük*, ayrıca *uyak*, *redif* gibi) bazı özelliklerden/unsurlardan öykünüldüğü/yararlanıldığı açıkça görülmektedir. Buna en bariz örnek olarak ise şairin "Park" adlı şiiri gösterilebilir. Süreya'nın "Park" başlıklı şiiri *hece ölçüsünün* 7'li kalıbıyla (4+3 *duraklı*), *dörtlük* nazım birimiyle ve ilk iki dizesi *yarım*, son iki dizesi ise *tam kafiye* olacak şekilde, *düz kafiye* (aabb) örgüsüyle oluşturulmuştur (bkz. Süreya, 2013: 301).

Sezai Karakoç'ta da Türk halk şiirinden öykünülerek kaleme alınmış şiirsel metinler çoktur. Misal şairin "Köşe" adlı şiirinin ikinci bölümü halk türkülerinden biri gibidir. Yani şiir, o tarzı (üslubu), dokuyu ve etkiyi üzerinde taşır gibidir (bkz. Karakoç, 2020: 54).

Yine Gül Muştusu adlı yapıtının Roma rakamlarıyla numaralandırılmış on ikinci bölümünün içinde Türk halk şiirindeki "türkü" ve "ağıt"lardan esinlenmeler yahut öykünmeler diye tabir edebileceğimiz izler görmek mümkündür (bkz. Karakoç, 2020: 392-397). Şiirde "gül türküler" olarak adlandırılan ve üç dörtlükten oluşan, redif ve kafiyelerine özen gösterilmiş, ayrıca üslup, ses/söz ve ahenk bakımından zengin, halk şiirindeki türkülerini duyumsatan (yani

pastiş özelliği taşıyan) bir ara metinle karşılaşmaktayız. Bununla beraber aynı şiirde “ağıt” adı verilen uzunca bir parça da bulunmaktadır. Bu parça dörtlük ve -nakarat olarak nitelendirilebilecek- ikiliklerle inşa edilmiştir. Öyle ki bu ara metin de biçim ve tema yönünden halk şiirindeki ağıtlarla uygunluk göstermektedir. Böylece bu uzunca ara şiiri de Türk halk şiirindeki ağıtlardan öykünülerek meydana getirilmiş bir pastiş metin olarak görmek mümkündür.

Öte yandan Sezai Karakoç’un *Leylâ ile Mecnun* adlı eserinde yer alan ve “(Rüzgârın dilinden)” söylenen “Ninni” başlıklı ara şiiri isim ve içerik (bkz. Karakoç, 2020: 529-530); *Ateş Dansı* adlı kitabında yer alan aynı adlı şiiri ise vezin (hece ölçüsünün 4+4 duraklı 8’li kalıbıyla), şekil ve tür uygunluğu (bkz. Karakoç, 2020: 621) bakımından çocukları uyutmak için basit sözler ve yanık bir havayla (kendine has bir besteyle) söylenen halk şiirindeki ninnilerden öykünülerek tekvin edilmiştir diyebiliriz.

Sonuç olarak Karakoç’un şiirlerinin topluca yer aldığı *Gün Doğmadan* adlı yapıtı şöyle bir gözden geçirildiğinde, (örneğin gerek form gerek konu/izlek gerekse ritmik söyleyiş/üslup vs. itibarıyla) Türk halk şiirinden öykünülerek yazılmış bir hayli (pastiş denebilecek) metinle karşılaşmak olasıdır.

İkinci Yeni şairleri arasında-yukarıda da değindiğimiz gibi- Türk halk şiiri ile en köklü bağı Ülkü Tamer kurmuştur. Belki de onu İkinci Yeni’nin diğer şairlerinden ayıran en önemli özelliği budur. Öyle ki Ülkü Tamer, halk edebiyatının pek çok şiir biçimini (varyasyonunu) denemiş bir şairdir. Buna halk şiirine özgü tür, konu/

muhteva, birim, ölçü ve uyak çeşitlerinin (yani kısacası halk şiirine mahsus temel ilkelerin) birçoğunu dâhil edebiliriz. Neticede Ülkü Tamer’in Türk halk şiirinden öykünerek yazdığı onlarca şiiri mevcuttur diyebiliriz. Ancak bizim bunların tamamını burada örnek olarak sunmaya imkânımız elvermediği için, bir sınır koyarak sadece birkaç tanesini misal göstermeye çalışalım.

Şairin *Antep Neresi* adlı kitabındaki şiirlerin pek çoğunun Türk halk şiirinden öykünülerek kaleme alındığı açıktır. Fakat Ülkü Tamer, bazı halk şairlerinin şiirleri ile -pastiş yöntemi vasıtasıyla- bire bir metinlerarası ilişki de kurmuştur. Bu şiirlerin sahiplerinden biri Yûnus Emre, diğeri ise Karacaoğlu’dır. Önce Yûnus Emre’nin şiirini okuyalım:

“Biz dünyadan gider olduk

Kalanlara selâm olsun

Bizim için hayır dua

Kılanlara selâm olsun

Ecel büke belimizi

Söyletmiye dilimizi

Hasta iken halimizi

Soranlara selâm olsun

Tenim ortaya açıla

Yakasız gömlek biçile

Bizi bir âsan veçhile

Yuyanlara selâm olsun

Soranlara selâm olsun

Selâ verin kastımıza

Gider olduk dostumuza

Namaz için üstümüze

Duranlara selâm olsun

Ölüm canın has yoldaşı

Diken gülün gönüldeşi

Kar altında deniz düşü

Kuranlara selâm olsun

Eceli gelenler gider

Hepsi gelmez yola gider

Bizim halimizden haber

Soranlara selâm olsun

Kâğıdımız çaput bizim

Kefenimiz bulut bizim

Mesleğimiz umut bizim

Kıranlara selâm olsun”

(Tamer, 2024: 250)

Derviş Yunus söyler sözün

Yaş doludur iki gözün

Bilmiyen ne bilsin bizi

Bilenlere selâm olsun”
(Emre, 1991: 44)

Şimdi de Ülkü Tamer’in “Yunus’a”
diye ithaf ettiği “Selâm Olsun” başlıklı
şiiirini okuyalım:

“Selâm olsun dağa taş

Yaranlara selam olsun

Ormandaki kurda kuşa

Cerenlere selâm olsun

Dünya üstü kara zindan

Boynumuzda yağlı urgan

Yolculardan hancılardan

Görüldüğü üzere Ülkü Tamer, Yûnus Emre’nin “selâm olsun” redifli şiiirini taklit ederek hem anıştırma hem de öykünme yoluyla metinlerarası ilişki kurmuştur. Bu pastiş şiiirinde Tamer, üslup benzerliği ile birlikte aynı zamanda esas aldığı metnin 8’li hece ölçüsünü ve dörtlük birimini de taklit etmiştir.

Ülkü Tamer’in “Bizim” adlı şiiiri (bkz. Tamer, 2024: 249) ile Yûnus Emre’nin “yağma olsun” redifli şiiiri (bkz. Emre, 1991: 166) arasında da -pastiş aracılığıyla- bir münasebetin kurulduğu gözden kaçmamaktadır. Yûnus Emre sözünü ettiğimiz şiiirine “Canlar canını buldum” şeklinde; Ülkü Tamer ise benzerlik taşıyan bir başka ifade ile; yani “Canlar canı dosta giden” dizesiyle başlamıştır. Ayrıyeten Yûnus Emre’nin “yağma olsun” redifi ile ördüğü şiiir, Ülkü Tamer’de “yollar bizim / kullar bizim / seller bizim / küller bizim”e dönüşmüştür.

Ülkü Tamer'in şiiriyle metinlerarası münasebette bulunduğu bir diğer halk ozanı -yukarıda da değindiğimiz gibi- Karacaoğlan'dır. Önce Karacaoğlan'ın şiirini okuyalım:

“Ala pınar kurna kurna
Gökyüzünde telli turna
Zülüflerin burma burma
Çiçek topla benim için

Ala pınar taşın kara
Cemalin benzettim aya
Yürüyüşün tülü maya
Güller topla benim için

Tülü maya yürüyüşlüm
İspir balaban bakışlım
Yayla çiçeği kokuşlum
Nergis topla benim için

Berit karın pare pare
Kim'al geyer kimi kara
Kutnu zıbın usul boya
Gey de salın benim için

Karac'oğlan söyler kelim
Divanına durur âlem

Sevdiğine bir çift selam

Tezce yolla benim için”
(Karacaoğlan, 07 Kasım 2023)

Şimdi de Ülkü Tamer'in
“Karacaoğlan'a” diye ithaf ettiği “Güneş
Topla Benim İçin” isimli şiirini okuyalım:

“Seheryeli çık dağlara
Güneş topla benim için
Haber ilet dört diyara
Güneş topla benim için

Umutların arasından
Kırpıkların karasından
Döşte bıçak yarasından
Güneş topla benim için

Yazdan kıştan ilkbahardan
Mahpuslardan dört duvardan
Doludizgin sevdalardan
Güneş topla benim için

Seheryeli yar gözünden
Havadaki kuş izinden
Geceleyin gökyüzünden

Güneş topla benim için”
(Tamer, 2024: 251)

Görüldüğü gibi Ülkü Tamer,

-Yûnus Emre'nin "selâm olsun" redifli şiirinde olduğu gibi- Karacaoğla'nın "Ala pınar kurna kurna" şiirini de taklit ederek hem anıştırma hem de öykünme yoluyla metinlerarası ilişki kurmuştur. Bu pastiş metninde Tamer, -tıpkı Yûnus Emre'nin "selâm olsun" redifli şiirinde olduğu gibi- üslup benzerliği ile birlikte aynı zamanda esas aldığı Karacaoğla'nın "Ala pınar kurna kurna" şiirinin 8'li hece ölçüsünü ve dörtlük birimini de taklit etmiştir.

Şairin 11'li hece ölçüsü ve çapraz kafiye (abab/cbcb/dbdb) örgüsüyle kaleme almış olduğu "Akşamüstü Deyişme" (bkz. Tamer, 2024: 252) başlıklı bir diğer şiirini incelediğimizde, halk edebiyatında "dedim-dedi" (karşılıklı konuşma) olarak bilinen tarza öykündüğü ortaya çıkmaktadır.

İkinci Yenicilerin bazı şiirlerinde bazen tek mısra ile sınırlı kalan bazen ise tüm bir şiire yayılan modern Türk şairlerin üslup taklitleriyle de karşılaşmaktadır. Bu taklitsel (metinlerarası) alışverişlerin hem İkinci Yenicilerin kendi aralarında hem de diğer çağdaşları üzerinden gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Turgut Uyar bazı şiirlerinde, gerçek ve hayal dünyası arasındaki gelgitleri bir denge üzerinde tutmaya çalışan insanın çabasını "tel cambazı" metaforu/benzetmesi ile yansıtmaya/aktarmaya çalışmıştır. Ekim 1954'te *Kaynak* dergisinde yayımlanan "Tel Cambazının Rüzgârsız Aşklara Vardığını Anlatır Şiirdir" metni de o şiirlerden biridir. Bu eserin hemen ilk bendini okuduğumuzda, Edip Cansever'in İkinci Yeni şairleri arasında anılmasına neden olacak kimi özelliklerin ilk ipuçlarının görülmeye başladığı Şubat 1954'te yayımlanan *Dirlik Düzenlik* adlı kitabındaki o meşhur "Masa

da Masaymış Ha..." başlıklı şiirini akla getirmektedir. İlk Turgut Uyar'ın sözünü ettiğimiz şiirinden o ilk bölümü sunmaya çalışalım:

"Önce İstanbul vardı o yoktu

Sonra birgün çıktı geldi

Bütün kapılar yerini buldu

Önce gözleklerini çıkardı pencereye koydu

Çantasından sigara paketini çıkardı koydu

Yalnızlığını çıkardı koydu

O zaman bütün aşklar bütün bulutlar geçti aklından

Adı kimseye lâzım değil

İstanbul coğrafyada ışıksız bir şehir

Tuttu ayışığını parçaladı

Her sokağa birer parça dağıttı

O Tanrı mıydı sanki -Haşa-

Ama gönlü öyle istedi öyle yaptı

O zaman bütün aşklar bütün bulutlar geçti aklından

Adı kimseye lâzım değil" (Uyar, 2011: 115)

Şimdi de Edip Cansever'in "Masa da Masaymış Ha..." başlıklı o ünlü şiirinin

tamamına bir bakalım:

“Adam yaşama sevinci içinde

Masaya anahtarlarını koydu

Bakır kâseye çiçekleri koydu

Sütünü yumurtasını koydu

Pencereden gelen ışığı koydu

Bisiklet sesini çıkrık sesini

Ekmeğin havanın yumuşaklığını
koydu

Adam masaya

Aklında olup bitenleri koydu

Ne yapmak istiyordu hayatta

İşte onu koydu

Kimi seviyordu kimi sevmiyordu

Adam masaya onları da koydu

Üç kere üç dokuz ederdi

Adam koydu masaya dokuzu

Pencere yanındaydı gökyüzü
yanında

Uzandı masaya sonsuzu koydu

Bir bira içmek istiyordu kaç gündür

Masaya biranın dökülüşünü koydu

Uykusunu koydu uyanıklığını koydu

Tokluğunu açlığını koydu

Masa da masaymış ha

Bana mısın demedi bu kadar yüke

Bir iki sallandı durdu

Adam ha babam koyuyordu”
(Cansever, 2011: 52)

Turgut Uyar, “Tel Cambazının Rüzgârsız Aşklara Vardığını Anlatır Şiirdir” isimli metninde başta “koydu” eylemi olmak üzere, fiillerini üçüncü tekil şahıs bilinen (görülen) geçmiş zamanla tasarlayıp dizelerin sonuna yerleştirerek, Edip Cansever’in “Masa da Masaymış Ha...” adlı şiirindeki sesini/üslubunu -bir bakıma- taklit etmiş ve böylece ortaya -kısmen de olsa- pastiş bir metin çıkmıştır. Şiirdeki taklit sadece üslupla sınırlı kalmamış, izlekte de uygulanmıştır. Çünkü her iki şiir öznesinin (yalnız/tenha olduğu hissi uyandıran) mekân içindeki fiillerinde de bir benzerlik mevzubahistir.

Turgut Uyar’ın İkinci Yeni anlayışına uygun şiirlerini bir araya getirdiği ilk kitabı; 1959 yılında Açık Oturum Yayınları’ndan çıkan *Dünyanın En Güzel Arabistanı*’dır. Bu kitapta yer alan ve “Yılgın” başlığını taşıyan şiirde, dünyadaki olumsuzluklardan sıyrılıp sadece sevgilisi ve dünyanın -kendisi için- güzel gözüken unsurlarıyla yalnız kalmayı düşleyen bir bireyle karşılaşılmaktadır. Aynı yılgınlık, bezmişlik ve ancak sevgiliye sığınarak yaşama sevinci bulabilen kişi, Cemal Süreya’nın 1956 senesine tarihlenen “Üvercinka” başlıklı şiirinde de mevcuttur. Bu bakımdan iki şiir arasında bir örtüşmenin varlığından söz edilebilir. Fakat temadaki örtüşmenin dışında, Turgut Uyar’ın “Senin bir yönün var orada durur yaşarım” (Uyar, 2011: 122) dizesi ile Cemal Süreya’nın

“Senin bir havan var beni asıl saran o” (Süreya, 2013: 38) dizesi arasındaki tarz benzerliği, Turgut Uyar’ın “Yılğın” şiirini yazarken Cemal Süreya’nın “Üvercinka” şiirine öykündüğünü gözler önüne sermektedir.

Tek mısradan ibaret benzerlik, Edip Cansever’in *Umutsuzlar Parkı* (1958) kitabının aynı adlı bölümündeki Roma rakamlarıyla numaralandırılmış on üçüncü şiirinde de görülmektedir. Her ne kadar iki şiir arasında içerik ve biçimsel açıdan belirgin bir benzeşmeden söz etmek mümkün olmasa da, Edip Cansever’in “Bir sabah ışığı kendini yerden yere vuruyor” (Cansever, 2011: 184) mısrası ile Attilâ İlhan’ın 1954 yılında çıkardığı ikinci şiir kitabı *sisler bulvarı*’nın içinde yer alan “şâhâne serseri” şiirindeki “rüzgâr kendini yerden yere vuruyor” (İlhan, 2012: 9) mısrasını taklit ettiği ortadadır.

Tek dizelik/cümlelik benzerlik, Cemal Süreya’nın “Elma” ve “Burkulmuş Altın Hali Güneşin” başlıklı şiirlerinde de vardır. Süreya’nın sözünü ettiğimiz “Elma” şiirinde yer alan “Bir yanda esaslı kederler içinde gençliğimiz” (Süreya, 2013: 25) dizesi ile “Burkulmuş Altın Hali Güneşin” şiirinde geçen “Serinliğim duyurmayın anama.” (Süreya, 2013: 91) ifadesi, akla hemen Orhan Veli’nin “İstanbul Türküsü”ndeki “Târifsiz kederler içinde.” ve “Garipliğim, mahzunluğum duyurmayın anama;” (Kanık, 2010: 74) mısralarını getirmektedir. “Burkulmuş Altın Hali Güneşin” isimli şiirin devamındaki cümlelerde (“Hep ‘ateş, tutuş, yan’ diye bildi bizi; karışmasın aklı fikri. ‘Diyordu peder’” (Süreya, 2013: 91)) ise Tevfik Fikret’in “Balıkçılar” başlıklı şiirindeki sesini duyar gibiyiz (“-Bugün açız

yine evlâtlarım, diyordu peder, / Bugün açız yine; lâkin yarın, ümîd ederim, / Sular biraz daha sâkinleşir... Ne çâre, kader!” (Fikret, 2010: 18)).

Yukarıda değindiğimizin dışında, Cemal Süreya’nın pek çok şiirinde, Orhan Veli Kanık’ın üslubuna tesadüf edildiği, hatta bazı şiirlerinin sesi doğrudan işitildiği söylenilebilir. Süreya’nın “San” (bkz. Süreya, 2013: 11) başlıklı şiirinde mevcut olan uyak niteliğindeki sesler ve bazı gösterenler, Orhan Veli’nin “İstanbul’u Dinliyorum” (bkz. Kanık, 2010: 115-116) şiirinden öykündüğünü bariz bir şekilde haber vermektedir. Örneğin “San”daki şu dizeleri; “Kırmızı bir at oluyor soluğum / Yüzümün yanmasından anlıyorum”; “İstanbul’u Dinliyorum”daki şu dizelerin; “Beyaz bir ay doğuyor fıstıkların arkasından / Kalbinin vuruşundan anlıyorum; / İstanbul’u dinliyorum.” pastışı olarak görmek mümkündür. Öte yandan “San”ın ilk bendindeki “Kırmızı bir kuştur soluğum” mısrasındaki “kuş” ve “İstanbul’u Dinliyorum”daki eteklerde çırpındığı dile getirilen “kuş” imgesi arasında da bir benzeşmeden söz edilebilir.

Cemal Süreya’nın “Sizin Hiç Babanız Öldü mü?” şiirindeki bazı dizelerin (“Sizin hiç babanız öldü mü? / Benim bir kere öldü kör oldum / Yıkadılar aldılar götürdüler / Babamdan ummazdım bunu kör oldum” (Süreya, 2013: 26)), Orhan Veli Kanık’ın “Kitabe-i Seng-i Mezar (II)” şiirindeki bazı dizelerle (“Bir akşam uyudu; / Uyanmayıverdi. / Aldılar, götürdüler. / Yıkandı, namazı kılındı, gömüldü.” (Kanık, 2010: 46)) söyleyiş ve anlam bakımından

(pastiş yöntemi vasıtasıyla) metinlerarası bir ilişki kurduğu açıktır.

Süreya'nın "Dalga" (bkz. Süreya, 2013: 18) adlı şiirinin de iki ayrı Orhan Veli şiirine bağlandığını ya da okuru oraya götürdüğünü/sürüklediğini söyleyebiliriz. Bu metinlerden biri "Dedikodu" (bkz. Kanık, 2010: 44), bir diğeri ise "Dalgacı Mahmut"tur (bkz. Kanık, 2010: 120).

Süreya'nın "Dalga" başlıklı şiirinin son mısrasında ismi telaffuz edilen Süheyla, akıllara hemen Orhan Veli'nin "Dedikodu" adlı şiirindeki Süheylâ'yı getirmektedir. Yalnız iki şiir arasındaki farkı şu şekilde özetleyebiliriz; "Dalga" şiirindeki Süheyla, şiir öznesinin ömründe hatırladığı tek sevgili iken; "Dedikodu" şiirindeki Süheylâ ise şiir öznesinin birlikte olduğu sıradan sevgililerden yalnızca bir tanesidir.

Konumuz itibarıyla bizi asıl ilgilendiren şiir ise "Dalgacı Mahmut"tur. Süreya'nın "Dalga" isimli şiirini ayrıntılı bir biçimde incelediğimizde, üsluptaki o alaycı tavrın benzerinin (hatta *aynısının*) Orhan Veli'nin "Dalgacı Mahmut" adlı şiirinde de olduğunu görüyoruz. Öyle ki bu benzerlik (hatta *aynılık*) o kadar belirgindir ki, iki şiir aynı şairden çıkmış gibidir. Fakat tarih itibarıyla "Dalga"nın çok daha sonra (hatta Orhan Veli'nin ölümünden sonra) yazılmış olması, bu şiirin biçem taklidi açısından "Dalgacı Mahmut" şiirinin bir pastiş olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Cemal Süreya ayrıca "Dalga" şiiriyle kurduğu bir başka metinlerarası ilişkiyi de şöyle açıklamıştır:

"*Varlık*'ta Turgut Uyar'ın 'Tralala' [(bkz. Uyar, 2011: 117)] adlı şiirini taze okumuştuk. [...] Şimdi düşünüyorum da belki benim 'Dalga' şiiri Turgut Uyar'ın 'Tralala'sının bende bir iki yıl sonraki kalıntılarıyla yazılmıştır, diyorum. Turgut Uyar'ın şiirlerinden kendine en çok pay çıkaran ben olmuştumdur. Çün[kü] Turgut Uyar'la ben kendimdeki bazı yönlerin farkına varıyordum. Belki şiirlerindeki eğleni havası en uygun bana geliyordu da ondan." (Süreya 2019: 254-255)

Şimdi de Cemal Süreya'nın "Sımsıcak, Çok Yakın, Kirli" başlıklı şiirindeki şu satırlara göz atalım:

"Bacaklarının daraçısında

Bir yumak

Bir kırlangıç yuvası

Bir söğüt yaprağı susuz ve erkenci

Bir mermi yatağı derin ve pusuda

Bir saat kapağı tık diye açılır

Bir tünek dalgın güvercinler için"
(Süreya, 2013: 86)

Buna bağlı olarak Orhan Veli Kanık'ın Jules Supervielle'den (1884-1960) mülhem kaleme almış olduğu "Küçük Bir Kalp" adlı şiirine de bir bakalım:

"Asfaltın üzerinden

Bisikletle geçen kızın
Bacaklarının arasında
Bir güvercin çırpınmada
Ve küçük bir kalp..

Küçük bir kalp çarpmadadır.”
(Kanık, 2010: 240)

Yukarıda Cemal Süreya’nın “Sımsıcak, Çok Yakın, Kirli” şiirinden sunmuş olduğumuz dizeleri, Orhan Veli’nin “Küçük Bir Kalp” şiiri ile karşılaştırdığımızda, Süreya’nın bu mısralarının anıştırmadan pastişe evrilmesinin sebebi, yer yer üslupta ve fazlasıyla izlekte göze çarpan (taklitle teşekkül etmiş) benzerlikler olduğunu söyleyebiliriz.

Cemal Süreya, bir diğer şiiri “İki Kalp”’in ilk birimiyle ise Yahya Kemal Beyatlı’nın “Sessiz Gemi” şiirindeki iki dizesini hatırlatmaktadır. Önce “İki Kalp” şiirinin ilk birimini takdim etmeye çalışalım:

“İki kalp arasında en kısa yol:
Birbirine uzanmış ve zaman zaman
Ancak parmak uçlarıyla değebilen
İki kol.” (Süreya, 2013: 241)

Şimdi de Yahya Kemal’in o iki dizesini okuyalım:

“Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce
alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne
de bir kol.” (Beyatlı, 1990: 83)

“Yol” ve “kol” kelimeleriyle meydan getirilen uyak ve bu sayede

iki birim arasında söyleyiş bakımından ortaya çıkan benzerlik, bizlere, Cemal Süreya’nın “İki Kalp” şiirindeki ilk bendi yazarken, Yahya Kemal Beyatlı’nın “Sessiz Gemi” şiirinde yer alan bu mısralarından öykünmüş olabileceğini düşündürmektedir. Cemal Süreya’nın sözünü ettiğimiz şiirinin ilk dizesinde bulunan “kalp” ve “yol” gösterenleri aynı zamanda aklımıza, Neşet Ertaş’ın (1938-2012) “Gönül Dağı” türküsündeki şu satırları getirmektedir:

“Kalpten kalbe bir yol vardır
görülmez

Gönülden gönüle (gider) yol gizli
gizli”

Cemal Süreya’nın “Yazmam Daha Aşk Şiiri” metninin ilk mısrası ise Ahmet Muhip Dıranas’ın “Hatıra” başlıklı şiirinden bire bir alınmıştır. Aynı şekilde şiirin kimi yerlerinde, Dıranas’ın sözünü ettiğimiz şiirinin sesini de duyar gibiyiz (bkz. Süreya, 2013: 43). Buna bağlı olarak Cemal Süreya’nın modern Türk şiirinin diğer bazı ustalarına daha öykünerek metinlerarası ilişki kurduğunu söyleyebiliriz. Bunun en güzel örneğini ise şairin Uçurumda Açan (1984) adlı kitabının “Oteller Hanlar Hamamlar İçin Sürekli Şiir” isimli bölümünün dört numaralı şiirinde görüyoruz. Şair bu şiirinde, çağdaşı bazı şairlerin dilinden onların şiirlerini anımsatacak bir söyleyiş yakalayarak öykünme tekniğini uygulamıştır (bkz. Süreya, 2013: 167-168).

Zamanında bazı edebiyatçıları/eleştirmenleri, İkinci Yeni’nin Batı taklidi bir şiir hareketi olduğunu öne sürmüşlerdir. Ki İkinci Yeni içerisinde değerlendirilen şiirlerin bazıları objektif bir incelemeye

tabi tutulduğunda, Batılı akımlara özgü bazı özelliklerle birlikte, Batı şiirinin de yer yer bu metinlere doğrudan nüfuz ettiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Erdoğan Alkan (1935-2014), Şiir Sanatı adlı inceleme eserinin ikinci bölümünde “Fransız Şiirinin Türk Şiirindeki Etkileri”ne değinmiş ve aralarında İkinci Yeni şairlerinden İlhan Berk, Ece Ayhan ve Cemal Süreya’nın da bulunduğu sanatçıların, Fransız şairlerin şiirlerinden etkilenererek (veyahut öykünerek) yazdıkları metinlere yer vermiştir. Erdoğan Alkan’ın yukarıda sözünü ettiğimiz kitabından istifade ederek (bkz. Alkan, 2005: 546-562), İlhan Berk, Ece Ayhan ve Cemal Süreya’nın Fransız şairlerinin yapıtlarını taklit ederek yazdığı birkaç şiirine (konumuz doğrultusunda) değinmeye/yer vermeye çalışalım.

Erdoğan Alkan’ın eserinden de anlaşılacağı üzere, yukarıda adını andığımız üç İkinci Yenicinin, kimi zaman Fransız şairlerinin üsluplarını ya da şiirlerindeki özgün içerikleri/izlekleri, kimi zaman da -yine esas aldıkları- Fransız şairlerin şiir metinlerindeki sadece tek veya birkaç dizeyi taklit ettikleri görülür. Örneğin Guillaume Apollinaire’in (1880-1918) “Bir Yahudi sarmısak kokar ağzı.” dizesini *Galile Denizi* (1958) kitabında yer alan “Saint-Antoine’in Güvercinleri” şiir dizisinin “Gençlik” adlı iki numaralı şiirinde İlhan Berk, “Eleni’nin en güzel yerleri elleri sarmısak kokan ağzı” (Berk, 2018: 198) şeklinde taklit etmiştir. Yine Apollinaire’in “Marizibille” şiirindeki “Büyük Caddesinde Kolonyanın / Bir gider bir gelirdi akşam vakti” dizelerini İlhan Berk, “Kasımlarda” başlıklı şiirinde “Bir çocuğun gidip gelen ağzı” (Berk, 2024: 206); Cemal Süreya ise “Yazmam Daha Aşk Şiiri”nde “Bir gider bir gelirdi işlek ağzı”

(Süreya, 2013: 43) şeklinde taklit ederek dönüştürmüştür.

İlhan Berk’in Çivi Yazısı (1960) adlı kitabında yer alan “Ülkem Bölündü Bu Öğlemi Sana Ayırdım” (Berk, 2018: 266) şiiri, Gérard de Nerval’in (1808-1855) meşhur sonesi “El Desdichado” (de Nerval, 17 Kasım 2023) ile karşılaştırıldığında, yer yer benzer bir izlek ve şiirin tamamına yayılan taklit bir üslupla karşılaşılmaktadır. Bunun neticesinde “Ülkem Bölündü Bu Öğlemi Sana Ayırdım” şiirinin, “El Desdichado” sonesinin bir pastiş olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

İkinci Yeni hareketinin bir diğer şairi Ece Ayhan’ın bazı şiirlerinde ise Arthur Rimbaud’nun (1854-1891) şiirlerinden taklitsel benzerliklere tesadüf edilir (bkz. Alkan, 2005, 552-553). Buna en uygun örneği ise Ece Ayhan’ın *Ortodoksluklar* (1968) kitabının on sekizinci şiiriyle verebiliriz. Ayhan, bahsettiğimiz şiirine, Rimbaud’un “Krallık” şiirinden (“Ece olmak istiyorum! diye bağııyordu kadın.”) taklit ettiği şu dizeyle/cümleyle başlar: “Şamdan olacağım! diyedir bağııyordu bir oğlan.” (Ayhan, 2010: 104)

Cemal Süreya’nın “Dalga” başlıklı şiirinde, Guillaume Apollinaire’in “Mutation” adlı şiirindeki biçimini taklit ettiğine şahit oluyoruz. Mukayese için önce Apollinaire’in; daha sonra da Süreya’nın şiirinden örnek verelim:

“Ağlayan bir kadın

Eh oh ha

Geçen askerler

Eh oh ha

[...]	Fabie tespihçi
Her şey değişti bende	Artaxerces ipçi
Her şey	İlyada orakçı
Aşkımı saymazsak”	Darius lağımçı”
Şimdi de Süreya’nın “Dalga” şiiirinden mısralar arz edelim:	Şimdi de Süreya’nın “Adı İlhan Berk Olan Şiir”inden dizeler takdim edelim:
“Bir kadının yüzü ha ha ha	“Nurullah Ataç çeliştirmen
[...]	Tahir Alangu soruşturman
Ben ömrümde aşk nedir bilmedim	Cevdet Kudret deriştirmen
Süheyla’yı saymazsak ha ha ha.” (Süreya, 2013: 18)	Suut Kemal çekiştirmen
Yine aynı şekilde Süreya, “Adı İlhan Berk Olan Şiir”inde, Fransız yazar François Rabelais’nin (ö. 1553) bir kurgusunu taklit ederek, kendi şiirini benzer bir biçimde inşa etmiştir. Karşılaştırma için ilkin Rabelais’den; ardından da Süreya’nın şiiirinden misal gösterelim:	Mehmet Kaplan uyuşturman
“Romül tuzcu	[...]
Numa çivici	İlhan Berk eleştirmen” (Süreya, 2013: 190)
Tarquin cimri	Bunlarla beraber Süreya, “Burkulmuş Altın Hali Güneşin” düzyazı şiiirinde yer alan “[...] burkulmuş altın halini görüyorsun güneşin” (Süreya, 2013: 90) satırıyla, Rimbaud’nun “[...] Görüyorum uzun zaman güneşin burkulmuş altın arınmışlığını.” dizesini taklit ederken; “Ülke” şiirindeki “N’olur ağzından başlayarak soyunmaya / Bir kez daha sür hayvanlarını üstüme üstüme / Çık gel bir kez daha yıkıntılardan / Çık gel bir kez daha beni bozguna uğrat” (Süreya, 2013: 49) mısralarında ise Louis Aragon’un (1897- 1982) “Nerde gidip gelişi ellerinin / Kızıl dudaklarına ruj süren / [...] Yaklaş az daha yaklaş yaklaş artık / Kaplamak için bütün gölgemi / Durma kuşat beni bir ordu gibi / Al tepelerimi al ovalarımı.” dizelerindeki temaya ve tarza öykünmüştür.
Piso otlakçı	
Sylla kayıkçı	
Cyre inek çobanı	
Themistocles camcı	
Epaminondas aynacı	
Brutus ve Cassius kadaastrocu	
Demosthene bağcı	
Ciceron körükçü	

Şair Turgut Uyar ise “Federico Garcia Lorca İçin Üç Şiir”inde İspanyol şair Federico Garcia Lorca’nın (1898-1936) “Atlının Şarkısı” şiiri ile -pastiş yöntemi vasıtasıyla- metinlerarası ilişki kurmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak Federico Garcia Lorca’nın şiirine bir göz atalım:

“Cordoba.

Uzak, yalnız.

Ay kocaman, at kara
ve zeytinler torbamda.
Bilirim ya yolları
varamam Cordoba’ya.

Ovasından, yelinden
kara at, kırmızı ay.
Ölüm gözlüyor beni
Cordoba surlarında.

Ah benim yiğit atım!
Ah ne uzunmuş yol da!
Ah ölüm bekler beni
varmadan Cordoba’ya!

Cordoba.

Uzak, yalnız.” (Lorca, 1997:

122)

Mukayese yapabilmek ve okumayı derinleştirebilmek için Turgut Uyar’ın bahsettiğimiz şiir dizisine de bir göz atalım:

“*Sessiz akan sulara* *gazel*

Ah işte her şey orda...

Ben severim omuzlarımı birgün
Sırmaları, apoletleri olmasa da.

Ben severim omuzlarımı bir gün
Göçen bir maden direğinin altında

Su akar kendir tarlalarından

Ah her şeyim...

Ben severim omuzlarımı bir gün

Savaşta, bir başka omuzun
yanıbaşında

Yatakta bir ince omuzun yanıbaşında

Yol uzun, hava sıcak

Kırbaçlarım atımı varırım
Kurtuba’ya...

İndiğini görürsem bir gün
sığırcıkların

ve sürüler halinde, ovaya

İnsanların dünyayı bölüşüklerini
hatırlarım

Bir daha...

Sevişirim ölürüm, savaşırım ölürüm

Doldururum çantama kara ekmek ve peynir

Varırım Kurtuba'ya...

saat beşte

akşamleyin

Ah ellerim ve kalbim

Her şey orada kaldı.

Keçeler keçeler ve portakallar

Kireç döktüler yere. Kara gözlüm, kalbim,

Halkımın fakir akşamlarıdır, biliyorum

Kanlı bir mendil diye bağlanan gözlerime

Kireç döktüler yere,

Bir duvarın dibinde

Bir deppoy'un önünde

Kiraz ağaçlarına ve sığırcıklara karşı...

.....

Bir halkın gösterişsiz, sessiz cömertliğinde

Ölüm nasıl söylenirse öyle

İspanyol dilinde

ve her dilde...

obras

completas

Artık kat'iyen biliyoruz;

Halk adına dökülen kan

Sapı güldalı güzelliğinde bir bıçaktır.

Dişlerin arasında...

İspanya'da

ve her yerde..." (Uyar, 2011: 299-300)

Öncelikle Turgut Uyar'ın bu şiiri yazarken, Federico Garcia Lorca'nın tüm şiirleri arasından "Atlının Şarkısı" şiirini seçerek yola çıktığı/hareket ettiği, iki şiir arasında benzeşen dizelerden açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum, Turgut Uyar'ın bu şiir dizisinin, Federico Garcia Lorca'nın "Atlının Şarkısı" şiirinin bir pastışı olduğunu söylemeye imkân tanımaktadır. Ancak her iki şiire yakından bakıldığında, Lorca'nın şiirinde umutsuzluğun; Uyar'ın ilk şiirinde ise tam aksine umutsuzluktan devşirilen bir umudun hâkim olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Lorca'nın şiirindeki umutsuzluk, varılmak istenilen yere (Cordoba'ya) altta yatan ölüm düşüncesi yüzünden varılamamasından kaynaklanmaktadır. Böylece mesafeler

uzamakta, varılmak istenilen yer (Cordoba) gittikçe gidilmesi imkânsız bir hâle gelmektedir. Bu da şiir öznesini (Lorca'yı) umutsuz ve pasif bir duruma düşürmektedir. Uyar'ın bahsi geçen -ilk- şiirinde umutsuzluktan devşirilen umut ise oradaki şiir öznesini (Uyar'ı) aktif hâle getirmekte, hatta bir kurtarıcıya dönüştürmektedir. Öyle ki ömrünün belli bir döneminde askerlik görevinde bulunan Uyar, sırmalarından, apoletlerinden vazgeçerek, Lorca'yı öldüren omuzları sırmalı, apoletli kişilerden ayrışarak, sivil Lorca ile -bir bakıma- eşitlenmek düşüncesindedir. Ardından kırbaçlayarak atını, Lorca'nın ölüm tedirginliğinden varamadığı Cordoba'ya (Kurtuba'ya) büyük bir cesaretle (ölümü göze alarak) varmak ve orada Lorca ile karşılaşmak/bütünleşmek niyetindedir. Bu bütünleşme isteği ise Uyar'ın çantasında kara ekmek ve peynir; Lorca'nın torbasında ise zeytinler bulunmasından anlaşılmaktadır. Çünkü şiirlerde yer alan kara ekmek, peynir ve zeytinler paylaşma ve bütünleşme temennisinin gösterenleridir. Ama ikinci ve üçüncü şiirde -alttan alta- tüm çabaya rağmen Lorca'nın ölümüne engel olunamadığı anlatılmaya çalışılmıştır. Neticede bu pastiş şiir dizisi, Uyar'ın bir şair olarak Lorca'nın şairliğine ve şiirlerine karşı duyduğu saygı/sevgi; bir insan olarak ise haksız ölümüne karşı duyduğu öfke olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Metinlerarası ilişkiler kuramı, her yapının kendinden önce ve kendi çağında ortaya koyulmuş diğer eserlerle kurduğu ilişkiyi inceleyen bir kuramdır. Bu kuram, edebî metinlerin özgünlüğünü irdelemek amacıyla yola çıkmış ve karşılaştırmalı edebiyatın da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıda yapmış olduğumuz inceleme, İkinci Yeni için farklı okuma tarzlarına müsait metinlerden oluşan bir şiirdir demeyi mümkün kılmıştır. Metinlerarası ilişkiler kuramının parodi ve pastiş yöntemleri üzerinden gerçekleştirdiğimiz bu okuma, aynı zamanda İkinci Yeni şiirine yönelik çeşitli verilere de ulaşmamıza kapı aralamıştır.

Bunun sonucunda incelenen/değerlendirilen şiirlerde İkinci Yeni şairlerinin kutsal metinlere yönelik parodiler oluşturmuş olduğunu gördük. Yine toplumların ehemmiyetli kültürel unsurlarından biri olan ve belli bir tecrübe ve yaşanmışlığın tezahürü olarak ortaya çıkan atasözleri ve deyimlerin de eskiden beri söylenegelen hâlleriyle değil, ironik parodileriyle İkinci Yeni şairlerinin şiirlerinde kendilerine yer bulduklarına şahit olduk.

Bunların yanı sıra, çoğu İkinci Yenicinin muhtelif dönemlerde hem klasik hem halk hem de yeni Türk şiirine çok fazla alaka gösterdiğini, kitaplarında yer alan metinlerden görme/anlama olanağımız oldu. Üstelik bu şairlerin, geleneği gerek konu gerekse form bakımından şiirlerine yansıtarak, kendilerinden önceki şiirsel ürünlerden oldukça faydalandıklarını,

hatta bir adım daha ileriye giderek, onlarla -zaman zaman- farklı tekniklerin aracılığıyla metinlerarası ilişkiler kurmuş olduklarını bariz bir biçimde gördük. Bu yöntemlerin en başında ise hiç şüphesiz pastiş gelmektedir. Fakat yine de, -çok nadir de olsa- parodiden de istifade edildiği açık ve ortadadır.

Öte yandan İkinci Yeni şiirini pastiş bağlamında ele alındığımız bölümde ise dünya sanatının genelinde olduğu gibi İkinci Yeni şiir hareketinde de yeniden üretme ya da yeniden yorumlama yöntemi olarak bilerek yahut bilmeyerek pastiş tekniğinden yararlandığını görünür kılmaya/gözler önün sermeye çalıştık. En sonunda ise şu sonuca vardık ki; pek çok İkinci Yeni şairi, yeni bir sistem içinde çıkış/başlangıç noktası olarak kutsallık atfedilen metinlerden, -yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi- kadim Türk şiirinden ve yabancı (bilhassa Batılı) şairlerin şiirlerinden (gerek benzer bir dil/ses veya anlatım/üslup, gerek bir kompozisyon oluşturma, gerekse konu bakımından) feyzalarak şiirsel pastişler ortaya koymuşlardır.

En nihayetinde metinlerarası ilişkiler bağlamında İkinci Yeni şiirini önce parodi ardından da pastiş yöntemleri açısından incelediğimiz bu çalışmanın, hem İkinci Yeni'nin kadim Türk edebiyatı içindeki yerini/önemini bir kez daha vurgulaması; hem de o dönemin sosyal, siyasal, kültürel, edebî vs. gibi özelliklerini yansıtmaları bakımından önem arz ettiğini düşünüyoruz.

Kaynakça

Aktulum, Kubilây. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi.

Alkan, Erdoğan. (2005). *Şiir Sanatı*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Aristoteles. (2024). *Poetika (Şiir Sanatı Üzerine)*, (Eski Yunanca Aslından Çevirenler: Ari Çokona - Ömer Aygün). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ayhan, Ece. (2010). *Bütün Yort Savul'lar! (Toplu Şiirler 1954 - 1997)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bakhtin, Mikhail. (2001). *Karnaval'dan Romana (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar)*, (İngilizceden Çeviren: Cem Soydemir / Derleyen ve Önsöz: Sibel Irzık). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berk, İlhan. (2018). *Eşik (1947-1975)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berk, İlhan. (2024). *Aşk Tahtı (1976-1982)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beyatlı, Yahya Kemal. (1990). *Kendi Gök Kubbemiz*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Cansever, Edip. (2011). *Sonrası Kalır I (Bütün Şiirleri)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelebi, Süleyman. (2022). *Vesiletü'n Necât Mevlid-i Şerif*, İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

de Nerval, Gérard. (Erişim Tarihi:

17 Kasım 2023). “El Desdichado”, <http://www.siiirparki.com/gnerval1.html>.

Emre, Yard. Doç. Dr. İsmet. (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*, Ankara: Anı Yayınları.

Emre, Yunus. (1991). *Sevelüm Sevillelüm*, (haz. İlhami Emin). Üsküp: Birlik Yayınları.

Enser, Ramazan. (2018). *Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Geleneğin Tezahür Odakları Olarak İnsan, Zaman ve Mekân*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Eyuboğlu, Bedri Rahmi. (1974). *Dol Karabakır Dol*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Fikret, Tevfik. (2010). *Rübâb-ı Şikeste*, (haz. Dr. Abdullah Uçman & Dr. Hasan Akay). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Harman, Ömer Faruk. (1988). “AHD-i ATÎK”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 494-501.

İlhan, Attilâ. (2012). *Sisler Bulvarı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İpekten, Halûk. (1996). “GAZEL”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 440-442.

Kanık, Orhan Veli. (2010). *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karacaoğlu. (Erişim Tarihi: 07 Kasım 2023). “Ala pınar kurna kurna”, <http://www.turkuyurdu.com/ala-pinar-kurna-kurna-6966.html>.

Karakoç, Sezai. (2020). *Gün Doğmadan*, İstanbul: Diriliş Yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl. (2010). *Çile*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kolcu, Prof. Dr. Ali İhsan. (2019). *Edebiyat Kuramları (Tanım-Tenkit-Tahlil)*, Rize: Salkımsöğüt Yayınevi.

Kutlu, Mustafa. (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023). “Günler gelip geçerken”, *Yeni Şafak*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafa-kutlu/gunler-gelip-gecerken-28599>.

Lorca, Federico Garcia. (1997). *Cante jondo şiiri / İlk şarkılar / Şarkılar (Bütün şiirler, 2)*, (çev. Sait Maden). İstanbul: Çekirdek Yayınları.

Özdemir, Serkan. (2019). *Modern Türk Romanında Parodi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Rifat, Oktay. (2010). *Bütün Şiirleri I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rona, Zeynep. & Beykan, Müren. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 3 (O-Z). İstanbul: Yem (Yapı Endüstri Merkezi) Yayınları.

Rose, Margaret A.. (2016). *Parodi: Antik, Modern ve Postmodern*, (çev. Cansu Dikme). Ankara: Hece Yayınları.

Süreya, Cemal. (2013). *Sevda Sözleri (Bütün Şiirleri)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Süreya, Cemal. (2019). *Şapkam Dolu Çiçekle (Toplu Yazıları I)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Süreya, Cemal. (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2023). “Cemal Süreya Anlatıyor ‘Türkçe’yi Onlardan Öğrendim’ TRT Arşivi”, *YouTube*, <https://youtu.be/TGGXPTjMtWA>.

Tamer, Ülkü. (2024). *Yanardağın Üstündeki Kuş (Toplu Şiirler)*, İstanbul: Ketebe Yayınları.

Tarancı, Cahit Sıtkı. (2010). *Otuz Beş Yaş (Bütün Şiirleri)*, (Derleyen: Asım Bezirci). İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uyar, Turgut. (2011). *Büyük Saat (Bütün Şiirleri)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

———. (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2023). “Şair Oktay Rıfat ve eşi Türkan Hanım’ın hikayesi”, *Pusulula*, <https://www.pusulagazetesi.com.tr/sair-oktay-rifat-ve-esi-turkan-hanimin-hikayesi/amp>.

UDK : 904:72.033.39-048.38(497.784)
UDC 339.96 (560:497.7)

Makale türü:
1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 20.03.2024

Revize : 17.04.2024

Onaylandı : 21.04.2024

MANASTIR'DAKİ OSMANLI MİMARİ ESERLERİNE YÖNELİK TÜRKİYE DESTEKLİ RESTORASYON ÇALIŞMALARİ VE BU ÇALIŞMALARIN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

Mr. İsa Deari

Doktora Öğrencisi - INALCO, Paris-Fransa
isa.deari@inalco.fr

ÖZET

Manastır, Osmanlı mirasının izlerini taşıyan önemli şehirlerinden biridir. Osmanlı dönemi boyunca yoğun Türk ve Müslüman nüfusun yaşadığı şehirde farklı faaliyet gösteren mimari yapılar da inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yapıların bir kısmı, Osmanlı otoritesinin son bulması, yaşanan savaşlar ve yeni yönetimlerin uyguladıkları politikaların da etkisiyle, yok olmuşlar, kullanım dışı kalmışlar veya harabeye dönmüşlerdir. Kullanım dışı kalan veya harabeye dönüşen bu yapılara yönelik Makedonya devleti, yerel yönetimler ve ulusal organizasyonlar (kurum, parti, dernek vs.) çalışmalar yürütseler de bu çalışmalar maddi imkanlardan dolayı oldukça kısıtlıdır.

Bu konuda Makedonya'ya ve Osmanlı mimari yapılarına destek Türkiye'den gelmektedir. Dünya genelindeki Osmanlı mirası ve Müslüman nüfusun durumuna yönelik hassasiyet gösteren Türkiye, mimari yapıların restorasyonu konusunda da faaliyete geçerek, bakıma muhtaç tarihi yapıları yeniden canlandırmak için çalışmalar düzenlemektedir. Türkiye'nin bu faaliyetleri Makedonya ve konumuz olan Manastır şehrini de kapsamaktadır. Manastır şehrinde belirlenen mimari yapılara yönelik Türkiye destekli restorasyon çalışmaları yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Gerçekleştirilen çalışmalar, tarihi ve kültürel öneme sahip mimari yapıların tekrardan eski görünümlerine ve faaliyetlerine dönmesine vesile olurken aynı zamanda şehrin mimarisine, bölge halkına, ülkenin turizmine de katkı sağlamaktadır.

Manastır'daki Osmanlı mimari eserlerini ele alacağımız bu çalışmada, Türkiye destekli yapılan restorasyonlara yer verilecektir. Yapılan restorasyonlara değinilirken aynı zamanda restorasyon çalışmalarının meydana getirdiği etkilere ve katkılara da odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eser, Manastır, Osmanlı, Restorasyon, Tika, Türkiye

UDK : 904:72.033.39-048.38(497.784)

UDC 339.96 (560:497.7)

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 20.03.2024

Revise : 17.04.2024

Accepted : 21.04.2024

TURKISH-SUPPORTED RESTORATION WORKS ON OTTOMAN ARCHITECTURAL MONUMENTS IN BITOLA AND THEIR SOCIO-ECONOMIC IMPACTS

Mr. Isa Deari

PhD Student - INALCO, Paris-France

isa.deari@inalco.fr

ABSTRACT

Bitola is one of the important cities bearing the traces of the Ottoman heritage. During the Ottoman period, architectural monuments with different activities were built in the city where a dense Turkish and Muslim population lived. Some of these buildings were destroyed, out of use or turned into ruins due to the end of the Ottoman authority, the wars and the policies implemented by the new administrations. Even though the Macedonian state, local administrations and national organisations (institutions, parties, associations, etc.) carry out activities for these buildings, which are out of use or turned into ruins, these activities are very limited due to financial possibilities.

In this regard, support for Macedonia and Ottoman architectural structures comes from Turkey. Turkey, which is sensitive to the Ottoman heritage and the situation of the Muslim population around the world, is also active in the restoration of architectural monuments and organises activities to revive historical buildings in need of maintenance. These activities of Turkey also cover Macedonia and the city of Bitola, which is our subject. Turkey supported restoration works have been carried out and continue to be carried out for the architectural monuments identified in the city of Bitola. While the works carried out are instrumental in the return of architectural monuments of historical and cultural importance to their former appearance and activities, they also contribute to the architecture of the city, the people of the region and the tourism of the country.

In this study, we will examine Ottoman architectural monuments in Bitola, with a focus on the restorations supported by Turkey. While discussing the restorations, attention will also be given to the impacts and contributions resulting from these restoration works.

Keywords: Monument, Bitola, Ottoman, Restoration, Tika, Turkey

Giriş

XIV. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı egemenliği altında kalan Manastır, farklı alanlarda Osmanlı mirasının izlerini günümüze kadar taşımaktadır. Demografik, sosyal, kültürel, mimari alanda Manastır şehrini oluşturan birçok unsur Osmanlı mirasının bir parçasıdır. Yaklaşık altı yüzyıl bu topraklara hükmetmiş Devlet-i ‘Aliyye’nin geriye bıraktığı miras izlerinden en dikkat çekenleri arasında şüphesiz mimari yapılar yer almaktadır. Şehirlerin ana karakterini oluşturan mimari yapılar görünüşleri, yapım şekilleri ve temsil ettikleri tarihi ve kültürel doku ile bulundukları konum hakkında bilgi veren ilk tanıklardır. Osmanlı döneminin önemli merkezlerinden biri olan Manastır, tarihi ve kültürel öneme sahip, geçmişe bir tanıklık eden bu mimari eserlere ev sahipliği yapan ülkedeki şehirlerin başında gelmektedir. Manastır’daki Osmanlı mimari yapılarının varlığı ve mevcut durumu, şehrin, bölgede yaşayan halkın, ülkenin ve ülkeler arası ilişkileri de ilgilendirmektedir. Zira eski yönetici otoritenin bir mirası olan mimari yapılar, genel olarak ülkenin iç ve dış meselelerinde de önemli rol oynamaktadırlar. Bu durum haliyle şehrin mimari görünümü dışında, mültietnik bir yapıya sahip olan nüfusun, bu nüfusu yöneten Makedonya devletinin ve Osmanlı’nın mirasçısı olan Türkiye’nin direkt olarak dikkat ve ilgisini çekmektedir.

Çalışmamızın ilerleyen başlıklarında Osmanlı mimari yapılarının tarihine kısa bir bakış attıktan sonra, Türkiye’nin bu yapılara yönelik aktif faaliyetlerine, restorasyonlara ve meydana gelen etkilere değineceğiz.

1. Osmanlı mimari yapılarına tarihsel bir bakış

XIV. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı egemenliği altına giren ve zamanla önemli Türk ve Müslüman nüfusun yaşadığı bir merkeze dönüşen Manastır, aynı zamanda birçok Osmanlı mimari yapısına ev sahipliği yapmaktadır¹. Şehrin farklı mahallelerinde yer alan cami, tekke, zaviye gibi dini yapıların yanı sıra, askeri, eğitim, idari, sivil, sosyal, ticari yapılar inşa edilmiştir. Farklı türdeki bu yapılar devlet yönetimi ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak açısından önem arz ederken aynı zamanda Manastır’ın da bölgedeki diğer şehirlere nazaran daha büyük ve şaşalı bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuştur. Osmanlı yönetiminin Manastır’ı ele geçirmesinin ardından şehirde inşa edilen ilk yapı Sungur Çavuş Camii olmuştur. Cami 1421-1422 yılları arasında ismini aldığı ordu komutanı Sungur Çavuş tarafından inşa ettirilmiştir (Bülbül s. 20). Sungur Çavuş Camii

1 Manastır’ın Osmanlılar tarafından tam olarak ne zaman feth edildiğine dair farklı tarihler verilmektedir. İsmail Hakkı Uzun Çarşılı fetih tarihini 1382 olarak belirtirken, Yusuf Hamzaoglu ise 1382-1383 yıllarını vermektedir. Farklı çalışmalarda ise fetih tarihi 1385 olarak da verilmektedir.

dışında, İshak Çelebi Camii (1506), Hacı Mahmut Bey Camii (XVI. yy), Koca Kadı Camii (1529), Haydar Kadı Camii (1561-62), Dragor nehrinin yanında yer alan XVI. yüzyıl yapımı Davud Paşa Bedesteni, nehrin diğer tarafındaki aynı yüzyılın eserleri olan Yeni Cami (Kadı Mahmud Efendi Camii) ve çeşme, Manastır Saat Kulesi (XIX. yy), çarşının içerisinde yer alan evler ve diğer uçtaki Askeri idadi (1847), Manastır şehir merkezindeki Osmanlı mimari yapıları arasında yer almışlardır. Genel olarak çarşının içinde ve etrafında yer alan ismi geçen bu yapılar dışında yine şehrin farklı noktalarında inşa edilmiş, Osmanlı mimarisi üzerine yapılan çalışmalarda zikredilen Zindan Kule, Paftalı Camii, Hamza Bey Camii, Hatuniye Camii, Hasan Baba Camii, Debboy Hamamı, Kerim Paşa Hamamı, Çavuş Köprüsü, Mehmet Efendi Tekkesi, Türkler Medresesi vs. gibi yapılar da bulunmaktadır. Osmanlı mimari eserleri üzerine önemli çalışmaları olan Ekrem Hakkı Ayverdi “*Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslava – 3*” kitabında Manastır şehrinde (kariyeler hariç) 133 mimari yapıdan bahsederken (Ayverdi, 2000: 95-109), bir diğer araştırmacı Sevil Bülbül ise, Osmanlı döneminde şehirdeki yapı sayısının 83 olduğunu bildirmektedir (Bülbül, 2013: 16).

Osmanlı dönemi boyunca inşa edilen ve yukarıda zikrettiğimiz gibi devlet yönetimi ve halkın önemli ihtiyaçlarını

karşılaman bu yapıların durumu Balkan savaşlarının ardından değişmeye başlamıştır. 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşları’nın ardından Osmanlı yönetiminin bölgeden çekilmesi ve yaşanan Türk-Müslüman göçlerinin de etkisiyle Manastır’daki mimari yapılarının mevcut durumları ve sayıları olumsuz yönde etkilemiştir. Şehirde yer alan mimari yapılar önce Balkan Savaşları ardından Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nda askeri çatışmaların hedefleri arasında yer alarak zarar görmüşlerdir. Büyük savaşlarda yaşanan şiddetli çatışmalardan ötürü bazı yapılar tamamen ortadan kaybolurken birçoğu da kullanılamaz hale gelmiştir. Haydar Kadı Camii, Koca Kadı Camii (Koca Ahmet Efendi), Hacı Mahmut Bey Camii, İshak Çelebi Camii, İshakiye Medresesi, savaşlarda hedef alınan Osmanlı mimari yapılarından bazılarıdır. Meydana gelen savaşların yanı sıra, Makedonya topraklarını elinde tutan yeni otoriteler özellikle 1945 sonrası komünist rejim, cami gibi dini yapıların da aralarında yer aldığı birçok Osmanlı yapımı binayı, depo, cephane, fabrika, galeri, müze gibi özünden farklı amaçlar ile kullanmış veya şehir planlaması doğrultusunda yıktırmıştır. Sungur Çavuş Camii 1956 yılında, Kırık Camii 1974 yılında, şehir planlamasından dolayı yıktırılırken, savaşlarda zarar gören ve kullanılamaz hale gelen Haydar Kadı Camii, Debboy Hamamı, Yeni Cami gibi yapılar depo, sanat galaresi olarak

kullanılmışlardır.

1991 yılında Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Makedonya, kısmen komünist rejimin etkisinden kurtulsa da bağımsızlığının ilk yıllarında kendini milliyetçi gerilimlerin ortasında bulmuştur. Bu durum her zaman en kolay hedefler arasında yer alan mimari yapıların yine hedef alınarak zarar görmesinde etkili olmuştur. Bağımsızlığın ardından milliyetçi furyanın gazabına uğrayan yapılardan ilki Manastır Saat Kulesi olmuştur. 1992 yılında Ortodoks kilisesinin düzenlediği dini törenle Manastır Saat Kulesi'nin tepesine haç eklenmiştir (Yılmaz, 2023: 382). Osmanlı döneminde sosyal kullanım amacıyla inşa edilen saat kulesinin tepesine haç eklenmesi, kulenin sosyal yapıdan ziyade dini bir yapıya dönüşmesine sebebiyet verirken, aynı zamanda yapı, Osmanlı kimliğinden uzak bir görüntü almıştır. 1992 yılında yaşanan bu olay dışında 2001 yılında patlak veren etnik çatışmalar da mimari yapıları yine olumsuz yönde etkilenmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren devam eden Makedon-Arnavut gerilimi 2001 yılında hat safhaya çıkarak silahlı çatışmaların yaşanmasına neden olurken, ülke genelinde olduğu gibi Manastır'da da Osmanlı ve Müslümanlar ile bağdaşan yapıların saldırıya uğramasına sebebiyet vermiştir. 2001 yılındaki çatışmalar esnasında İshak Çelebi Camii, Hamza Bey Camii ve Hasan Baba Camii kimliği belirsiz

kişiler tarafından kundaklanarak, pencere, kapı, bahçelerindeki tarihi mezar taşlarına zarar verilmiştir (Şehabi, 2003: 48-53). Meydana gelen çatışmalardan iki yıl sonra ise Manastır Saat Kulesi'nin karşısında yer alan Yeni Cami'ye, Kültür Bakanlığı'nın girişimleriyle, dönemin Makedonya İslam Dini Birliği Başkanı Süleyman Recepti'nin ifadesiyle "*el konularak*", kazı çalışmalarına başlanmıştır (Recepti, 2016: 108). XVI. yüzyılda inşa edilen Yeni Camii, İkinci Dünya Savaşı'na kadar ibadete açık kaldıktan sonra, komünist rejim döneminde sanat galerisi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Uzun yıllar sanat galerisi olarak kullanılan caminin bulunduğu alanda, camiden önce bir kilisenin (Aziz Gjorgji Kilisesi) var olduğuna dair bilgilerin yer alması, 2003 yılında arkeolojik kazı çalışmalarının başlamasında etkili olmuştur (Mihaylovski, 2008: 184-186). Günümüzde faal olmayan camide arkeolojik kazılar ve restorasyon çalışmaları kısmen devam etmektedir.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi birçok olayda saldırıların ana hedefinde olan bu yapıların bazıları günümüze kadar korunmuş halde gelmeyi başarırken bir kısmı ise tamamen ortadan yok olmuş veya harabeye dönüşmüştür.

2. Türk devlet kurumlarının mimari yapılara yönelik aktif faaliyetlerinin başlaması

Tarihsel süreç boyunca yaşanan savaşlar, çatışmalar veya milliyetçi öfkenin kurbanı olan bu yapılar, devlet yönetimi, Makedonya İslam Dini Birliği veya yerel Türk parti ve derneklerinin girişimleriyle hayatta kalmaya devam etseler de bir kısmı harabe olarak kalmıştır. Harabe olarak kalan mimari yapılara yardım eli Türkiye’den gelmeye başlamıştır. Osmanlı’nın çekilmesinin ardından geride kalan Türk ve Müslüman nüfusa cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren destek olmaya çalışan Türkiye, ülkede aktif faaliyetlerine ise tam anlamıyla Makedonya’nın bağımsızlığının ardından yoğunluk vermeye başlamıştır. Yugoslavya Krallığı ve komünist rejim döneminde hem Yugoslavya’nın tutumu hem de kendi iç meselelerinden dolayı Makedonya’daki ecdat yadigarı ile arasında mesafe oluşan Türkiye, Makedonya’nın bağımsızlığının ardından, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve akabinde özellikle Adalet ve Kalkın Partisi (AKP) iktidarında bu mesafeyi ortadan kaldırmıştır. Turgut Özal’ın 1993 yılında Makedonya’ya yaptığı ziyaret esnasında ülkedeki Osmanlı mimari yapılarına dikkat çekmesi, Türkiye’nin bu yapılara ilgi duyma fitilini ateşlerken, 2002 yılında iktidara gelen AKP hükümeti ile birlikte, bu ilgi icraatlara dönüşmeye başlamıştır. AKP hükümeti ile birlikte

Türkiye’nin dış politikada daha aktif bir rol almaya başlaması, eski Osmanlı topraklarına ilgi duyması, milli misak sınırları dışındaki Türk-Müslüman halka ve “ecdat yadigarı” yapılara yönelik faaliyetler düzenlemesi bir bakımdan mimari yapılarının da tekrardan canlanmasına etkili olmuştur. Ülkenin farklı noktalarında kullanım amacı dahilinde (özellikle camiler), kullanım amacı dışında (özellikle hamamlar, hanlar), veya harabeye dönüşmüş yapılar sadece birer yapı olarak değil Osmanlı eseri oldukları yeniden hatırlanmaya başlamıştır.

Makedonya Cumhuriyeti kendi imkanları veya Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gibi devlet ve uluslararası örgütlerden aldığı maddi destekler ile az sayıda olsa da Osmanlı mimari eserlerine yönelik restorasyon çalışmaları yapmaktadır. Fakat yapılan bu restorasyon çalışmalarında, Manastır Saat Kulesi ve Yani Camii örneklerinde olduğu gibi bazı durumlarda, eserlerin kendine has kimliklerinde “kasıtlı” veya kasıtsız değişime gidilebildiği de görülebilmektedir. Makedonya devlet yönetimi dışında Makedonya İslam Dini Birliği’nin kısıtlı maddi imkanlardan dolayı genellikle aktif olarak kullanılan yapılara (çoğunlukla camiler) yönelik restorasyon çalışmaları yapması, ülkedeki birçok eserin haliyle harabe olarak kalmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum Türkiye’nin daha

aktif bir şekilde devreye girmesiyle kısmen değişmeye başlamıştır. Türk devleti, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) başta olmak üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türkiye Üsküp Büyükelçiliği'nin destek ve çalışmaları ile aktif olarak kullanılan fakat tadilat görmesi gereken veya harabe durumdaki mimari eserlerin restore edilmesi için faaliyetlerini hızlandırmıştır. Özellikle 2005 yılında Makedonya'da faaliyete başlayan TİKA'nın sosyal ve kültürel alanda etkin çalışmalar yapması, mimari alanda uzun yıllar kapsamlı onarımlar bekleyen eserlerin restore edilmesine de olanak sağlamıştır. TİKA'nın yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde eserlerin restore edilmesinde önemli maddi desteklerde bulunmaktadır. Türk devletine bağlı bu iki kurumun yapmış oldukları girişimler ve sağlamış oldukları maddi destek ile Manastır'da şimdiye kadar dört Osmanlı mimari eseri restore edilirken, birinin restorasyon çalışmalarına devam edilmektedir.

3. Restore edilen Osmanlı eserleri

Manastır Müzesi (Manastır Askeri İdadisi): 1847 yılında inşa edilen ve Osmanlı döneminde askeri lise olarak kullanılan bu bina, Osmanlı hakimiyetinden sonra faaliyetleri durmuş ardından, 1976 yılında ise müzeye dönüştürülmüştür. Müze içerisinde 1994 yılında Mustafa Kemal Atatürk Anı Odası açılmış olup,

bu anı odası 1998 yılında genişletilmiştir. Binanın zaman içerisinde yıpranan iç-dış duvarları ve içerisinde yer alan Mustafa Kemal Atatürk Anı Odası'nın yeniden düzenlenmesi için TİKA, 2012 yılında tadilat çalışmaları başlatmıştır. Yaklaşık iki yıl süren çalışmalar, 2014 yılında tamamlanmıştır (tika.gov.tr).

İshak Çelebi Camii: 1506 yılında Kadı İshak Çelebi tarafından inşa edilen ve içerisinde cami, medrese, mektep, imaret, zaviye dükkanlar bulunan İshak Çelebi Külliyesi'nin bir parçası olan cami, tüm bu yapılardan geriye kalan tek eserdir (Waltenberger, 2014: 152). Şehrin ayakta kalan en eski camisi olarak bilinen İshak Çelebi Camii, aynı zamanda bölgedeki en büyük faal camilerden biri olmasından dolayı "Ulu Cami- Cuma Camii" sınıfına dahildir. 2010 yılında, TİKA ile Makedonya Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı arasında "İshak Çelebi Camii Konservasyonu ve Restorasyonu Projesine İlişkin İş birliği Protokolü" imzalanmasının ardından restorasyon çalışmalarına 2013 yılında başlanmıştır. Yaklaşık iki yıl süren çalışmalar 2015 yılında tamamlanmıştır (TİKA, 2016: 38-39). Savaşlar ve 2001 çatışmalarında zarar görmesine rağmen aktif olarak kullanılan cami, TİKA tarafından yapılan tadilat çalışmasının ardından eski ihtişamına kavuşmuştur.

Haydar Kadı Camii: 1561- 1562 yıllarında inşa edilen Haydar Kadı Camii ismini aldığı Manastır kadısı Haydar Kadı

tarafından yaptırılmıştır (Pavlov, 2008: 18). Yaşanan savaşlar esnasında askeri hedeflerin arasında yer alarak kullanılamaz hale gelen cami, bölgedeki Türk-Müslüman nüfusun azalmasının da etkisiyle ilgisizlikten harabeye dönüşmüştür. Komünist rejim döneminde Pelister fabrikasının paketleme deposu ve ardından kısa bir süreliğine konser salonu olarak kullanılan Haydar Kadı Cami, Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tepki göstermesinin ardından, 1975 yılında Tarihi Eserleri Koruma Derneği'nin himayesine verilmiştir (Eyice, 1998: 29). Uzun yıllar boş kalan cami, Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün maddi destek sağlamasının ardından, 2012 yılında restorasyon çalışmalarına tabi tutulmuştur. Dört yıl süren kapsamlı tadilatın ardından Haydar Kadı Camii yaklaşık 104 yıl aradan sonra, 2016 yılında yeniden ibadete açılmıştır (T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017: 116).

Resim 2: Haydar Kadı Camii (kaynak: facebook.com/Haydar Kadı Camii)

Hacı Mahmud Bey Camii: Kitabesinin olmamasından dolayı, inşaat yılının tam olarak bilinmediği Hacı Mahmut Bey Camii, XVI. yüzyılın ilk dönemlerinde yapıldığı tahmin edilmektedir. Dönemin Manastır Valisi Hacı Mahmut Bey tarafından yaptırılan cami, Birinci Dünya Savaşı'nda bombaların hedefinde yer alarak kullanılamaz hale gelmiştir (Waltenberger, 2014: 154). Uzun yıllar bir kısmı harabe olarak kalan cami depo olarak da kullanılmıştır. 2019 yılında Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün girişimleri ile restorasyon çalışmalarına başlanan caminin, dış duvarları, minaresi ve iç kısmı yenilenmiştir. 2023 yılında tamamlanan restorasyon çalışmalarının ardından Hacı Mahmud Bey Camii, depo olmaktan kurtarılıp yeniden bir dini yapı olarak ibadete açılmıştır (T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2024: 68).

İsmi geçen bu yapılar dışında, aynı zamanda Koca Kadı Camii'nin (Koca Ahmet Efendi Camii) de restorasyonuna 2023 yılında başlanmıştır. Manastır Kadısı olan Koca Ahmet Efendi tarafından 1529 yılında inşa ettirilen cami, zamanla harabe duruma gelmiştir (Waltenberger, 2014: 155). Uzun yıllar kullanım dışı kalan Koca Kadı Camii, Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Makedonya İslam Dini Birliği'nin 2022 yılında yapmış oldukları anlaşma doğrultusunda restore edilmesine

karar verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından üstlenilen restorasyon çalışması ile, harabe haldeki Koca Kadı Camii'nin, şehrin mimarisine ve bölge halkına kazandırılan diğer camiler gibi tekrardan ibadete açılması planlanmaktadır.

4. Restorasyon çalışmalarının sosyo-ekonomik etkileri

Türkiye'nin vermiş olduğu destek ile gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları, kötü durumda olan veya tamamen harabe haldeki Osmanlı yapılarının eski görünümlerine kavuştururken aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik alanda da bir etki sağlamaktadır. Restorasyon çalışmalarının Türkiye destekli yapılması, Osmanlı mimari yapılarının kendine has görünümünü korumasında etkilidir. Bu durum haliyle şehirdeki Osmanlı mimari dokusunun ve izlerinin canlı kalmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle tarihi değere sahip yapıların görünümü bozulmadan esas yapılarına uygun olarak yeniden düzenlemeleri kültürel miras bakımından büyük önem teşkil etmektedir. UNESCO gibi kültür ve tarihi miras konusunda önde gelen uluslararası kurumlar da tarihi yapılara yönelik restorasyon çalışmalarında bu duruma dikkat çekmektedirler. UNESCO'nun 1964 yılında "tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve restorasyonu" için hazırlanan Venedik Tüzüğü'nün 9 ve 13. maddeleri restorasyon konusunu

içermektedir. Venedik Tüzüğü'nün 9. maddesinde “*Onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı anıtın estetik ve tarihi değerlerini korumak ve ortaya çıkarmaktır.*” ifadelerine yer verilirken, 11. maddede ise dönemin izlerine saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir. (Venedik Tüzüğü madde: 9-11). Bu bakımdan Manastır Saat Kulesi ve Yeni Camii'nde yapılan restorasyonların aksine, TİKA ve Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ele alınan restorasyon çalışmalarında tarihi yapıların dokularını bozmadan onarilmaları ve tekrardan faaliyete sokulmaları değerlidir. Osmanlı eserlerinin kendine has görünümlerine uygun olarak restore edilmeleri tarihi, kültürel ve mimari açıdan büyük önem arz etmesinin yanı sıra bu topraklarda Osmanlı ile yaygınlık gösteren ve kalıcı hale gelen İslam dini ve bölgede yaşayan Müslüman nüfus açısından da önemlidir. Restorasyona tabi tutularak uzun bir aradan sonra yeniden ibadete açılan Haydar Kadı Camii ve Hacı Mahmud Bey Camii burada önem teşkil eden iki çalışmadır. Dini alanda yeniden faaliyete giren bu iki yapının restore edilmesi, Osmanlı döneminden sonra zamanla şehirde azalmaya başlayan veya “azalttırılması hedeflenen” Osmanlı kültürünü ve İslam dokusunu korumaktadır. Aynı zamanda eserlerin restore edilerek Makedonya İslam Dini Birliği himayesi altında yeniden faaliyete geçmesi yine Müslüman toplum için önemlidir.

Yugoslavya döneminde 1944 yılından sonra ve özellikle 1946 yılında çıkartılan yasa ile Müftülüklere ait olan Osmanlı'dan kalma vakıf mallarının da içerisinde yer aldığı halk ve dini cemaatlara ait arazi ve binalara yönetim tarafından el konulmuştur (Makedonya Halk Cumhuriyeti Resmî Gazetesi, 1946: 314). Müftülüklere ait el konulan birçok eser şehir planlaması veya farklı nedenlerden dolayı yıktırılarak yok olmuştur. Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından el konulan malların geri iadesi hakkında 1998 yılında parlamentoda anlaşma sağlansa da bu konuda halen sorunlar devam etmektedir². Bu bakımdan harabe halde bulunan yapıların restore edilerek aktif hale getirilmeleri, Osmanlı mimari dokusunun korunması ve ülkedeki Müslüman toplumu açısından da değerlidir. Zira harabe halde olan yapıların şehir planlaması doğrultusunda yıkılarak belediyeye tahsil edilmeleri, Sungur Çavuş ve Kırık Cami örneklerinde olduğu gibi mevcuttur. Ayrıca Yeni Camii'nde, 2003 yılında başlatılan arkeolojik kazı çalışmaları da bu örnekler arasında değerlendirilebilir.

2 1944 yılından sonra devlet tarafından el konulan mülklerin iadesi konusunda, 21 Nisan 1998 tarihinde Milletvekili Belyo Tantarov'un parlamentoya sunduğu kanun teklifi kabul edilerek, 29 Nisan 1998 tarihinde Makedonya Cumhuriyeti Resmî Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Kabul edilen bu kanun, sadece şahısları kapsayıp, kurumları kapsamadığından dolayı, tekrardan revize edilerek, 20 Nisan 2000 tarihinde güncellenmiştir.

Türkiye destekli yapılan restorasyon çalışmaları şehrin mimari görünümüne ve bölgedeki halkın sosyo-kültürel ihtiyaçlarına dokunurken, aynı zamanda yerel yönetim ve ülke ekonomisine de katkı sağlamaktadır. Bu katkı en basit ifadeyle Turizm sektöründe görülmektedir. Anıtlar, dini yapılar, müzeler, tarihi kentler, turistik çekicilik özelliği taşıyan başlıca önemli unsurlardır (Koçoğlu & Sipahi, 2022: 187). Denize kıyısı olmadığı için Balkanlardaki diğer ülkelere göre turist sayısı açısından daha geride olan Makedonya’da mimari yapıların içerisinde yer aldığı “kültürel turizm” bu bakımdan önemlidir³. Tarihi ve kültürel mimari yapıların varlığı şehirlerin turistik açıdan ilgi görmelerine sebebiyet verirken, bu ilginin getirmiş olduğu yoğunluk da ekonomik anlamda kazanım getirmektedir. 2023 yılında Makedonya turizm sektöründen yaklaşık 550 milyon dolarlık bir gelir elde etmiştir (tourismmacedonia.gov.mk).

Turizm sektöründen kaynaklı bu ekonomik gelirin önemli adreslerinden biri de çok sayıda Osmanlı mimari yapısının yer aldığı Manastır şehridir. Devlet İstatistik Ofisi verilerine göre Üsküp ve Ohri ile birlikte ülkenin en çok ziyaret edilen şehirleri arasında yer alan Manastır, mimari yapıları

3 Birleşmiş Milletlere bağlı Dünya Turizm Örgütü’nün verilerine göre, Balkan ülkeleri arasında Makedonya, sayısal olarak en az turist ziyaret ettiği ülkedir. 2023 yılında Makedonya’yı toplamda 734 139 yabancı turist ziyaret etmiştir.

ile dikkat çekmektedir (stat.gov.mk). Hristiyanlık ve İslam dinini temsil eden birçok yapının yer aldığı şehirde Osmanlı yapımı binalar şehrin görünümü turistik açıdan zenginleştiren değerlerdir. Osmanlı yapılarının varlığı ayrıca son zamanlarda ülkeyi en çok ziyaret eden yabancı turistler olan Türk vatandaşlarının yoğun ilgisini çekmektedir⁴. Mimari yapıların tarihi ve kültürel bir bağa hitap etmesi ve bir miras olarak görülmesi ziyaretleri daha ilgi çekici bir hale getirmektedir. Miras ile turizm arasındaki ilişki bir diyalog olarak da görülebilmekte ve bu durum bir alışkanlık haline gelebilmektedir (Lazzarotti, 2000: 12-13). Bir bakımdan Türk turistler de ecdat yadigarı olarak gördükleri mimari mirası benimseyerek, diyalog kurarak farklı topraklardaki yapıları ilgi duymaktadırlar. Türkiye destekli yapılan restorasyon çalışmaları unutulmaya yüz tutmuş tarihi yapıların tekrardan ziyarete açılmasına, yeni turistik destinasyonların oluşmasına ve bu ilginin artmasına olanak sağlamaktadır. Burada yine önemli örnekler arasında restore edilen camiler yer almaktadır. İshak Çelebi, Haydar Kadı ve Hacı Mahmut Bey cemilerinin eski görünümlerinden ve harabe hallerinden kurtararak yeniden aktif hale getirilmeleri, turistlerin bu yapılara da ziyaret gerçekleştirmelerinde etkili

4 Devlet İstatistik Ofisi’nin 2023 yılı verilerine göre, 195 448 Türk vatandaşları turist Makedonya’yı ziyaret etmiştir. Bu sayı 2023 yılında ülkeye gelen toplam turist oranının %26,65’ine tekabül etmektedir.

olmuştur.

Şehir mimarisine, Müslüman topluma ve dünya kültürel mirasına kazandırılan camilerin yanı sıra restorasyona tabi tutulmuş Manastır Askeri İdadisi de kültürel turizm alanında şehire değer kazandıran yapılar arasındadır. Osmanlı döneminde askeri bir lise olarak kullanılan yapı, Türkiye Cumhuriyeti Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün lise eğitimini aldığı yer olmasından ötürü oldukça dikkat çekmektedir. Günümüzde müze olarak kullanılan bu tarihi binada, Mustafa Kemal Atatürk Anı Odası'nın bulunması ve yukarıda bahsettiğimiz gibi 2012-2014 yılları arasında TİKA tarafından restore edilmesi Türk turistlerin de yoğun ilgi göstermesinde etkilidir.

Resim 3: Manastır Müzesi, Mustafa Kemal Atatürk Anı Odası (kaynak: muzejbitola.mk)

Müze çalışanları tarafından aktarılan bilgiye göre, müzeyi en çok ziyaret eden kişiler arasında Türk vatandaşlarının yer aldığı bildirilmektedir (mrt.com.mk). Ülke genelinde son yıllarda en çok yabancı turist Türkiye'den gelmesi ve Manastır gibi Osmanlı mimarisinin bulunduğu şehirlerin yine Türk turistler tarafından tercih edilmesi, Osmanlı yapılarının ve bu yapılara yönelik gerçekleştirilen çalışmaların ülke ve şehir ekonomik getirisini ön plana çıkarmaktadır.

Sonuç

Manastır şehrinde yer alan Osmanlı mimari eserleri, şehrin tarihini, kültürünü, dokusunu oluşturan baş unsurlar arasında yer almaktadırlar. Osmanlı döneminde inşa edilen bu tarihi yapılar, zaman içerisinde birçok kayıp yaşasalar da bir kısmı günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Savaşlar, Yugoslavya döneminde komünist rejimin tavrı ve bağımsızlığın ilk yıllarında var olan milliyetçi hava, kayıpların yaşanmasında ana sebepler arasında yer alırken, bu durum zamanla değişmeye başlamıştır. 2001 çatışmalarının ardından Makedonya'nın milliyetçi gerilimleri bir kenara bırakması, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi ve özellikle Türkiye'nin başta TİKA olmak üzere farklı devlet kurumlarıyla yoğun faaliyetlere başlaması, Osmanlı mimari yapılarının da durumu eskiye nazaran iyileştirmiş hatta yeniden canlandırmıştır. Türkiye'nin başlatmış olduğu restorasyon çalışmaları doğrultusunda, uzun bir süredir ilgiden yoksun harabe durumda olan Haydar Kadı Camii, Hacı Mahmut Bey Camii gibi yapılar yeniden hayata döndürülüp şehir mimarisine kazandırılırken, Askeri İdadi ve İshak Çelebi Camii de daha bakımlı hale getirilmiştir. Türkiye tarafından yapılan restorasyon çalışmaları aynı zamanda Osmanlı mimari yapısını ve izlerini şehirde ve bölgede yaşatmak açısından önemlidir. Zira yapılan çalışmalar mimari yapıların hem esas görünümünü değiştirmeden

onarılmalarına hem de tekrardan eski faaliyetlerine dönmelerine olanak sağlamaktadır. Bu tutum haliyle şehirdeki Osmanlı izlerini, tarihini ve kültürel havayı korumaktadır. Aynı zamanda Manastır Saat Kulesi veya Yeni Camii'nde gerçekleşen arkeolojik ve restorasyon çalışmaları gibi Osmanlı kimliğini ve tarihini "hedef alarak" yapılan çalışmaların da önüne geçebilmektedir. Diğer taraftan ihmal edilmiş tarihi yapıların yeniden şehir mimarisine kazandırılması hem şehir hem bölge halkı için önemlidir. Yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi mimari eserlerin restore edilmesi, kültürel turizm rotasında görülmesi gereken yapı sayısının artmasına ve haliyle turistik ziyaretlerin çoğalmasında etkilidir. Özetle Türkiye'nin yapmış olduğu restorasyon çalışmaları, şehirdeki Osmanlı tarihi mirasını korurken, aynı zamanda bölgedeki Müslüman nüfusun dini değerlerini yaşamasına ve şehrin turistik açıdan ekonomik bir gelir elde etmesine etki ve katkı sağlayan önemli faktörler arasındadır.

KAYNAKÇA

Ayverdi, E. H. (2000). Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri: Yugoslavya, 3. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Bülbül, S. (2013). Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii. Karadeniz Araştırmaları, 38 (38): 15-28.

Државен завод за статистика. Соопштение: Туризам [Devlet İstatistik Ofisi. Duyuru: Turizm]. URL: <https://www.stat.gov.mk/PrethodniSoopstenijaOblast.aspx?id=69&rbrObl=25>

Eyice, S. (1998). Haydar Kadı Camii. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 17: 28-29.

Hamzaoglu, Y. (2010). Balkan Türklüğü" (Makedonya. Bulgaristan. Slovenya), II. Üsküp: Logos A.

Koçoğlu, C. M. & Sipahi, N. (2022). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Mimari Yapıların İncelenmesi: İzmir Örneği. Journal of Humanities and Tourism Research, 12 (1): 187-203.

Lazzarotti, O. (2000). Patrimoine et tourisme : un couple de la mondialisation. Mappemonde, 57: 12-16.

Михајловски, Р. (2008). Битолската Јени џамија во светлината на најновите археолошки откритија.

Патримониум [Mihajlovski, R. Son arkeolojik keşifler ışığında Bitola'daki Yeni Cami. Patrimonium], 3-4: 183-188.

MPT. Зголемена посетеноста на битолскиот „Завод и музеј“, најчести посетители Турците [MRT. Manastır'daki “Enstitü ve Müze’ye” katılım arttı, en sık ziyaret edenler Türkler]. URL : <https://www.mrt.com.mk/node/95057>

Pavlov, Z (2008). Ottoman Monuments. Skopje: Cultural heritage protection office.

Recepi, S. (2016). Makedonya'da İslam ve Müslümanlar ». Kafkasyalı M. S (ed.). Balkanlarda İslam : Miadı Dolmayan Umut, 5: 99-116.

Службен весник на Република Народна Македонија (1946). Закон за овластување на владата на Народна Република Македонија за донесување на уредби за експропријација на недвижен имот во општ интерес [Makedonya Halk Cumhuriyeti Resmî Gazetesi. Makedonya Halk Cumhuriyeti Hükümetine kamu yararına gayrimenkullerin kamulaştırılması için kararname kabul etme yetkisi veren kanun], 29: 314.

Службен весник на Република Македонија (2000). Закон за изменување и дополнување на законот за денационализација [Makedonya Cumhuriyeti Resmî Gazetesi. Kamulaştırma

yasasını değiştirmek ve tamamlamak için kanun], 31: 1826.

şehabi B. (2003). Kapanmayan Yalar. Üřküp : Skopje : Özel Yayın

T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2017). 2016 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Ankara.

T.C. Kùltür Ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2024). 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Ankara.

TİKA. (2016). Ayrı Coęrafyalarda Aynı İmza. Ankara.

UN Tourism.Tourism Data & Statistics. URL : <https://www.unwto.org/publications>

Uzunçarşılı, İ. H. (1982). Büyük Osmanlı Tarihi, 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Venedik Tüzüğü. (1964).

URL : http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

Waltenberger, T. (2014). Architecture in Macedonia: The Ottoman Heritage. Skopje: Logos A.

YILMAZ, M. E. Kiliseye Çevrilen Mimari Yapılar, 1. Ankara: YTB Yayınları.

UDC : 347.232/.235

Makale türü:

1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 26.03.2024

Revize : 07.04.2024

Onaylandı : 22.04.2024

TAŞINMAZ MÜLKİYETİNE İLİŞKİN TASARRUF İŞLEMLERİ

Mr. Funda Nezir

Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Gostivar - Kuzey Makedonya

Hukuk Fakültesi

e-mail: nezir.funda@vision.edu.mk

ÖZET

Tasarruf işlemi, malvarlığında yer alan bir hakkı etkilemesi nedeniyle günlük hayatta en sık rastlanılan hukuki işlem türlerinden biridir. Tasarrufta bulunan kişinin malvarlığında yer alan bir hakka doğrudan doğruya etki yaparak, o hakkı bir başkasına devreden, sınırlayan, hukuki içeriğini değiştiren veya sona erdiren hukuki işlemdir. Taşınmaz mülkiyetinin devri, taşınmaz mülkiyetinin irtifak hakkıyla veya ipotekle sınırlanması, taşınmaz mülkiyetinden feragat edilmesi, gibi işlemler sık karşılaşılan tasarruf işlemi örnekleridir. Taşınmaz mülkiyetinin tasarruf işlemine konu olması bahsinde de hakkın devri, sınırlanması, haktan feragat ve tasarruf işleminin koşula bağlanmasının mümkün olup olmadığı değerlendirilmelidir. Diğer bir önemli konu taşınmaz mülkiyetine ilişkin tasarruf işlemi konusunda en esaslı tartışma olan tescil talebinin hukuki niteliğinin ele alınıp incelenmesidir.

***Anahtar kelimeler:** Hukuki işlem, Tasarruf işlemi, Taşınmaz mülkiyeti.*

UDC : 347.232/.235

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 26.03.2024

Revise : 07.04.2024

Accepted : 22.04.2024

PECULIUM PROCESS IN IMMOVABLE PROPERTY

Funda Nezir, LL.M

International Vision University, Gostivar – North Macedonia

Faculty of Law

e-mail: nezir.funda@vizyon.edu.mk

ABSTRACT

Peculium process is one of the most common types of legal transactions in daily life because it affects a right in the property. It is a legal transaction that directly affects a right in the assets of the person making the disposition, transferring, restricting, changing or terminating that right to another person. Transactions such as the transfer of immovable property, the limitation of immovable property by easement or mortgage, and the renunciation of immovable property are common examples of peculium process. In the case of the immovable property being the subject of the peculium process, it should be evaluated whether it is possible to transfer the right, limit it, waive the right and condition the peculium process. Another important issue is the consideration and examination of the legal nature of the registration request, which is the most fundamental debate on the peculium process of immovable property.

Keywords: *Legal transaction, Peculium process, Immovable property.*

1. TAŞINMAZ MÜLKİYETİNİN DEVRİ

Taşınmaz mülkiyetinin konusunu arazi, tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar ile kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler oluşturur. Taşınmaz mülkiyeti ile alakalı yapılan tasarruf işleminde, mülkiyet hakkı doğrudan etkilenerek hak başkasına devredilir, yani eski malikle hak arasındaki bağ sona erer ve yeni malik sayılacak kişi ile hak arasında yeni bir bağ kurulmuş olur. Kanun bir taşınmaz mülkiyetinin devri niteliğindeki tasarruf işleminin geçerli olabilmesi, yani hüküm doğurabilmesi için iki unsurun varlığını arar. Bu unsurlardan birincisi *geçerli hukuki sebebin varlığı* ve ikincisi *tescil talebidir*. Kanun tarafından aranan ve taşınmaza ilişkin aynı hakta tasarruf işlemi yapılmasını amaçlayan hukuki sebep, değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Tasarruf işlemi yapma borcu doğuran bu hukuki sebep, sağlararası işlem yada ölüme bağlı tasarruf olabilir. Satış sözleşmesi, bağışlama sözü, vasiyetname, miras sözleşmesi, vekalet sözleşmesi ve bunlar gibi diğer tek taraflı yenilik doğuran hakların kullanılması, geçerli bir hukuki sebebin ortaya çıkmasına neden olarak taşınmazın mülkiyetini devir borcu doğurur.

İsviçre Hukuku'nda kabul gören sebebe bağlılık ilkesi gereği bir aynı hakka ilişkin tasarruf işleminin geçerli olabilmesi için bir hukuki sebebin varlığı aranır yani eş anlamlı olarak geçerli bir borçlanma işlemine ihtiyaç vardır. Bir hukuki işlem niteliğini taşıyan ve taşınmaz mülkiyetinin devri amacıyla yapılan borçlanma işlemi hukuki işlemin bütün zorunlu unsurlarını

bünyesinde barındırmalıdır. Bu doğrultuda işlemi yapan kişi hak ve fiil ehliyetine haiz olmalı, irade beyanı hukuka ve ahlaka aykırı olmamalı, irade beyanında sakatlıklar olmamalı, muvazza bulunmamalı işlem şekle uygun yapılmalıdır. Uygulama aşamasında hukuki işlem ilgili nedenlerden ötürü etkilenmemiş olmalıdır. Taşınmazlarla alakalı bir satış sözleşmesinde mülkiyeti devir borcu ve satış bedeli resmi belgede yer almalıdır. Satış sözleşmesinde satış bedelinin ödenip ödenmediği yada ne şekilde ödeneceğinin belirtilmiş olmaması ise zorunlu olmayıp, satış sözleşmesi geçerliliğini korur ve bu şekilde bir sözleşme tasarruf işleminin hukuki sebebi olarak göz önünde bulundurulabilir¹. Borçlanma işleminin konusu hukuka veyahut ahlaka aykırı ise yada işlemin konusu imkansızsa sözleşme kanun gereği kesin hükümsüzdür. Nitekim kesin hükümsüz sözleşme hiçbir etki yaratmaz ve bu sözleşmeye dayalı yapılan tasarruf işlemi de geçersiz olacaktır. Şekle aykırılık nedeniyle hükümsüz olan bir sözleşmeye dayalı tasarruf işlemi yapılmışsa, bu durumda tasarruf işlemi de hüküm doğurmaz ve taraflar istihkak talebinde bulunabilirler. Eğer borçlanma işlemindeki şekle ayrılığa rağmen tasarruf işlemi yapılmışsa, bu şekle aykırılığın işlemin yapılmasından sonra ileri sürülmesi hakkın kötüye kullanılmasını ifade edeceğinden şekle aykırılık iddiası dinlenmez². Bu durumda borçlanma işlemi geçersiz olsa dahi, yapılan tasarruf işlemi geçerliliğini korumuş olacaktır ve tarafların iade talebinde bulunma imkanı yoktur.

Taşınmaz mülkiyetinin devri ile alakalı sözleşmelerin geçerli olabilmeleri

ancak resmi şekilde düzenlenmiş olmalarına bağlıdır. İrade bozukluğu nedeniyle borçlanma işleminin geçersiz olması halinde, tasarruf işleminin durumunun ne olacağı tartışmalı bir konudur. Kabul gören geçersizlik teorisine göre irade bozukluğu nedeniyle yapılan borçlanma işlemi baştan itibaren geçersizdir ve iradesi sakatlanmış taraf istihkak talebinde bulunabilir. Fakat iradesi sakatlanmış kişi, sözleşmeyi iptal ettiğini süresinde bildirmezse veya bu hakkını kullanmaktan vazgeçerse borçlanma işlemi ve buna bağlı olarak tasarruf işlemi baştan itibaren geçerli hale gelecektir. Geçersiz bir borçlanma işlemine rağmen yapılan tasarruf işleminde, tasarruf eden hakkını kaybetmediği gibi karşı tarafta yer alan kişi de hakkın sahibi konumuna sahip olmuş olmaz. Taşınmaz mülkiyetine ilişkin tasarruf işleminde sebebe bağlılık önemlidir. Bu sebebe bağlılık tasarruf işleminden hakkın doğrudan etkilendiği anda, geçerli bir borçlanma işleminin var olması durumunu ifade eder. Aynı hakkın kazanılması aşamasında sebebe bağlılık ilkesi aranırken, hakkın devamında geçerli bir borçlanma işlemine ihtiyaç duyulmaz. Akipek/Akıntürk'e göre³, hukuki sebep sadece aynı hakkın kazanıldığı yani tescilin yapıldığı anda değil, sürecin tamamında geçerli olmalıdır. Bu durumda hukuki sebep, tescilin bütünleyici parçasını oluşturmaktadır. Yapılan tescilden sonra hukuki sebebin geçerliliğini kaybetmesi veya herhangi bir nedenle sona ermesi tescil üzerine etki yaratacaktır. Bu andan itibaren tescil varlığını şeklen sürdürür, fakat tescil yolsuz hale gelir. Borçlanma işlemi geçerli olmasına rağmen, tasarruf işleminde bir geçersizlik doğmuş olabilir. Bu durumda

3 Jale G. Akipek ,Turgut Akıntürk, **Eşya Hukuku**, İstanbul 2009. s.290.

tasarruf işleminin kendisi geçersiz olacağından hakkın kazanılması mümkün olmaz.

1.1. Tasarruf İşlemi İçin Gerekli Şartlar

Taşınmaz mülkiyetine ilişkin aynı hakkın kazanılması, tescil işleminin yapılmasıyla gerçekleşir. Aynı hakka ilişkin kazanımın sağlanması için, tescil talebinde *şekli şart* ile *maddi şartların* bulunması gerekir. Şekli şart, tescil talebinin yazılı yapılmış olması maddi şartlar ise tescil talebinde bulunan tarafın, tasarruf yetkisini ve tasarrufun hukuki sebebini belgelemesidir.

1.1.1 Tescil Talebinin Yazılı Olması

Kanunda sayılı istisnalar dışında tapu memurunun tapu sicilindeki tescil, değişiklik veya terkin işlemlerinden birini ancak ilgilisi tarafından talep edilmiş olması şartıyla yapabileceği talep yada başvuru ilkesi gereğidir⁴. Tapu memurunun gerek mutlak tescil gerekse nisbi tescil hallerinde tapu sicilinde tescil, değişiklik veya terkin işlemlerinden birini yapabilmesi için bu işlemin talep edilmesi zorunludur yoksa tapu memuru re'sen harekete geçerek sicilde herhangi bir değişiklik yapamaz.

Aynı şekilde taşınmaz mülkiyetinin devrinde aynı hakkın tasarruf işleminden etkilenmesi için tasarrufta bulunan tarafın

4 Bettina Deillon,Schegg, **Grundbuchanmeldung und Prüfungspflicht des Grundbuchverwalters im Eintragungsverfahren**, Zürich 1997, s. 86; Homberger, **a.g.e.**, N.1; Hatemi,Serozan,Arpacı, **a.g.e.**, s. 421.

talepte bulunması zorunludur. Aynı hak tescillerinde, tescil talebinde bulunmaya yetkili kişi mülkiyet hakkında tasarruf eden taraftır. Nitekim mülkiyet hakkına sahip olmak tescil talebinde bulunmak için tek başına yeterli olmayıp, aynı zamanda tapu sicilinde malik olarak görünmek gereklidir.

Sicil dışı mülkiyet hakkını kazanmış olan kimse mülkiyet hakkına sahip olsa da, adına tescil yapılmadıkça sicil dışı kazanmış olduğu mülkiyet hakkını tasarruf işlemine konu edemez. Yolsuz tescil sebebiyle tapuda malik olarak görünen kişi tarafından yapılan tescil talebi de geçerli kabul edilip, iyiniyetli üçüncü kişinin aynı hak kazanması sonucunu doğurur.

Kanun tarafından taşınmaz mülkiyetinin devrini amaçlayan borçlanma işleminin geçerliliği resmi şekle bağlanmış olsa da, tasarruf işlemi bakımından böyle bir resmi şekil şartı düzenlenmiş değildir. Zira resmi şekil şartı tasarruf işlemi için de aranmış olsaydı, mülkiyeti devralan tarafın da imzası zorunlu olarak aranacaktı. Böylelikle bu işlemin bir aynı sözleşme niteliğinde olduğu ortaya çıkacaktır⁵. Kanun koyucu açıkça tescilin, tasarrufa konu taşınmaz malikin yazılı beyanı üzerine yapılacağını düzenler. Talebin yazılı olması bir geçerlilik şartı olmadığından tescil talebinin yazılı şekilde yapılmaması tescili yolsuz hale getirmeyeceği belirtilir⁶.

1.1.2. Tasarruf Yetkisinin Belgelenmesi

5 Hatemi,Serozan,Arpacı, **a.g.e.**, s. 540.

6 Homberger, **a.g.e.**, N. 5; Deillon-Schegg, **a.g.e.**, s. 86; Hatemi,Serozan,Arpacı, **a.g.e.**, s. 540.

Taşınmaza ilişkin aynı hakkın kazanılması sürecinde tescil talebinde bulunan kişi, tasarruf yetkisini belgelemelidir. Tescil talebinde bulunacak kişi, aynı zamanda mülkiyet hakkının sahibidir. Tescil talebinde bulunan, kendisinin sicilde hak sahibi görünen kişi olduğunu veya sicilde hak sahibi görünen kişinin temsilcisi olduğunu kanıtlarsa, tasarruf yetkisinin varlığını belgelemiş olur. Tasarruf işleminin yapıldığı sırada yani tescilin yapıldığı anda tasarruf yetkisi aranmaktadır⁷. Mülkiyeti devir borcunu yaratan borçlanma işlemi sırasında, tasarruf yetkisinin varlığı aranmazken önemli olan tasarruf işleminin yapıldığı yani tescilin talep edildiği anda kişinin malik olması ve tapu sicilinde malik olarak görünmesidir.

1.1.3. Hukuki Sebebin Belgelenmesi

Tasarruf yetkisinin belgelenmesinden sonra bir ikinci maddi şart da hukuki sebebin belgelenmesidir. Tescilin yapılması, tescil talebinde bulunan tarafın, hukuki sebebi belgelemiş olmasına bağlıdır. Sebebin geçerliliği için gerekli olan şekle uyulduğunun ispatıyla, hukuki sebebin belgelenmesi gerçekleşir. Yapılan tescil talebi bizzat tapu memurun düzenlediği bir sözleşmeye dayanıyorsa, hukuki sebebin belgelenmesi hususu bir sorun yaratmaz. Fakat veraset, miras paylaşma sözleşmesi, cebri icra, gibi kişinin tapu memuru olmadan düzenlediği bu tür sözleşmelerde, hukuki sebebin varlığının ispatı daha da önem kazanır.

Tapu memuru gerek yasal denetim

7 Henri Deschenaux, **Schweizerisches Privatrecht**, Das Grundbuch, Fünfter Band, Dritter Teil Band, Erste Abteilung, Basel 1988, s. 272.

ilkesi gerekse sınırlı sayı ve tipe bağlılık ilkeleri bağlamında, taraflar arasındaki tasarruf işlemine konu edilmek istenen hakkı ve hukuki sebep niteliğindeki hukuki ilişkiyi denetler⁸. Sözleşmenin hukuka aykırı olması veya içeriğinde imkansızlığın mevcut olması hallerinde, tapu memuru tarafından bu durumun araştırılması gereklidir.

Muvazza, aşırı yararlanma, irade bozukluğu ihtimallerinin varlığında tapu memurunun denetleme yetkisi yoktur⁹. Tapu memurunun borçlanma işleminin geçerli olduğuna kanaat getirerek tescil yapmış olmasına rağmen, hukuki işlem şekle aykırı olabilir veya yok hükmünde olabilir. Tescilin yapılmış olması hukuki işlemdeki hükümsüzlüğün, iyiniyetin bağladığı sonuçlar dışında kendiliğinden düzelme sonucunu yaratmaz yani ayni hakkın kesin olarak kazanılmasını sağlamaz. Tasarruf işleminin hakkı doğrudan etkilemesi için sadece ayni sözleşmenin yapılması, ayni hakkın doğrudan etkilenmesi sonucunu doğurmaz. Bu süreçte tasarruf işleminin hüküm doğurması ayni sözleşmeden sonra tapu memuru tarafından tescilin yapılmasına bağlıdır. Tescil işlemi kayıt sırasına göre yevmiye defterine yazılarak yapılır. Dolayısıyla ayni hakkın doğumu, sonradan tapu siciline işlenmiş olmak kaydıyla, tescil talebinin yevmiye defterine kaydedildiği andır. Hak tescilin talebinin yevmiye defterine kayıt edilmesiyle tasarruf

işleminin doğrudan etkilenmiş olur¹⁰.

2. TAŞINMAZ MÜLKİYETİNİN SINIRLANMASI

2.1.1. Taşınmaz Mülkiyetinin İrtifak Hakkıyla Sınırlanması

İrtifak hakkı, bir taşınmaz üzerinde kullanım veya mülkiyete özgü bazı hakların kullanılmasından kaçınmayı gerektiren ve diğer bir taşınmaz veya kişi yararına ayni hak olarak adlandırılan hakların tümünü kapsar. Uygulama aşamasında *kullanma hakları* olarak da adı geçebilir. **İrtifak hakkı** sınırlı bir ayni haktır ve hak sahibine gayrimenkulü üzerinde kullanma veya yararlanma yetkisi sağlayan bir hak türüdür. Hak sahibinin taşınmazdan yararlanması aktif bir şekilde olursa buna *olumlu irtifak hakkı* denir. Eğer hak sahibinin taşınmazdan yararlanması, mülk sahibinin kullanmasına engel olacak şekilde ise buna *olumsuz irtifak hakkı* denir. Kanunda aksi düzenleme olmadıkça irtifak hakkının tesis edilmesinde taşınmaz mülkiyetine ilişkin hükümler uygulanır. İrtifak hakkının tescille kazanılması için taşınmaz mülkiyetinin kazanılmasında olduğu gibi geçerli hukuki sebep ve tescil talebine ihtiyaç duyulur. Kazanma sebebi olarak bir irtifak hakkının tesis edilmesinde, taşınmaz malikine, bir diğer taşınmaz lehine veya bir kişi lehine irtifak tesis etme borcu yükleyen borçlanma işlemi kabul edilir. Bu borçlanma işlemi, irtifak sözleşmesi veya ölüme bağlı tasarruf veya tek taraflı yenilik doğuran hakkın kullanılması şeklinde olabilir.

İrtifak sözleşmesinin eksiksiz
10 Deillon,Schegg, a.g.e., s. 38.

8 Deschenaux, a.g.e., s. 502; Homberger, a.g.e., N. 39; Deillon,Schegg, a.g.e., s. 152.

9 Homberger, a.g.e., N. 44; Deschenaux, a.g.e., s. 499; Deillon,Schegg, a.g.e., s. 320; Selahattin Sulhi Tekinay, Sermet Akman, Haluk Burcuoğlu, Atilla Altop, **Tekinay Eşya Hukuku**, İstanbul 1989. a.g.e., s. 337

ve zorunlu unsurları, bu anlamda irtifak hakkının türünü, yararlanan taşınmazı, yüklü taşınmazı, kişiye bağlı irtifakta yararlanacak kişiyi içermesi gerekir¹¹. Bu unsurlar dışında irtifak sözleşmesinde hakkın içeriğini, çerçevesini, kullanım şartlarını, kaçınma ve katlanma yükümlülüklerini, ivazlı olup olmadığını ihtiva eden unsurların sözleşmede yer almaması tescile engel değildir. İrtifak sözleşmesi borçlanma işlemi niteliğinde olup yalnızca bu işlemin yapılmış olması, irtifak hakkının tesis edilmesi sonucunu yaratmaz. İrtifak sözleşmesinin geçerli olması resmi şekilde yapılmasına bağlıdır.

Resmi şekilde yapılacak senet tapu memuru tarafından düzenlenir. İrtifak haklarından bir türü olan intifa hakkı ve oturma hakkı tapu siciline tescille olurken, kaynak hakkı ve üst hakkının kurulmasına ilişkin bir özel düzenleme olmamakla birlikte bu konuda, taşınmaz irtifak haklarına ilişkin maddelerin uygulanması mümkündür. Bu hakların tesisi için tapu siciline tescilin ve bu hakkın kurulmasına ilişkin sözleşmenin de yapılması gerekmektedir. Aynı bir hak niteliği kazanmaları, ancak tapu siciline tescil edilmiş olmalarına bağlıdır.

2.1.2. Tasarruf İşlemi

İrtifak hakkının tesis edilmesi için taraflar arasında irtifak sözleşmesinin yapılması yeterli olmayıp, tescil talebinin ve tescilin yapılması gereklidir. Bu durum aynı hakka ilişkin tasarruf işlemine hakim tescil ilkesi gereğidir. Yapılan tescil talebinin aynı sözleşme niteliğini taşıdığını savunmuş olduğumuzdan dolayı, bu talebin irtifa hakkının tesisi için taşınmaz malikinin yapmış olduğu tescil talebine ilişkin hükümlerden ayrıldığı

görülmektedir. Tasarruf niteliği taşıyan tescil talebinin süreye bağlanması, mülkiyet hakkının kazanılmasında hakkın özüyle bağdaşmazken süreye bağlı olarak irtifak hakkının tesis edilmesinde ise bir sakınca yoktur. Gerekeşya gerekse kişiye bağlı irtifak hakkının tesis edilmesini amaçlayan tescil talebinin süreye bağlanması, ancak sürenin tapu sicilinde anlaşılabilecek şekilde yani belirli süre olması durumunda mümkün kabul edilecektir. İrtifak hakkının tesis edilmesinin geciktirici koşula bağlanıp bağlanmayacağı, mülkiyet sürecinin kazanılmasında olduğu gibi mümkün kabul edilemez¹². İrtifak hakkı geciktirici koşula bağlı olarak tesis edilmiş olursa, koşul gerçekleşmeden irtifak hakkı tesis edilmemiş olacak ve ancak koşul gerçekleşmiş olduğunda tesis edilecektir. İrtifak hakkının geciktirici koşulla tesis edilmesi ile hakkın kullanılmasının koşullara bağlanması arasında farklar yer almaktadır. Taraflar hakkın hangi koşullar çerçevesinde kullanılacağını kararlaştırabilirler yani koşula bağlayabilirler. Fakat bu irtifak hakkının tesisi ile ilgili olan koşula bağlama anlamını taşımamaktadır. İrtifak hakkının bozucu koşula bağlanıp bağlanmayacağı meselesi ise tartışma konusudur. Kimi görüş irtifak hakkının tesisinin bozucu koşula bağlanamayacağını savunur¹³. Buna göre tesis edilen intifa hakkı bozucu koşulun gerçekleşmesiyle sona erecek, fakat şeklen varlığını sürdürmüş olacağından iyi niyetli üçüncü kişi tapu sicilinden bu durumu anlamış olsa dahi bozucu koşulun

12 Riemer, **a.g.e.**, N. 17; Homberger, **a.g.e.**, N. 8; Hatemi, Serozan, Arpacı, **a.g.e.** s. 673; Vecdi Aral, **İnşaat Üst Hakkı**, İstanbul 1962, s. 61.

13 Peter Liver, **Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch**, IV Band: Das Sachenrecht, Die Dienstbarkeiten und Grundlasten, Art. 730 Erster Band: Die Grunddienstbarkeiten, Zürich 1980, N. 65.

gerçekleşip gerçekleşmediğini bilebilecek durumda olmadığı için kazanım korunmuş olur.

Kabul edilen baskın görüş irtifak hakkının tesisinin bozucu koşula bağlanabileceği yönündedir¹⁴. Kanun koyucu sınırlı aynı hakkın bozucu süreye bağlı tesis edilmesini mümkün kılmıştır. Böylelikle sınırlı aynı hakkın bozucu koşula bağlı olarak tesis edilmesinde hiçbir sakınca yoktur. İrtifak hakkının bozucu koşula bağlı olarak tesis edilmesi tarafların menfaati ve ihtiyaçlarına uygun düşerse, tapu sicilinin üçüncü kişileri üstün tutuğu kesindir. Bundan dolayı bozucu koşula bağlı irtifak hakkının tesisi doğru olmayacaktır. Bozucu koşula bağlı irtifak hakkı kurulmuş olsa bile, koşulun gerçekleşmesi durumunda tarafların terkin taleplerine kadar ki sürede üçüncü kişilerin menfaati üstün tutularak hakkın maddi ve şekli varlığının devam ettiği kabul edilmelidir.

Taşınmaz lehine kurulan irtifak hakkının tescili hem yüklü hem de yararlanılan taşınmaz sayfasına yapılmalıdır. Bazı durumlarda tescilin sadece yüklü taşınmaz yada yararlanan taşınmaz sayfasına yapılmış olması halinde bir görüşe göre¹⁵, böyle bir durumun varlığında irtifak hakkı tesis edilmiş olmaz ve böylelikle aynı hak da doğmuş olmaz. Diğer bir görüş¹⁶ ise

14 Riemer, **a.g.e.**, N. 18; Liver, **a.g.e.**, N. 66; Homberger, **a.g.e.**, N. 6; Hans Prütting, **Sachenrecht**, München 2010, N. 139.

15 Homberger, **a.g.e.**, N. 1; Sirmen, **a.g.e.**, s. 565; Ferit Hakkı Saymen, Halit Kemal Elbir, **Türk Eşya Hukuku Dersleri**, İstanbul 1963, s. 444.

16 Liver, **a.g.e.**, N. 49; Hatemi, Serozan, Arpacı, **a.g.e.**, s. 696; M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi, Saibe Oktay-Özdemir, **Eşya Hukuku**, İstanbul 2012, s. 791; Bülent Köprülü, Selim Kaneti, **Sınırlı Aynı Haklar**, İstanbul 1982, s. 61.

irtifak hakkının yalnızca yüklü taşınmaz sayfasının üzerine yapılan tescille de kurulabileceğini savunur. İrtifak hakkına ilişkin tescil hataen yalnızca yüklü taşınmaz sayfasına yapılmışsa da irtifa hakkı geçerli olacaktır.

2.1.3 Taşınmaz Mülkiyetinin İpotekle Sınırlanması

2.1.3.1. Geçerli Hukuki Sebep

Taraflar arasında taşınmaz mülkiyetine ilişkin yapılan ipotek sözleşmesiyle, taşınmaz maliki alacaklıya karşı taşınmazı üzerinde ipotek tesis etme borcu altına girer. İpotek sözleşmesi tüm esaslı unsurları bünyesinde barındırmalıdır. İpotek sözleşmesi bu bağlamda rehinli alacaklı, rehin konusu, rehin veren taşınmaz, rehnin türü, güvence altına alınan alacak hakkı, rehnin miktarı, rehnin derecesi, tartışmalı bir unsur olsa da aynı zamanda alacak hakkının hukuki sebebi sözleşmede yer almalıdır¹⁷. Mevcut olan veya henüz doğmamış olmakla beraber doğması muhtemel olan alacak hakkı ipotekle güvence altına alınabilir. İpotek sözleşmesinde alacak hakkının hukuki sebebinin gösterilmesine ihtiyaç olup olmadığı konusu doktrinde tartışmalıdır.

Bir görüşe göre¹⁸ var olan alacak hakkını güvence altına almak için kurulan ipotek sözleşmesinde alacak hakkının hukuki

17 İlhan Helvacı, **Eski Medeni Kanunumuzla Karşılaştırmalı olarak Türk Medeni Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan İpotek Hakkı**, İstanbul 2008, s. 116.

18 Wolfgang Wiegand, “Die Grundpfandrechte-Die Konzeption des ZGB und ihre Entwicklung in der Praxis”, **Theorie und Praxis der Grundpfandrechte**, Bern 1996, s. 73; Köprülü, Kaneti, **a.g.e.**, s. 301-302; Akipek, Akıntürk, **a.g.e.**, s. 765.

sebebinin gösterilmesi gerekmemektedir. İleride doğacak yada doğması muhtemelen alacak hakkını güvenceye almak için kurulan ipotek sözleşmesinde, alacak hakkının hukuki sebebi gösterilmelidir. Var olan alacak hakkına ilişkin tesis edilen ipotek için hukuki sebebin gösterilmesi yönündeki görüşe kabul görürken. Bu görüşün savunduğu ve doğacak veya doğması muhtemel haklara ilişkin yapılan ipotek sözleşmesinde hukuki sebebin gösterilmesi yönündeki görüş doğru bir görüş değildir. Doğması muhtemelen alacak hakkında taraflar arasında bir hukuki ilişki yoktur, fakat ileriki zamanlarda bu hukuki ilişkinin doğma ihtimali söz konusudur yada taraflar arasında hukuki ilişki mevcut iken alacak hakkının doğma ihtimali mevcuttur. Taraflar arasında bir hukuki ilişkinin var olmadığı durumlarda, ipotek sözleşmesinde alacak hakkının hukuki sebebinin geçerli bir şart olarak aranması uygun değildir.

2.1.3.2. Tasarruf İşlemi

Yalnızca taşınmazın maliki, taşınmazın ipotekle sınırlanması için tescil talebinde bulunabilir. Tescil talebi, tasarruf işlemi niteliğinde olduğu için işlem ancak tasarruf yetkisine sahip taşınmaz malikinin yazılı beyanıyla yapılır. İsviçre Hukuku'nda aynı hakka ilişkin yapılan tasarruf işleminin sebebe bağlı olması nedeniyle, ipotek tesis edilmesine ilişkin yapılacak tasarruf işlemi, ipotek sözleşmesinin geçerli olmasına bağlıdır. İpoteğin alacak hakkına bağlı olması anlamı, geçerli bir ipotek tesis edilmek için geçerli bir alacak hakkının varlığı ile alacak hakkı sona erdiğinde ipoteğin de sona ermesini ifade eder. Hukuki işlemdeki geçersizlik sonucunda alacak hakkı da geçersiz hale gelmişse veya alacak hakkı ifa, ibra, takas gibi nedenlerden biriyle sona ermişse ipotekte sona erer. Ancak bazı durumlarda alacak hakkının varlığına rağmen ipotek sözleşmesi geçersiz olabilir. Bu durum alacak hakkına rağmen tescilin olumsuz olması neticesini doğurur. Geciktirici veya bozucu koşula bağlı olarak ipoteğe ilişkin tescil talebinin yapılması mümkün değildir¹⁹. Bunun aksine tapu sicilinde anlaşılabilecek şekilde tescil talebinin belirli süreye bağlanmasında sakınca yoktur²⁰.

2.1.3.3. İpotekten Feragat

Alacak hakkı sona erdiğinde kural olarak ipotekte sona erer. İfa yada eş deyimle borcun ödenmesi, takas, ibra gibi sebeplerle alacak hakkı sona erebilir. Kanun koyucu yaptığı düzenlemeyle, alacak hakkı sona erdiğinde taşınmaz malikinin alacaklıdan ipoteği terkin ettirmesini talep edebileceğini belirtmiştir. Yapılan bu düzenleme tartışmalıdır. Bu doğrultuda akla şu sorular gelmektedir. Acaba alacak hakkı sona erdiğinde ipotek terkine kadar varlığını sürdürür mü, yoksa alacak hakkının sona ermesi ipoteğinde sona ermesi sonucunu yaratır mı? Bir görüşe²¹ göre alacak hakkının sona ermesi ipoteğin sona ermesi neticesini doğurmaz. Zira kanun koyucu alacak hakkının sona ermesi durumunda ipotekli taşınmaz malikinin, ipoteğin terkin ettirilmesini alacaklıdan isteyebileceğini düzenlemiştir. Bir diğer görüş²² ise alacak hakkının sona ermesiyle ipotek hakkının da sona ereceğini kabul eder ve terkin yapılana kadar ipotek şeklen varlığını korur. İpotekli alacaklının şeklen devam eden ipoteğin terkinini talep etmesi gereklidir. Yani ipoteğin terkinini, taşınmazın malikinin talep etmesi mümkün değildir. İpotekli alacaklının tek taraflı ve tapu memuruna yönelteceği tasarruf niteliğindeki işlemiyle ipotek sona erer. Tek taraflı yapılan ve ipotekten feragat niteliği taşıyan bu tasarruf işleminin yapılması sonucunda, ipoteğin sona ermesi aynı zamanda alacak hakkının da sona ermesi sonucunu yaratmaz. Bir görüş²³, ipotekli alacaklının terkin talebinde bulunabilmesi için terkinin hukuki sebebini kanıtlaması gerektiğini ileri sürer.

Buna göre tescil, terkin, değişiklik gibi işlemlerin yapılabilmesi için talepte

bulunan kişi tasarruf yetkisini ve hukuki sebebi belgelemiş olmalıdır. İpotekli alacaklı, taşınmaz maliki ile kendisi arasında yapılan sözleşmeyle terkin talebi borcu altına girmişse terkin talebinin sebebe bağlı olduğu kabul edilmelidir. Rehin hakkı ancak tek taraflı yada sözleşmeye dayalı olarak feragat yapılmışsa madden ve şeklen sona ermiş olur.

3. TAŞINMAZ MÜLKİYETİNDEN FERAGAT

Taşınmaz mülkiyetinden feragat işlemi, malik ile hak arasındaki bağ sona erdirmesi nedeniyle mutlak kayıp olarak nitelendirilir. Mutlak veya nisbi kayıp hallerinden biriyle taşınmaz mülkiyeti sona erebilir. Mutlak kayıp hallerinde, taşınmaz mülkiyetinin kaybında hak bir başkası tarafından kazanılmazken, hak ya sahipsiz kalmakta yada hak konusu taşınmaz yok olmaktadır. Mutlak kayıp hallerine kıyasen nisbi kayıp hallerinde, mülkiyet hakkı bir başka kişinin yapmış olduğu hukuki işlem yada hukuki işlem dışı yollarla kazanılır ve malik ile hak arasındaki bağ sona ererken bir başka kişi ile hak arasında bağ kurulmuş olur. Mülkiyet hakkından feragat edilmesi işlemine aynı şekilde *terk* de denir. Feragat beyanının tapu memruna yöneltmesi gerekir. Yöneltilen bu irade beyanı tek taraflı ve eksiltici tasarruf işlemi niteliğindedir. Kanun koyucu aynı hakkın tapu siciline kaydedilmesi işlemi için tescil, sicilden silinmesi işlemine ise terkin ifadesini kullanmıştır. Feragat yoluyla mülkiyet hakkının sona ermesi için malikin feragat iradesini tapu memuruna yöneltmesi, yani terkin talep etmesi gerekir. Bu yöneltilen

talep yeterli olmayıp, tasarruf işleminin hüküm ifade etmesi için tapu memuru hakkı terkin etmelidir. Tescil talebine kıyasen terkin talebi bir hukuki sebebe ihtiyaç duymayan soyut bir tasarruf işlemi niteliğini taşır. Lakin yöneltilen terkin talebi bir borçlanma işleminden kaynaklanıyorsa bu durumda terkinin geçerli olması borçlanma işleminin geçerli olmasına bağlıdır ve bu durumda sebebe bağlılık ilkesi yürümeye devam eder²⁴. Terkin talebi tek taraflıdır ve terkin talebinin bir hukuki sebebe bağlı olması işlemin bu özelliğini etkilemez. Terkin talebinin, tescil talebinde olduğu gibi yazılı olması gereklidir. Aynı zamanda terkin talebinde bulunan kişinin tasarruf yetkisine sahip olması gereklidir. Terkin talebinin geçerli olması ve hüküm ifade edebilmesi için, geçerli bir terkin talebi ve geçerli bir terkin işleminin yapılmış olması gereklidir. Nitekim terkin talebine rağmen terkin yapılmamışsa yada yapılan terkin talebi geçerli değilse, bu durumda taşınmaz üzerindeki hak sona ermiş olmaz. Geçerli bir terkin talebinden söz edebilmek için talepte bulunan kişinin hak ve fiil ehliyetine veya bu terkin talebi temsilci ile yapıyorsa işlemde temsilcinin temsil yetkisine sahip olması gereklidir. Yapılan geçerli bir terkin talebi ile terkin gerçekleştiğinde, taşınmaz üzerindeki mülkiyet hakkı sona erer. Sona eren mülkiyet hakkı nedeniyle taşınmaz işgal yoluyla kazanılmaya elverişli hale gelir. Terkin talebi istenilen tarih ve sıraya göre yapılır. Tapu siciline terkinin yapılması ile hak sona ererken terkinin etkisi terkin

talebinin yevmiye defterine kayıt edilmesi ile başlar. Asıl kayıt yapılana kadar tescil talebinin geri alınması mümkündür çünkü terkin talebi tek taraflı tasarruf işlemi niteliğindedir²⁵.

SONUÇ

Taşınmaz mülkiyetine ilişkin tasarruf işlemi niteliği taşıyan taşınmazların devri, sınırlandırılması, mülkiyet hakkından feragat, alacağın devri ve ibra kurumları incelemiştir. Kanun bir taşınmaz mülkiyetinin devri niteliğindeki tasarruf işleminin geçerli olabilmesi, yani hüküm doğurabilmesi için iki unsurun varlığını arar. Bu unsurlardan birincisi *geçerli hukuki sebebin varlığı* ve ikincisi *tescil talebidir*. Tescil talebinin aynı sözleşme niteliğinde olduğu kabul edilmelidir. Tescil talebinin aynı sözleşme niteliğinde olduğunun kabul edilmesi için birçok emareler mevcuttur. Her şeyden önce taşınır mülkiyetinin devri sürecinde aynı sözleşmenin varlığı kabul edilmiştir. Taşınmaz mülkiyeti bakımından da aynı sonuca varılmalıdır. Alıcının taşınmaz mülkiyetinin kazanılması sürecinde, açık şekilde kabul beyanı gerekli değildir ve uygun süre içinde yapılan öneri reddedilmediği taktirde taraflar arasında aynı sözleşme kurulmuş olur.

Bir diğer konu da aynı sözleşme niteliğinde olan tescil talebinin geciktirici veya bozucu koşula veyahut süreye bağlanmasının mümkün olup olmadığıdır. Kural olarak tasarruf işlemi koşula bağlanabilir. Taşınmaz mülkiyetine ilişkin

24 Deschenaux, **a.g.e.**, s. 295; Homberger, **a.g.e.**, N. 6; Peter Liver, "Die Lüsung infolge Unterganges des Dinglichen Rechtes", **Privatrechtliche Abhandlungen, Festgabe zum 70. Geburtstag des Verfasser am 21. August 1972**, Bern 1972, s. 349.

25 Theo Buser, **Der Untergang Dinglicher Rechten an Immobilien**, Basel 1943, s. 82.

tescil talebinin süreye bağlanması mümkün değildir. Kanun aynı hakkın sınırlanması bakımından istisna getirmiştir ve bu istisnaya göre aynı hakkın tapu sicilinden sürenin açıkça anlaşılması şartıyla, sınırlı aynı hakkın süreye bağlı tescil edilmesi mümkün kabul edilmiştir. Taşınmaz mülkiyetinin sınırlanmasına ilişkin tescil talebinin doktrinde bozucu koşula bağlı yapılmasının mümkün olduğunu savunan görüşler vardır. Lakin koşula bağlı sınırlı aynı hakkın varlığı kabul edilse de hakkın terkinine kadar hakkın, şeklen varlığını sürdürdüğü kabul edilmelidir.

Alacak hakkının, alacaklının malvarlığından çıkıp yeni alacaklının malvarlığına geçmesi için iki işleme gerek duyulur. Birinci işlem borçlanma işlemi yada alacağın devri sözleşmesi, ikincisi ise tasarruf işlemidir. Alacak hakkının, devralan tarafın malvarlığına geçmesi, borçlanma işlemi niteliğindeki alacağın devri sözünün geçerli olmasına bağlıdır. Aksi halde alacak hakkı devreden tarafın malvarlığında kalmaya devam eder ve bu durumda iade talebine de ihtiyaç yoktur. Sebebe bağlılık ilkesi alacağın devri ve ibra, işlemlerinde kabul edilmelidir. Sebebe bağlılık ilkesi nisbi haklar alanında, tasarruf işleminin yapıldığı sırada ve devamında aranır. Böylelikle nisbi hakka ilişkin borçlanma işleminden dönme aynı etkilidir ve alacak hakkının herhangi bir işleme gerek kalmadan kendiliğinden eski alacaklının malvarlığına geçmesi sonucunu yaratır. Netice olarak hem mutlak haklar alanında hem de nisbi haklar alanında yapılan tasarruf işlemlerinin sebebe bağlı olduklarıdır.

KAYNAKÇA

AKİPEK Jale G, AKINTÜRK Turgut, **Eşya Hukuku**, İstanbul 2009.

ARAL Vecdi, **İnşaat (Üst) Hakkı**, İstanbul 1962.

BECKER Herman, **Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch Obligationenrecht**, I Abteilung, Allgemeine Bestimmungen, Art.1-183, Bern 1941.

BUSER Theo, **Der Untergang Dinglicher Rechten an Immobilien**, Basel 1943.

DESCHENAUX Henri, **Schweizerisches Privatrecht**, Das Grundbuch, Fünfter Band, Dritter Teil Band, Erste Abteilung, Basel 1988.

DEILLON - SCHEGG Bettina, **Grundbuchanmeldung und Prüfungspflicht des Grundbuchverwalters im Eintragungsverfahren**, Zürich 1997.

GÜRSOY Kemal Tahir, EREN Fikret, CANSEL Erol, **Türk Eşya Hukuku**, Ankara 1984.

HATEMİ Hüseyin, SEROZAN Rona, ARPACI Abdülkadir, **Eşya Hukuku**, İstanbul 1991.

HELVACI İlhan, **Eski Medeni Kanunumuzla Karşılaştırmalı olarak Türk Medeni Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan İpotek Hakkı**, İstanbul 2008.

HOMBERGE Arthur, **Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch**, Das Sachenrecht, Dritte Abteilung, Besitz

und Grundbuch, Art.919-977, Zürich 1938.

KÖPRÜLÜ Bülent, KANETİ Selim,
Sınırlı Ayni Haklar, İstanbul 1982.

LEEMANN Hans, **Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch**, Schweizerisches Zivilgesetzbuch, Band IV, Sachenrecht, I.Abteilung, Art. 641-729, Bern 1920.

LİVER Peter, “Die Lüschung infolge Unterganges des Dinglichen Rechtes”, **Privatrechtliche Abhandlungen, Festgabe zum 70. Geburtstag des Verfassers am 21. August 1972**, Bern 1972.

LİVER Peter, **Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch**, IV Band: Das Sachenrecht, Die Dienstbarkeiten und Grundlasten, Art. 730-792, Erster Band: Die Grunddienstbarkeiten, Zürich 1980.

OĞUZMAN M. Kemal, SELİÇİ Özer, OKTAY-ÖZDEMİR Saibe, **Eşya Hukuku**, İstanbul 2012.

PRÜTTING Hanns, **Sachenrecht**, München 2010.

REİSOĞLU Safa, **Eşya Hukuku**, Ankara 1984.

RIEMER Hans Michael, **Die beschränkten dinglichen Rechte**, Bern 2000

SAYMEN Ferit Hakkı/ELBİR Halit Kemal, **Türk Eşya Hukuku Dersleri**, İstanbul 1963.

SİRMEN Lale, **Eşya Hukuku**, Ankara 2013.

TEKİNAY Selahattin
Sulhi, AKMAN Sermet, BURCUOĞLU

Haluk, ALTOP Atilla, **Tekinay Eşya Hukuku**, İstanbul 1989.

VON TUHR Andreas, PETER Hans, **Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts**, Erster Band, Zürich 1979.

WIEGAND Wolfgang,
“Kreditsicherung und Rechtsdogmatik”, **Berner Festgabe zum Schweizerischen Juristentag 1979**, Bern und Stuttgart 1979.

UDC : [691.7:624.042]:550.34
Makale türü:
1.01 Orjinal bilimsel makale

Kabul edildi: 27.03.2024
Revize : 08.04.2024
Onaylandı : 21.04.2024

METAL ENERJİ SÖNÜMLEYİCİLERİN OPTİMİZASYONU VE UYGULAMA ALANLARI

M-r. Meryem Kaproli Muci

International Vision University, Research assistant

meryem.kaprol@vision.edu.mk

ÖZET

Bu çalışma, deprem mühendisliğinde pasif sismik kontrol elemanları olarak kullanılan metalik enerji sönmleyicilerin tasarım, optimizasyon ve uygulama yaklaşımlarını kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Metalik enerji sönmleyiciler, plastik şekil değıştirme yoluyla sismik enerjiyi tüketerek yapı sistemlerinde hasarı sınırlandıran, bakım gerektirmeyen ve maliyeti etkin cihazlar olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada, cihaz performansını etkileyen geometrik ve malzeme parametreleri, bağlantı detayları ve yerleşim stratejileri ele alınmış; sonlu eleman analizleri, çok kriterli optimizasyon algoritmaları ve deneysel doğrulama yöntemleri tartışılmıştır. Metalik enerji sönmleyicilerin yeni bina tasarımlarında, mevcut yapı güçlendirmelerinde, köprü ve altyapı sistemlerinde geniş uygulama alanı bulduğu; bu sistemlerin yapısal rijitlik ve sünekliği optimize ederek deprem sonrası onarım süresini kısalttığı vurgulanmıştır. Bulgular, metalik enerji sönmleyicilerin afet riskinin azaltılmasında etkili ve sürdürülebilir bir çözüm sunduğunu göstermekte, hibrit sönmleyici sistemler ve yüksek süneklikli malzeme kullanımı gibi konuların gelecekteki araştırmalar için öncelikli alanlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Metalik sismik sönmleyiciler, plastik şekil değıştirme, sismik enerji, güçlendirme

UDC : [691.7:624.042]:550.34

Article type:

1.01 Original scientific article

Received : 27.03.2024

Revise : 08.04.2024

Accepted : 21.04.2024

OPTIMIZATION AND APPLICATION AREAS OF METALLIC ENERGY DISSIPATERS

M-r. Meryem Kaproli Muci

International Vision University, Research assistant

meryem.kaprol@vision.edu.mk

ABSTRACT

This study provides a comprehensive review of the design, optimization, and application approaches of metallic energy dissipaters, which serve as passive seismic control devices in earthquake engineering. Metallic energy dissipaters, characterized by their ability to dissipate seismic energy through plastic deformation, offer an effective means to limit structural damage while being maintenance-free and cost-efficient. The paper examines the influence of geometric and material parameters, connection details, and placement strategies on device performance, supported by finite element analyses, multi-criteria optimization algorithms, and experimental validation methods. Metallic energy dissipaters have demonstrated wide applicability in new building designs, seismic retrofitting of existing structures, and bridge and infrastructure systems, effectively optimizing structural stiffness and ductility while reducing post-earthquake repair time. Findings highlight metallic energy dissipaters as a sustainable and efficient solution for seismic risk mitigation, emphasizing future research priorities, including the development of hybrid dissipater systems and the use of high-ductility materials.

Keywords: Metallic seismic energy dissipaters, passive seismic control devices, plastic deformation, seismic energy dissipation, structural retrofitting, earthquake-resistant design, hysteretic dampers.

1. INTRODUCTION

Earthquakes are regarded as one of the most destructive natural disasters in the field of structural engineering. Major earthquakes that have occurred over the past century have not only resulted in significant loss of life and property but have also caused severe disruptions to social and economic systems. Consequently, earthquake-resistant structural design has become one of the most critical areas of modern civil engineering (Chopra, 2017) (FEMA-356, 2000).

Traditional earthquake design approaches have primarily focused on ensuring that structural components possess sufficient strength and stiffness. However, the modern performance-based design philosophy considers not only strength but also the energy dissipation capacity of the structure (ASCE, 2017). The controlled dissipation or redirection of seismic energy to which structures are subjected plays a crucial role in limiting damage. In this context, passive energy dissipation systems represent effective solutions widely employed to enhance the seismic performance of structures (Enríquez-Zárate, Abundis-Fong, Velázquez, & Gutiérrez, 2019).

Passive energy dissipators can generally be classified as viscous, viscoelastic, frictional, or metallic. Metallic energy dissipators are elements that consume seismic energy through plastic deformation, thereby providing additional damping capacity to the structure (Castaldo, 2014). Owing to their advantages, such as simple design, minimal maintenance requirements, high energy absorption

capacity, and cost-effectiveness, they have found broad applications worldwide (Tsai, Chen, Hong, & Su, 1993). Nevertheless, issues such as design optimization, material selection, and the refinement of geometric parameters remain active areas of research (Lee & Bruneau, 2005).

2. DEFINITION AND WORKING PRINCIPLE OF METALLIC ENERGY DISSIPATORS

During earthquakes, structures are subjected to large amounts of kinetic energy. If all of this energy is absorbed by the structural system, severe damage or collapse may occur in the elements. According to the energy-based design philosophy, structural systems should dissipate a portion of this energy through elastic deformation and the remainder through plastic deformation or damping devices (Chopra, 2017).

Metallic energy dissipators are passive seismic control devices that consume seismic energy by utilizing plastic deformation mechanisms. These devices, when integrated into a structural system, yield at a certain displacement level under cyclic loading, thereby dissipating energy and limiting potential damage in the main structural components (Farajiani, Elyasigorji, Elyasigorji, Moradi, & Farhangi, 2024). Their primary advantages include minimal maintenance requirements, long service life, and relatively low cost.

2.1 Working Principle

The fundamental principle of metallic dissipators is based on the repeated plastic deformation of the material. These elements begin to yield when a certain displacement threshold is exceeded during an earthquake, dissipating large amounts of energy through hysteretic cycles. Deformations beyond the yield stress are irreversible; therefore, the devices are inspected after seismic events and replaced or repaired if necessary (Lee & Bruneau, 2005)

The energy dissipation capacity depends on the material properties of the device (yield stress, ductility), its geometry (plate thickness, dimensions), connection details, and installation location. Optimization of these factors increases the amount of energy dissipated while maintaining the system stiffness at the desired level (Liu, Zhao, & Liu, 2025).

2.2 Classification and Types

Metallic energy dissipators can generally be classified according to their deformation mechanism:

- **Shear-Type Dissipators:** Operate by the shear deformation of thin metal plates and are typically installed at floor levels in multi-story buildings (Ma, Yu, & Wang, 2023)
- **Bending-Type Dissipators:** Metal plates or arms yield under bending moments, dissipating energy. Examples include limited-yield zones in beam-to-frame connections (Chen, et al., 2024)

- **Eccentric Link Systems:** Partial connections in steel frame systems yield after a certain displacement, dissipating energy. Eccentrically Braced Frame (EBF) systems are a representative example (Suswanto, Ghifari, Triwulan, Sugihardjo, & Pangestuti, 2025).
- **X-Type or Spreading Plate Dissipators:** Plates with specialized geometries undergo plastic deformation under tension and compression. These designs are both compact and capable of high energy dissipation (Chan & Albermani, 2008)
- **Buckling-Restrained Braces (BRB):** Axial members operating within a restraining casing prevent buckling under compression. The metal core yields, providing a symmetric hysteretic response (Black, Makris, & Aiken, 2004).

2.3 Advantages and Limitations

Advantages:

- Simple design and fabrication processes
- Long service life with minimal maintenance requirements
- High energy dissipation capacity
- Easy detection of visible post-earthquake damage

- Cost-effective solutions (Katsimpini, Papagiannopoulos, & Hatzigeorgiou, 2025)

Limitations:

- Irreversible plastic deformations, which may require device replacement
- Reduction in capacity after multiple large seismic events
- Limited effectiveness in systems requiring large displacement demands
- Careful design of installation and connection details is essential (Farajiani, Elyasigorji,

Elyasigorji, Moradi, & Farhangi, 2024)

This section has discussed the fundamental principles, classification, and advantages/limitations of metallic energy dissipators. The following section examines in detail the optimization of design and performance parameters for these devices.

3. OPTIMIZATION APPROACHES

The design of metallic energy dissipators is not limited to selecting an appropriate yield strength. Their effectiveness depends on various parameters, including deformation capacity, energy dissipation potential, economic feasibility, and integration into the structural system. Therefore, optimization studies aim to enhance both the performance of the device and the costperformance balance (FEMA-

Optimization approaches can generally be divided into two main categories:

- (i) Optimization of geometric and material properties, and
- (ii) Optimization of structural placement and connection details.

This section explores both approaches in detail, supplemented with examples from numerical and experimental studies.

3.1 Design Parameters

The main design parameters influencing the performance of metallic dissipators are summarized below:

- Geometric Parameters: Plate thickness, width, length, shape factor, hole configurations, and folding geometries govern the energy dissipation capacity. For instance, in X-type or spreading plate designs, the geometry of folding regions significantly affects the uniformity of plastic deformation (Gao, et al., 2024)
- Material Selection: Yield strength, ductility, and toughness directly determine the energy absorption capacity. While low-alloy steels are widely used, high-ductility steels and stainless-steel alternatives are also under investigation (Lee & Bruneau,

2005).

- **Connection Details:** The connection of the dissipator to the main structural system is critical for force transfer, stiffness, and ease of installation. Poorly designed connections can significantly limit device performance (Javanmardi, Ibrahim, Ghaedi, Ghadim, & Hanif, 2019).
- **Placement Location:** The positioning of devices within the structural systems such as at floor levels-affects inter-story drift demands, frame stiffness, ductility requirements, and device sizing (Tovar & Lopez, 2004)

The multi-parameter optimization of these variables represents one of the most complex stages of the design process. Modern analysis tools and experimental studies play a critical role in achieving effective optimization.

3.2 Geometric Optimization

Geometric optimization aims to adjust the shape and dimensions of the device to maximize its energy dissipation capacity. Expanding the area of the hysteretic loops and achieving stable plastic behavior are of particular importance.

In shear-type dissipators, plate thickness and shear span govern the yielding capacity, while the risk of buckling can be mitigated by designing stiff edge plates or incorporating buckling-restraining casings (Black, Makris, & Aiken, 2004).

For bending-type elements, the bending moment capacity is influenced by the crosssectional geometry and the design of plastic hinge regions. Ideally, widespread plastic deformation along the entire length of the dissipator is desired (Terenzi, 2023).

In X-type or spreading plate dissipators, hole arrangements, fold lines, and thickness variations enable controlled bending. Triangular plate energy dissipators, for example, have demonstrated up to a 30% increase in energy dissipation capacity through optimization of angle and thickness parameters.

Parametric finite element analyses (e.g., Abaqus, Ansys) are widely used in such optimization studies. Designers can determine optimal geometries through iterative analyses that consider displacement demands and force distributions.

3.3 Material Selection and Optimization of Material Properties

Material properties, including yield strength, ductility, and strain-hardening characteristics—directly affect the hysteretic response of the device. Steels with lower yield strength can dissipate more energy under larger displacements; however, their use may necessitate larger device dimensions (Shih & Sung, 2005).

High-ductility steels delay crack propagation under cyclic loading and extend device service life. Studies have also demonstrated that stainless steels, due to their superior ductility and corrosion resistance, are suitable for long-service-life

dissipators.

Material selection must also balance performance with cost. For large-scale projects, optimizing low-cost standard structural steels is often crucial for overall budget efficiency (Zorlu, 2007).

3.4 Optimization of Connections and Placement

The design of connection details governs the force transfer capacity and ease of installation of the dissipator. Connections must be designed with appropriate stiffness and rotational capacity to ensure that the intended plastic deformation mechanisms of the device are realized (ASCE, 2017).

Placement optimization should be integrated into the overall seismic design of the structure. The selection of optimal floors or frame locations for dissipator installation must account for interstory drift demands, stiffness distribution, and vibration modes (Eurocode-8, 2004).

Numerical optimization studies enable the comparison of device placement configurations at the structural scale. In multi-story systems, placement strategies help balance force and displacement demands at each story level (FEMA-440, 2005).

3.5 Numerical Optimization Approaches

Finite element analyses serve as the primary tool for parametric optimization studies. The analysis process generally involves the following steps:

1. Development of geometric and material models
2. Definition of plastic deformation and yielding behavior
3. Simulation of cyclic loading
4. Calculation of hysteretic energy dissipation
5. Evaluation of parameter variations and their effects on outcomes

Multi-objective optimization algorithms—such as genetic algorithms and design space exploration techniques—can be used to balance energy dissipation capacity, displacement demands, and overall cost (Deb, 2011).

3.6 Experimental Optimization Approaches

In addition to numerical analyses, experimental studies are critical for design validation and model calibration. Typical experimental programs include:

- Cyclic loading tests
- Pseudo-dynamic tests
- Full-scale structural component testing
- Testing of connection and assembly details (Elnahsai & Di Sarno, 2008).

Experimental optimization research enhances understanding of complex

deformation mechanisms and enables accurate calibration of numerical models.

3.7 Cost-Performance and Sustainability Optimization

Optimization efforts must address not only technical performance but also cost efficiency and sustainability. Key design goals include minimizing material usage, simplifying fabrication and installation processes, and reducing maintenance requirements.

Furthermore, designing devices for reusability can help lower post-earthquake repair costs. This sustainability-oriented approach is particularly significant for cities aiming for rapid postdisaster recovery (Gioncu & Mazzolani, 2014).

This section has provided a detailed overview of design parameters and both numerical and experimental approaches for optimizing metallic energy dissipators. The next section examines the application of these devices across different structural systems.

4. APPLICATIONS

Metallic energy dissipators are widely implemented in various structural systems due to their simple design, minimal maintenance requirements, and high energy absorption capacity. The increasing use of passive energy dissipation systems in earthquake-resistant design not only enhances structural safety but also significantly reduces damage levels and associated economic losses (FEMA-356, 2000)

This section discusses the

implementation of metallic energy dissipators in new building design, seismic retrofitting of existing structures, bridge and infrastructure applications, as well as examples of international practice.

4.1 Use in New Buildings

In the design of new buildings, metallic dissipators are integrated as part of performancebased seismic design strategies. When installed in structural systems, these devices yield at the target design displacement levels, dissipating a significant portion of seismic energy and limiting damage to the primary structural elements (Erkuş, et al., 2019).

In particular, shear-type or bending-type dissipators are used in high-rise buildings and irregularly planned structures to reduce interstory drift demands. In systems such as Eccentrically Braced Frames (EBF), the link element functions as a metallic energy dissipator, with its yield capacity optimized through finite element analyses (Bozkurt & Topkaya, 2017).

Advantages in new design applications include:

- Achieving performance-based seismic design objectives
- Optimizing overall structural stiffness
- Providing easily implementable and inspectable systems
- Reducing post-earthquake repair time (Guo, Wang, Wang, & Wang, 2023)

4.2 Seismic Retrofitting of Existing Buildings

A large portion of the existing building stock was not designed in accordance with modern seismic codes. Metallic energy dissipators stand out as a cost-effective and efficient solution for seismic retrofit projects.

Common retrofit strategies include:

- Integrating dissipators into cross-bracing systems within frames
- Incorporating shear-type dissipators into double-layer wall systems
- Enhancing plastic hinge regions in beam-column joints to limit moment demands.

These systems enable an increase in energy dissipation capacity without significantly enhancing the overall stiffness of the structure. In particular, minimally invasive solutions have been developed for application to cultural heritage structures (Gioncu & Mazzolani, 2014).

4.3 Use in Bridges and Infrastructure Systems

Bridges, viaducts, and critical infrastructure systems are also among the primary application areas of metallic energy dissipaters. These devices can be employed in conjunction with seismic isolation systems or independently in bridges, helping to limit excessive displacements and prevent structural damage (Black, Makris, & Aiken,

2004).

Examples of applications include:

- Displacement-restricting and energy-dissipating connections at bridge bearings
- Shear-type or flexural metallic dampers in steel superstructures
- Sliding plates that function in combination with seismic isolation systems

For instance, in Japan, metallic dissipative connections have been developed for viaduct bearings and have demonstrated excellent performance (Kuwabara, et al., 2012)

4.4 Industrial Facilities and Special Structures

Metallic energy dissipaters are widely used in industrial facilities where vibration control of heavy machinery or mitigation of seismic effects is required. They also provide cost-effective and maintenance-free solutions for structures such as shelving systems, warehouses, and energy plants (Chan & Albermani, 2008).

Through specialized designs:

- Damping elements can be integrated into machine foundations.
- Post-earthquake operational continuity is ensured.

- Maintenance requirements are preferred (Eurocode-8, 2004). minimized.

4.5 Country- and Region-Based Application Examples

Japan: As one of the leading countries in earthquake engineering, Japan has been at the forefront of the development of metallic dampers. X-type and shear-type dampers are widely applied in high-rise buildings, while advanced energy-dissipating connections are employed in bridge bearings and viaducts (Takewaki, 2009).

United States: Under the framework of performance-based seismic design, Eccentrically Braced Frames (EBFs) and Buckling-Restrained Braces (BRBs) have become widespread. BRBs, in particular, are extensively used in most new buildings on the West Coast (Sabelli, Roeder, & Hajjar, 2013).

Turkey: Following the 1999 Marmara earthquake, seismic retrofitting initiatives accelerated, and metallic damper systems began to be implemented in the strengthening of schools, hospitals, and administrative buildings. In recent years, the use of Eccentrically Braced Frame (EBF) and Buckling-Restrained Brace (BRB) systems has been increasingly observed in new structural designs (TBEC, 2018).

Italy and Europe: Under the Eurocode 8 framework, the application of metallic energy dissipaters is strongly encouraged, particularly in the seismic retrofitting of historical structures, where minimally invasive solutions are often

4.6 Advantages and Implementation Strategies

The advantages of metallic energy dissipaters in practical applications include:

- Ease of implementation and minimal maintenance requirements
- Relatively low cost
- Compatibility with performance-based design principles
- Reduction in post-earthquake repair time

However, when determining implementation strategies, designers should pay particular attention to:

- Integration with the overall structural system
- Accuracy of connection details
- Interstory drift demands
- The impact of device placement on global stiffness and ductility (Chopra, 2017).

This section has examined the application of metallic energy dissipaters in new and existing buildings, bridges, industrial facilities, and through various international case studies.

5. CONCLUSIONS AND DISCUSSION

This study comprehensively investigated the design, optimization, and application approaches of metallic energy dissipaters. The findings clearly demonstrate that metallic dampers provide an effective and practical solution for enhancing seismic performance and limiting structural damage.

5.1 Key Findings

- **Energy dissipation capacity:** Shear-type metallic dampers exhibit stable and wide hysteretic loops under repeated loading, dissipating a significant amount of seismic energy. Both numerical and experimental studies confirm an average energy dissipation capacity of approximately 20–25 kJ per device (Soong & Dargush, 1997) (Tsai, Chen, Hong, & Su, 1993).
- **Displacement control:** In a representative new building design, interstory drift demands were reduced by approximately 20%. This reduction ensures compliance with code limitations and contributes to limiting structural damage (Chopra, 2017).
- **Primary Structural System Performance:** In structures equipped with metallic energy dissipaters, the formation of plastic hinges in the main frame elements was substantially reduced, thereby lowering pre-collapse damage levels (Lee & Bruneau, 2005).

- **Economic Benefits:** Manufacturing and installation costs are relatively low, contributing minimally to the overall project budget (approximately 2–3%). Additionally, low maintenance requirements and rapid post-earthquake repair further enhance their practical advantages (Gioncu & Mazzolani, 2014).

5.2 Discussion on Design and Optimization

The effectiveness of metallic energy dissipaters is highly dependent on careful design optimization. When geometric parameters, material selection, and connection details are not appropriately addressed, the desired energy dissipation may not be achieved. Furthermore, improper design can lead to undesirable phenomena such as buckling, brittle fracture, or weak structural integration.

Consequently, a contemporary design approach must integrate parametric finite element analyses, multi-objective optimization algorithms, and experimental validation to ensure both performance and reliability (Deb, 2011).

This comprehensive approach allows designers to balance energy dissipation, displacement control, and structural integrity effectively.

5.3 Expansion of Application Areas

Recent years have witnessed a significant increase in the application of metallic energy dissipaters across various domains, including:

- New building design, particularly EBF and BRB systems
- Seismic retrofitting of existing buildings
- Bridges and other critical infrastructure systems
- Industrial facilities

The widespread adoption of performance-based design principles has accelerated the integration of these devices into standard engineering practice (ASCE, 2017).

Additionally, heightened awareness following major earthquakes, both in Turkey and globally, has reinforced the perception of passive systems as vital tools for disaster risk mitigation. Regulatory frameworks such as ASCE 41, Eurocode 8, and the Turkish Building Earthquake Code have further facilitated standardized implementation by providing explicit definitions and design guidelines for these devices.

5.4 Sustainability and Future Research Directions

Metallic energy dissipaters not only enhance seismic resilience but also support sustainable design objectives. By reducing structural damage, they limit material and resource consumption, contributing to more environmentally responsible construction. Moreover, they reduce postearthquake repair time and associated costs, thereby promoting continuity of building use and operational efficiency.

Future research should continue to focus on optimizing design parameters, material selection, and placement strategies to further enhance both the performance and sustainability of metallic energy dissipation systems. Such investigations will be critical for the broader adoption of these devices in regions with high seismic risk and for the continued advancement of performance-based design methodologies.

Modular and Reusable Design Options: Metallic energy dissipaters can be designed as modular systems, allowing for replacement or reusability in the event of damage.

Furthermore, the development of future research directions should focus on more complex geometries, high-ductility materials, novel connection systems, and hybrid damping solutions that combine viscoelastic and metallic components (Black, Makris, & Aiken, 2004).

5.5 Conclusions

In conclusion, metallic energy dissipaters:

- Limit the propagation of seismic energy within the structure.
- Control the plasticization of primary structural elements.
- Enhance seismic performance while maintaining cost-effectiveness.
- Provide a flexible and efficient solution for both new construction and retrofitting projects.

This study highlights the critical importance of the broader and optimized implementation of energy dissipation systems in engineering projects, particularly in regions with high seismic risk. The findings underscore their role as a practical and reliable approach to improving structural resilience and minimizing earthquake-induced damage.

References

- ASCE. (2017). *Minimum Design Loads and Associated Criteria for Buildings and Other Structures*. (ASCE/SEI 7-16).
- Black, C. J., Makris, N., & Aiken, I. D. (2004). Component testing, seismic evaluation and characterization of buckling-restrained braces. *Journal of Structural Engineering*, 880894.
- Bozkurt, M. B., & Topkaya, C. (2017). Replaceable links with direct brace attachments for eccentrically braced frames. *Earthquake Engineering & Structural Dynamics*.
- Castaldo, P. (2014). *Passive Energy Dissipation Devices*.
- Chan, R. W., & Albermani, F. (2008). Experimental study of steel slit damper for passive energy dissipation. *Journal of Structural Engineering*, 1058-1066.
- Chen, S., Wang, W., Liu, G., Zhou, C., Chen, B., & Chen, Z. (2024). Mechanical behavior and seismic control performance of a metallic torsional damper for flexible structures. *Engineering Structures*.
- Chopra, A. K. (2017). *DYNAMICS OF STRUCTURES: Theory and Applications to Earthquake Engineering*. Pearson.
- Deb, K. (2011). *Multi-Objective Optimization Using Evolutionary Algorithms*. Wiley.
- Elnahsai, A. S., & Di Sarno, L.

(2008). *Fundamentals of Earthquake Engineering*. Wiley.

Enríquez-Zárate, J., Abundis-Fong, H. F., Velázquez, R., & Gutiérrez, S. (2019). Passive vibration control in a civil structure: Experimental results. *Sage*.

Erkuş, B., Yıldırım, S., Güler, M., Özer, C., Sütçü, F., & Alhan, C. (2019). SEISMIC DESIGN OF

STRUCTURES WITH DAMPERS, PART II: A PROPOSAL FOR DESIGN BASIS FOR APPLICATIONS IN TURKEY. *International Conference on Earthquake Engineering and Seismology*, (s. 2-6). Ankara.

Eurocode-8. (2004). *Design of structures for earthquake resistance*.

Farajiani, F., Elyasigorji, F., Elyasigorji, S., Moradi, M., & Farhangi, V. (2024). Effect of U-Shaped Metallic Dampers on the Seismic Performance of Steel Structures based on EnduranceTime Analysis. *MDPI*.

FEMA-356. (2000). *Prestandard and Commentary for the Seismic Rehabilitation of Buildings*. FEMA 356.

FEMA-440. (2005). *Improvement of Nonlinear Static Seismic Analysis Procedures*.

Gao, J., Xi, J., Xu, Y., Ding, J., Zhu, J., Chang, Y., & Chen, B. (2024). Analysis of the Mechanical Properties and Parameter Sensitivity of a U-Shaped Steel Damper.

Gioncu, V., & Mazzolani, F. M. (2014). *Seismic Design of Steel Structures*.

CRC Press.

Guo, L., Wang, J., Wang, W., & Wang, H. (2023). Performance-based seismic design and vulnerability assessment of concrete frame retrofitted by metallic dampers. *Structures*.

Javanmardi, A., Ibrahim, Z., Ghaedi, K., Ghadim, H. B., & Hanif, U. (2019). State-of-the-Art Review of Metallic Dampers: Testing, Development and Implementation.

Katsimpini, P. S., Papagiannopoulos, G. A., & Hatzigeorgiou, G. (2025). A Thorough Examination of Innovative Supplementary Dampers Aimed at Enhancing the Seismic Behavior of Structural Systems.

Kuwabara, T., Tamakoshi, T., Murakoshi, J., Kimura, Y., Nanazawa, T., & Hoshikuma, J.-i. (2012). *Outline of Japanese Design Specifications for Highway Bridges in 2012*. Japan Road Association.

Lee, K., & Bruneau, M. (2005). Energy dissipation of compression members with buckling. *Journal of Structural Engineering*,.

Liu, M., Zhao, G., & Liu, K. (2025). Numerical study of seismic performance of grooved metallic yielding damper made from shape memory alloys. *Journal of Engineering and Applied Science*.

Ma, X., Yu, Y., & Wang, Z. (2023). Structural Seismic Performance of Prefabricated Steel Plate Shear Wall with High Energy Dissipation. *ResearchGate*.

Sabelli, R., Roeder, C., & Hajjar, J. (2013). *Seismic Design of Steel Special Concentrically Braced Frame Systems*.

Shih, M.-H., & Sung, W.-P. (2005). A model for hysteretic behavior of rhombic low yield strength steel added damping and stiffness.

Soong, T. T., & Dargush, G. F. (1997). *Passive Energy Dissipation Systems in Structural Engineering. MECCANICA*.

Suswanto, B., Ghifari, F., Triwulan, Sugihardjo, H., & Pangestuti, P. A. (2025). Performance Analysis of Eccentrically Braced Frames (EBF) using Metallic Yielding Damper (MYD) with Hysteretic Steel Damper (HSD) Type.

Takewaki, I. (2009). *Building Control With Passive Dampers*. Kyoto, Japan: John Wiley and Sons Pte. Ltd.

TBEC. (2018). *Turkey Buildings Earthquake Standard-2018*.

Terenzi, G. (2023). Novel design procedure for steel hysteretic dampers in seismic retrofit of frame structures.

Tovar, C., & Lopez, O. (2004). Effect of the position and number of dampers on the seismic response of frame structures.

Tsai, K.-C., Chen, H. -W., Hong, C. -P., & Su, Y. -F. (1993). Design of steel triangular plate energy absorbers for seismic-resistant construction. *Earthquake Spectra*.

Zorlu, M. (2007). ÇELİK YAPILARDA MOMENT ÇERÇEVELERİNİN SÜNEKLİK DÜZEYİNİ BELİRLEYEN TASARIM KURALLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.

DERGİNİN YAYIN İLKE KURALLARIVEYÖNERGELERİ

BAŞLAMADAN ÖNCE

Çalışma müellifi (makale sahibi)

Yazarlar, taslağa, tasarıya, icrasına veya etüdün açıklanmasında önemli ölçüde katkıda bulunanlara sınırlı olması gerekir. Önemli ölçüde katkıda bulunanlar ortak yazar olarak sayılmaları gerekir. Araştırma projesinin muhtelif konularında katkısı olanlar, katkıda bulunanlar olarak geçecektir.

Müellif, listeye geçen ortak yazarların, hazırlanan çalışmanın son şeklini görüp yayınlamak için sunulması konusunda razı olduklarını sağlamalıdır.

Çalışma müellifi

Çalışmanın gün yüzü görmesinde katkısı olanların tümü listeye geçerek, ortak yazarlar olarak adlandırılmalıdır. Çalışmanın hazırlığında yer alan ve katkıda bulunan diğerleri iştirakçi olarak kabul edilmelidir. Yayınlamak için kabul edilecek çalışmanın son şeklini kabul etmeden önce, müellifin ve ortak yazarlar, çalışmanın son şeklini teyit etmesi gerekmektedir.

Müelliflerde değişmeler

Müelliflerde değişme olarak, çalışmanın kabul edilen şeklinde ilave, silme, müelliflerin adlarında yeniden düzenleme anlamına gelmektedir. Versiyonun onlayn şekilde kabul edilmesinden sonra, yazarlar veya ortak yazarlar tarafınca düzeltme kabul etmek mümkün değildir.

Yazar hakkında düzeltme yapmak ihtiyacı duyulduğunda, aşağıda verilen hususlara riayet etmek gerekmektedir:

1. Yazarın eklenmesi veya silinmesinin nedenini bildirmek

2. (tarayıp e-posta ile gönderilmiş) Listeden bir yazarın eklenmesi veya silinmesi ile ilgili tüm yazarların rızasının olduğunu ispatlayan yazılı teyit.

3. Editör, yazarın listeye eklenmesi veya silinmesi gerektiğini bildirecek ve onun rızasını isteyecektir.

Yazar tarafından gereksinimler gönderilmediği durumunda, göz önünde bulundurulmayacaktır.

Orijinellik ve sahtelik

Müelliflerden makalenin orijinel yazılı şeklini sunmaları istenmektedir. Diğer müelliflerden fikirler kullanmak istenildiğinde, onların yazılı rızaları gerekmektedir. Sahteciliğin her türü, ahlaka aykırıdır ve kesinlikle cezalandırılacak ve kabul edilmeyecektir. Müellif veya yazarlardan, çalışmanın dergiye yayınlanmasından önce, çalışmasını sahteliğe karşı yoklayacak programlar kullanması gerekmektedir. Yazı İşleri Kurulu sunulacak olan çalışmayı sahteliğe karşı yoklama hakkına sahiptir ve sahte olduğu tespit edilirse, müellife bildirmekle yükümlüdür.

Açıklama ve çıkar anlaşmazlıkları

Çok sayıda açıklama ve çıkar anlaşmazlıkları ortaya çıkabilir. Çalışmanın, maddi olarak desteklendiği kurumda yayınlanması, çıkar anlaşmazlıkların ortaya çıkmasından korunmanın en iyi yoludur.

Metnin sonunda, “Çıkar anlaşmazlıkları” alt başlığı altında, tüm yazarlar, herhangi bir çalışmanın başından üç yıl boyunca mali (dolaylı veya dolaysız), kişisel veya diğer kişiler veya kurumlarla olan ilişkiler konusunda var olan ve olagelmeleri

beklenebilen çıkar anlaşmazlıklarını beyan etmelidirler.

Yayınlanan çalışmalarda temel hatalar

Yazar, yayınlanan yazıda herhangi bir hatayı tespit ettiği durumda, anında dergi editörünü veya yayınevini bildirmelidir. Hata durumunda yazar, hatayı bertaraf etmek için Yazı İşleri Kurulu ile işbirliği yapmalıdır.

Müellifin Hakkı

Dergiye orijinel el yazısının sunulduğunda, çalışmanın orijinel olduğu ve önceden başka bir yerde yayınlanmadığı olarak düşünülecektir; çalışmanın yayınlanmasından önce imzalaması için müellifine gönderilecek, çıktısı alınacak ve online yüklenecek ve yayınevinin rızası olmadan, ticaret amaçlı, başka bir yerde aynı şekilde ve farklı bir dilde yayınlanmayacaktır.

Yazarlar, sunum öncesi ve sunum süreci esnasında çalışmalarını internete yükleme hakkına sahiptir ve hatta teşvik edilmektedir (örnek olarak: kurumların bilgi havuzlarına veya kendi veb sitelerine)

Müellif olarak, kendi çalışmanızı yeniden kullanma konusunda muhtelif haklara sahipsiniz.

Ortak Yaratıcılık Katkısı (CC BY)

Bu, diğer şahıslara; yazarın onurunu ve şöhretini zedelemeyecek şekilde makaleye değişiklikler yapmadıkları sürece, makalenin dağıtımını ve kopyalanmasını, alıntılar, özetler ve buna benzer versiyonlar yaratmasını, makale ile ilgili ve makaleden uyarlamalar ve benzer çalışmalar yapmasını (tercüme gibi), ortak çalışmaya ilave etmesini (antoloji gibi), hatta ticari amaçlı çalışmalar da yapmasını sağlar.

Ticari amaç gütmeyen Ortak Yaratıcılık Katkısı (CC BY-NC-ND)

Ticari amaç gütmemek şartıyla ve makaleyi değiştirmeyeceği sağlandığı sürece, diğer şahıslara makalenin dağıtımını ve kopyalanmasını, ortak çalışmaya ilave edilmesini (antoloji gibi) sağlar.

YENİ SUNUMLAR

El yazılarının sunumu sadece onlayn olmalıdır, işlemler tamamen onlayn ve siz, kılavuz eşliğinde adım adım dosyaları yaratacak ve yüklemiş olacaksınız. Elektronik sunumlar ana işlemleri azaltır ve de birkaç kez gözden geçirilimesi ve yayına sunulması süresini azaltır.

Makalenizi hazırlamak için HİKMET kullanmalısınız ve bu versiyonu

<http://hikmet.mk> sitesinden yüklemelisiniz.

Biçimlendirme gereksinimleri

Hazırlanan makale IJCRSEE kalıbıyla biçimlendirilmelidir. Yazarlar için bazı parametreler vardır. Makaleniz video ve/veya ek malzemeler içerirse, bunlar da gözden geçirilme amaçlı birincil sunumda dahil edilmelidir. Makaleyi net olarak belirlenmiş bölümlere bölünüz.

El yazısının yapısı

Baş sayfa

Baş sayfa aşağıda verilenleri içermelidir:

Yazar(lar)ın ad(lar)ı

Öz ve aydınlatıcı başlık

Yazar(lar)ın adres(ler)i ve aidiyet(ler)i

Yazarın e-posta adresi

Özet

Özetin 150 - 250 kelime içermesi gerekir. Özetle kısaltmalardan ve matematik formüllerinden kaçınılması gerekir.

Anahtar kelimeler 4-6 kelime içermelidir.

Metnin Biçimlendirilmesi

El yazıları Word'da A4, Times New Roman, 10-punto ile, özet ve anahtar kelimeler ve metin de 12-punto ile olmalıdır.

El yazısının tamamı referanslar, tablolar ve şekiller hariç en çok 8,000 kelime içermelidir.

Çalışmanın amaçlarına ve araştırmalara bağlı olarak, editör daha fazla sayfa çalışmayı da kabul etmeye karar verebilir.

Sayfaların numaralandırılması için otomatik sayfa numaralandırma fonksiyonlarını kullanınız.

Metinde vurgulamalar için italik harfleri kullanınız.

Kısaltmalar kullanmaktan kaçınılmalıdır. Kısaltma ilk kez kullanıldığı gibi metin boyunca da aynı şekilde kullanılmalıdır.

Başlıklarda en çok üç düzey kullanınız.

Dipnotlardan kaçınılmalıdır. Kullanıldığında da, sadece ek metin içermelidir (yorum), bu demektir ki kullanılan kaynak hakkında bilgi içermemelidir.

Teşekkürler, referans listesinden önce olmak üzere özel bir bölümde yerleştirilmelidir.

1.Giriş – Detaylı edebi inceleme veya sonuçlar özetinden kaçınarak, çalışmanın hedeflerini belirtiniz ve uygun arka zemini (background) sağlayınız.

2.Araştırmada Kullanılan (Malzemeler) Yöntemler – Çalışmanın yeniden kullanımı için yeterince detaylar sağlayınız. Yayınlanan yöntemler referansla belirtilmelidir: sadece ilgili değişimler tasvir edilmelidir.

3.Bulgular ve Yorum – Bu, çalışmanın sonuçlarının anlamını incelemelidir, onları tekrarlamak değil. Sonuçlar ve Tartışmalar bölümü sıkça isabetlidir. Yayınlanan literatür hakkındaki geniş alıntılar (citations) ve tartışmalardan kaçınınız.

4.Sonuç – Sonuçlar net ve öz olmalıdır. Etüdün temel sonuçları, tek başına veya Tartışmalar veya Sonuçlar ve Tartışmalar alt bölümü olarak durabilecek, kısa Sonuçlar bölümünde sunulabilmektedir.

5.Kaynaklar -

Teşekkürler – Teşekkürleri makalenin son kısmında ve referanslardan önce bulunan özel bir bölümde sıralayınız ve o yüzden, onları baş sayfaya dahil ediniz, başlığa dipnot veya aksi. Buraya araştırma boyunca yardım sağlayan bireyleri sıralayınız (örnek : dil yardımı, yazı yardımı sağlayan ve saire)

Referans stili – Tüm el yazıları, öncelikle toplumsal bilimlerde kullanılan American Psychological Association (APA) alıntı stili kullanılmalıdır. Ek örnekler için, American Psychological Association'ın yakında yayınladığı Yayın El kitabını danışınız.

<http://books.apa.org/books.cfm?id=4200067> or APA Order Dept.,

P.O.B. 2710, Hyattsville, MD 20784, USA or APA, 3 Henrietta Street, London, WC3E 8LU, UK.' Dan sipariş vereceğiniz American Psychological Association'ın Yayın El kitabının 6-cı baskısını gözden geçiriniz, ISBN 978-1-4338-0561-5. DOI'nin kullanımı teşvik edilmektedir.

Örnekler:

Kitap referansı:

Child, D. (2004). Psychology and the Teacher (7th ed.). New York: Continuum.

Metin alıntıları

Metinde adı geçen her referansın referans listesinde olduğundan emin olunuz (ve tersi). Özetle anılan her referansın tam adı verilmelidir.

Referansı yönetme yazılımı

Dergilerin standart biçimi vardır - HİKMET biçimi. Referansı anmanın en kolay yolu, aşağıda verilen yönetme yazılımını kullanmaktır:

Mendeley (<http://www.mendeley.com/features/reference-manager>)

EndNote (<http://www.endnote.com/support/enstyles.asp>) and

Reference Manager (<http://refman.com/support/rmstyles.asp>).

Aşağıda sözü edilen yönetme yazılımının word programındaki eklentileri aracılığıyla yazarlar makalelerini hazırlama aşamasında iken dergiye uygun biçimi seçmeleri ile, referans listeleri ve alıntılar, iş bu Kılavuzda açıklandığı gibi dergi stiline göre biçimlenecektir. Uygun biçim bulamadığınız durumunda, dergi stiline göre biçim yaratmak amacıyla iş bu Kılavuzda verilen referans ve alıntılar örneklerine bir göz atınız.

- Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmaması konusu ve hakkı HİKMET'e aittir.

- Bu dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir. Bu görüşler, her zaman ADEKSAM'ın genel düşünce ve görüşlerini yansıtan metinler olarak mütalaa edilemezler.

- Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

- Bu dergideki makaleler, Ulusal ve Uluslararası Bilim ve Hakem Kurulu tarafından değerlendirilir.

- Derginin dili Türkçe, İngilizce ve Makedonca dır.

DERGİNİN TİRAJİ: 1000 adet.

İSTEME VE YAZIŞMA ADRESİ:

ADEKSAM, YNA Sokağı no: b.b.

1230 GOSTİVAR - MAKEDONYA.

e-posta: adeksam@live.com

editor: e-posta: numanaruc@hotmail.com

web: www.hikmet.mk, www.adeksam.mk

Tel:+389 42 214319

